

Tussen Hollywood en Marcinelle

LUC ROBERT^a
TOM VANDER BEKEN^b
GERT VERMEULEN^c

Van seksueel grensoverschrijdend gedrag tot seksuele delinquentie

Panopticon, 39 (5), 385-406
© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | September 2018

- ^a Senior onderzoeker ('werkleider'), Operationele Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC) (Corresp.: luc.robert@just.fgov.be)
- ^b Gewoon hoogleraar, Institute for international Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent
- ^c Gewoon hoogleraar en directeur, Institute for international Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent

Vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksuele delinquentie staan al vele jaren hoog op de maatschappelijke, beleids- en politieke agenda's. De afgelopen decennia zorgden meerdere gebeurtenissen telkens voor hernieuwde aandacht voor slachtofferschap en daderschap van gedragingen in de sfeer van de seksuele intimiteit.

Ruim twee decennia geleden barstte de zaak Dutroux en kompanen los toen twee meisjes, Laetitia en Sabine, levend uit de kelder van een huis in Marcinelle gehaald werden. Nadien vonden onderzoekers de lichamen van vier andere meisjes terug in de tuin. Later bleek dat Dutroux eerder al wegens seksuele feiten in de gevangenis had verbleven. De effecten van de zaak Dutroux en kompanen waren als een splinterbom voor de strafrechtsbedeling. Niet in het minst in de organisatie van politie en justitie volgden hervormingen elkaar op, naast het invoeren of aanscherpen van bestaande straffen of voorwaarden in de strafuitvoering, doorgaans met bijzondere focus op personen die seksuele delicten gepleegd hadden. In die periode leken gelijkaardige zaken geregeld de wereldpers te halen. In de Verenigde Staten (verder: V.S.) was er de zaak van Megan Kanka. In 1994 werd de achtjarige Megan Kanka ontvoerd door Jesse Timmendequas, een overbuur met twee eerdere veroordelingen wegens seksuele delicten op zijn conto. Deze zaak leidde in de V.S. tot *Megan's law*, een federale wet die staten in de V.S. verplicht om registers te voorzien over personen die veroordeeld zijn wegens seksuele delicten. In het Verenigd Koninkrijk (verder: V.K.) was er in 2000 de zaak Sarah Payne, een achtjarig meisje dat door Roy Whiting, een veroordeelde wegens seksuele feiten ten aanzien van een minderjarige, ontvoerd, misbruikt en vermoord werd. Ook in het V.K. volgde wetgeving waarnaar verwezen wordt met de naam van het slachtoffer. Op basis van *Sarah's law* houdt de politie een raadpleegbaar register bij van gekende pedoseksuelen. Telkens betroffen het zeer uitzonderlijk zware misdrijven tegen kinderen door iemand die eerder al gekend was wegens seksuele delicten. Andere landen (bvb. Canada) kenden in de periode 1990-2000 gelijkaardige voorvallen die leidden tot het aanscherpen van strafrechtelijke maatregelen tegen seksuele delinquenten. Ook de Europese Unie ondernam actie. Na bekentenissen in 2004 van Michel Fourniret, het zogenaamde 'monster van

de Ardennen', die in 2008 werd veroordeeld voor de ontvoering, verkrachting en de moord op zeven meisjes en vrouwen in Frankrijk en België, waaronder Elisabeth Brichet (wiens moeder samen met de ouders van de slachtoffers van Marc Dutroux aan de basis lag van de Witte Mars), richtten de EU-lidstaten het Europees Strafregisterinformatiesysteem op. Het faciliteert de grensoverschrijdende uitwisseling en kenbaarheid van informatie over veroordelingen en diskwalificaties (o.m. voor seksuele delinquentie) in de Unie. De publieke, media- en beleidsaandacht voor seksuele delinquentie en vooral voor kindermisbruik en de daders ervan, verspreidde zich als het ware als een olievlek overheen de Westerse wereld (zie bvb. LUSSIER, 2018).

Vervolgens kwam vanaf ongeveer 2010 (in de V.S. al vanaf 2002) het seksueel misbruik in het kader van gezagsrelaties op de voorgrond, met in de eerste plaats het misbruik door geestelijken van de Katholieke Kerk. Ook dit fenomeen kende een internationale dimensie, met klachten wegens seksueel misbruik door geestelijken in onder andere de Verenigde Staten, Oostenrijk, Engeland en Wales, Ierland, Nederland en zelfs het Vaticaan (bvb. TERRY, 2015). In België leidde de getuigenissen over seksueel misbruik in het kader van de Katholieke Kerk tot een bijzondere commissie die getuigenissen verzamelde (de Commissie Adriaenssens) en nadien volgde een bijzondere parlementaire commissie. Panopticon wijdde hier eerder een themanummer aan.

Deze dagen speelt een bijna parallelle ontwikkeling in de nasleep van de onthullingen over de succesvolle Hollywood filmproducent Harvey Weinstein. De hashtag Me Too (#MeToo) werd enorm populair na aantijgingen tegen Weinstein door een rist vrouwen die zich eerst moesten onderwerpen aan één of andere vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, vooraleer ze een rol toegewezen kregen in een film of serie in de wereldfilmstad. Sedert deze onthullingen regent het beschuldigingen aan het adres van gekende persoonlijkheden die vanuit een machtspositie seksueel grensoverschrijdend gedrag ten aanzien van vrouwen of mannen stelden. De lijst namen van personen groeit wekelijks nog aan en bevat beroemdheden zoals de Oscarwinnaar Kevin Spacey, tot zelfs de president van de Verenigde Staten. Deze golf van beschuldigingen over seksueel grensoverschrijdend gedrag blijft niet beperkt tot Hollywood, maar deint uit over de ganse wereld (ZARKOV & DAVIS, 2018), ons land inclusief (met onder meer de beschuldigingen aan het adres van Bart De Pauw en Jan Fabre).

Dit overzicht illustreert hoe de samenleving geregeld geconfronteerd wordt met vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Ook wetenschappelijk en beleidsmatig roept dit veel vragen op. Er is in het verleden af en toe gesteld dat er weinig criminologisch wetenschappelijk onderzoek verricht wordt naar seksuele delinquentie (als verzamelbegrip) en naar daders en slachtoffers ervan. De Bijzondere Commissie betreffende de behandeling van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie, inzonderheid binnen de Kerk, komt in dat verband tot volgende vaststelling: *"Ons land kent slechts in beperkte mate wetenschappelijk onderzoek op het domein van de slachtofferproblematiek, de slachtofferzorg en het slachtofferbeleid. Met betrekking tot de problematiek van seksueel misbruik in gezagsrelaties is onderzoek vrijwel afwezig. Hetzelfde geldt voor de daders en de behandelingen"*, waarna de Bijzondere Commissie aanbeveelt dat: *"Om een gedegen beleid te kunnen ontwikkelen, meer kennis nodig [is] over het fenomeen seksueel misbruik, de noden van slachtoffers, de mogelijkheden van preventie en behandeling van plegers en de strafrechtelijke afhandeling"* (Bijzondere Commissie, 2011: 411). Vaak dienden onze beleidsmakers zich te inspireren en te baseren op wat buitenlands onderzoek aanlevert. Overigens geldt die vaststelling niet alleen voor België: de aandacht voor seksuele delinquentie en delinquenten is al meermaals

omschreven als “*un phénomène dans l’angle mort de la criminologie*” (LUSSIER, 2018: 1). “[U]p until recently, the field of research on sex offending has grown independently from criminological theory and research” (LUSSIER & BEAUREGARD, 2018: 3). De afgelopen jaren komt daar verandering in, ook in eigen land. In dit nummer en in volgend nummer kunnen lezers kennis nemen van lopend of afgerond onderzoek over seksuele delinquentie en seksuele delinquenten in België. De artikels in beide nummers tonen aan dat criminologisch en juridisch onderzoek over seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksuele delinquentie een sterke opgang kennen.

Het eerste artikel bevat het resultaat van een Kritisch Interpretatieve Synthese (KIS), een methode die beperkingen van de meer gekende systematische review ondervangt en zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek bundelt. Op basis van een KIS gaan JOKE DEPRAETERE, CHRISTOPHE VANDEVIVER, TOM VANDER BEKEN en INES KEYGNAERT in op verschillen in de prevalentie van slachtofferschap van seksueel geweld tussen mannen en vrouwen. Aan de hand van een grondige literatuurverkenning vinden de auteurs 569 potentieel relevante studies. Op basis van de inclusie- en exclusiecriteria blijven nog 56 studies in de finale analyse. Uit deze publicaties blijkt dat voornamelijk vrouwen het slachtoffer zijn van seksueel geweld, al tonen de studies aan dat ook veel mannen hiermee te maken krijgen. In bijna een derde van de studies met algemene prevalentiecijfers vinden de auteurs dat mannen hogere prevalentiecijfers hebben als slachtoffer van seksueel geweld. De auteurs onderzoeken vervolgens of er naast methodologische problemen bij dergelijk prevalentieonderzoek naar slachtofferschap ook verklaringen te vinden zijn in genderrollen, seksuele scripts en percepties van seksueel geweld. Dit levert bijkomende hypothesen op voor verder onderzoek dat verklaart waarom er tussen vrouwen en mannen verschillen zijn in het gerapporteerd slachtofferschap van seksueel geweld.

Een volgende bijdrage zoomt in op het profiel van seksuele plegers in de sport. TINNE VERTOMMEN, JARL KAMPEN, NICOLETTE SCHIPPER-VAN VELDHOFEN, KASIA UZIEBLO en FILIP VAN DEN EEDE rapporteren de resultaten van een grootschalige slachtofferenquête naar seksueel grensoverschrijdend gedrag in de sport in Vlaanderen en Nederland. Aan de hand van de kenmerken die slachtoffers vermelden, reconstrueren de auteurs het profiel van de seksuele pleger in de sport. Meer dan de helft van alle slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend gedrag in de sport rapporteert meer dan één pleger, die overwegend mannelijk zijn. Anders dan vermoed kan worden, is de pleger van seksueel grensoverschrijdend gedrag in het kader van de sport meestal een sporter of een andere bekende (bijvoorbeeld een supporter), wat vaker het geval is dan een pleger die coach of trainer is. De meest voorkomende plegersgroep, bij net iets meer dan een kwart van alle gevallen van seksueel grensoverschrijdend gedrag, betreft sporters van dezelfde leeftijdsgroep als het slachtoffer. Wanneer seksueel grensoverschrijdend gedrag door een coach gepleegd wordt, is dat qua ernst wel significant ernstiger voor de slachtoffers. De auteurs staan op basis van de bevindingen van deze studie stil bij de lessen die hieruit getrokken kunnen worden voor een preventiebeleid. Daarnaast wijzen ze op mogelijke vervolgpistes die de beperkingen van deze studie kunnen ondervangen.

In een derde artikel focussen LIESBET STEVENS en HANNAH VAN DUJCKE op de uitrol van de Seksismewet. Ze nemen de concrete meldingen die het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen (IGVM) ontvangt, als aanleiding en rode draad en ontleiden de Seksismewet in haar verschillende aspecten. Zo’n 70 procent van alle meldingen over seksisme bij het IGVM in 2017 kwamen van vrouwen. Het misdrijf openbaar seksisme en de constitutieve bestanddelen ervan worden in detail beschreven en besproken, met inbegrip van recente

rechtspraak en van open discussies. Bij elk van deze bestanddelen belichten de auteurs eventuele rechtspraak en de voortschrijdende aanscherping van de interpretatie van het misdrijf openbaar seksisme. Terloops verneemt de lezer of het weggommen van vrouwelijke supporters op een foto van een voetballer onder seksisme valt, of het suggestief etaleren van ex-deelnemers aan *Temptation Island* met hun instemming en goedkeuring deel uitmaakt van seksisme of niet en of de rapwereld moet opletten met woorden als 'kech' en 'bitch'. Afsluitend maken STEVENS en VAN DIJCKE de balans op van de nog jonge Seksismewet en zien ze deze wet als een potentieel belangrijk instrument dat de ontwikkeling van een specifiek strafrechtelijk beleid voor seksisme mee kan bevorderen.

Het laatste artikel van dit themanummer maakt de sprong naar het eind van de strafrechtelijke keten. De bijdrage van Lucile DE KRUIJFF en Lidewyde BERCKMOES zoomt in op *desistance* van personen die veroordeeld zijn geweest wegens seksuele delicten gepleegd tegen minderjarigen. De auteurs zetten uiteen wat *desistance* is – het proces van stoppen met delinquent gedrag – en vanuit welk kader ze dat bestuderen. Ze gaan kijken naar het zelf-narratief van personen die wegens pedoseksuele feiten veroordeeld zijn geweest en de gevangenis hebben verlaten, dit in het verlengde van Shadd MARUNA's werk over *desistance* bij niet-seksuele delinquenten. De afgelopen jaren wordt *desistance* bij seksuele delinquenten bestudeerd. DE KRUIJFF en BERCKMOES geven een overzicht van alle beschikbaar internationaal onderzoek en presenteren vervolgens de resultaten van een studie in Vlaanderen. Aan de hand van interviews met 19 zedendaders die seksuele feiten ten aanzien van minderjarigen gepleegd hebben, gaan ze na of MARUNA's inzichten over zelf-narratieven ook voor zedendaders opgaan. Dat lijkt niet het geval te zijn. Ze identificeren bij de respondenten een gedragscript, waarbij de respondenten vooral hun gedrag willen veranderen, niet per se hun identiteit. De auteurs gaan afsluitend in op de implicaties van een gedragscript voor het omgaan met daders van seksuele delicten.

REFERENTIES

- Bijzondere Commissie betreffende de behandeling van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie, inzonderheid binnen de Kerk ("Bijzonder Commissie") (2011). *De behandeling van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie, inzonderheid binnen de Kerk*. Verslag uitgebracht door de dames Sophie DE WIT en Marie-Christine MARGHEM en de heren Raf TERWINGEN en Renaat LANDUYT. Brussel: Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers.
- LUSSIER, P. (2018). *La délinquance sexuelle. Au-delà des dérives idéologiques, populistes et cliniques*. Québec: Presses de l'Université Laval.
- LUSSIER, P., & BEAUREGARD, E. (2018). 'Sex offender' theory and research in context: the relative absence of a criminological perspective. In P. LUSSIER & E. BEAUREGARD (Eds.), *Sexual Offending. A criminological perspective* (pp. 3-11). Londen: Routledge.
- TERRY, K.J. (2015). Child sexual abuse within the Catholic Church: a review of global perspectives. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 39(2), 139-154.
- ZAROV, D., & DAVIS, K. (2018). Ambiguities and dilemmas around #MeToo: #ForHowLong and #WhereTo?. *European Journal of Women's Studies*, 25(1), 3-9.

Nood aan een Kritisch Interpretatieve Synthese: genderverschillen in prevalentiecijfers van seksueel geweld gekaderd¹

JOKE DEPRAETERE^a
CHRISTOPHE VANDE-
VIVER^b
TOM VANDER BEKEN^c
INES KEYGNAERT^d

Panopticon, 39 (5), 389-406

© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | September 2018

- ^a Onderzoeker (FWO – 11Go819N), Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal recht, Universiteit Gent (Corresp.: joke.depraetere@ugent.be)
- ^b Postdoctoraal onderzoeker (FWO – 12Co619N), Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal recht, Universiteit Gent
- ^c Gewoon hoogleraar, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal recht, Universiteit Gent
- ^d Professor en postdoctoraal onderzoeker, International Centre for Reproductive Health (ICRH), Universiteit Gent

ABSTRACT

NEED FOR A CRITICAL INTERPRETIVE SYNTHESIS: FRAMING THE GENDER DIFFERENCES IN THE PREVALENCE OF SEXUAL VIOLENCE

Prevalence rates of sexual violence (SV) are unclear and show variability within and between studies concerning the sex of the victim. Previous literature reviews confine themselves to summarizing empirical research. So far, no explanations have been put forward regarding the underlying causes of these gender differences in the prevalence of SV. In this article we fill this gap in scientific research by performing a Critical Interpretive Synthesis (CIS). This method allows to give a more in depth understanding of the prevalence of SV by adding a qualitative dimension. Through a CIS a theoretical model is developed, framing the gender differences. The analysis shows that gender differences are related to the prevailing societal perceptions of men, women and SV. Current prevalence rates likely underestimate the real scope of the problem. As such, changes are advisable in order to minimize these prevailing perceptions in research, policy and treatment of SV victims.

Keywords: Rape, gender stereotypes, review

Kernwoorden: Verkrachting, gender stereotypen, review

¹ Dit werk werd gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid (belspo) Belgian Research Action through Interdisciplinary Networks (BRAIN-be) [BR/175/A5/UN-MENAMAS to I.K., C.V., T.V.B.].

1. INLEIDING

Verhalen over slachtoffers van seksueel geweld (doorheen deze bijdrage aangegeven als seksueel slachtofferschap) halen regelmatig de media. Zo ging de recente #MeToo beweging sinds oktober 2017 viraal. Met deze boodschap op sociale media uiten vrouwen hun ervaringen met seksueel geweld. Het seksueel geweld fenomeen werd hierdoor wereldwijd in de kijker geplaatst (ANKER, 2017). Kort daarop dook ook de #MenToo op waarmee mannelijke slachtoffers uiting geven aan hun ervaringen met seksueel geweld. Met deze boodschap wordt benadrukt dat niet enkel vrouwen, maar ook mannen slachtoffer worden van seksueel geweld (PRINS, 2017).

In België worden dagelijks gemiddeld negen gevallen van verkrachting en tien gevallen van aanranding gemeld bij de politie (FPF/DGR/DRI/BIPOL, 2017). Deze cijfers onderschatten echter het werkelijke aantal (ook wel *'dark number'* genoemd) want veel slachtoffers melden hun ervaringen niet (VAN DEN BOGAERDE, VAN DEN STEEN & DE BIE, 2009). Zo worden, volgens de Belgische veiligheidsmonitor van 2008-2009, meer dan 90% van de seksueel geweldsfeiten niet gemeld aan de politie (VAN DEN BOGAERDE et al., 2009).

Daarnaast suggereren huidige prevalentiecijfers dat in België één op drie vrouwen en tot één op tien mannen slachtoffer worden van seksueel geweld tijdens hun leven (FRA, 2014; KRAHÉ, TOMASZEWSKA, KUYPER & VANWESENBECK, 2014). De prevalentiecijfers van seksueel slachtofferschap bij vrouwen en mannen variëren echter binnen en tussen de verschillende studies. Enerzijds weerspiegelen deze variaties de realiteit dat vrouwen vaker het slachtoffer worden van seksueel geweld dan mannen. Anderzijds vormt deze heterogeniteit een beperking die het trekken van sterke conclusies over de omvang van het probleem bij vrouwen en mannen verhindert (KRAHÉ et al., 2014).

Bovendien wordt seksueel geweld nog steeds voorgesteld als een geslachtskwestie waarbij vrouwen voornamelijk in beeld komen als slachtoffers en mannen als daders (SPIEGEL, 2013). Zo wordt gesuggereerd dat 'echte' mannen geen slachtoffer kunnen worden en er geen gevolgen aan zouden overhouden (CLARK, 2014). Deze visies over seksueel geweld leiden echter tot een grote onderwaardering van mannelijke slachtoffers in wetenschappelijk onderzoek (PETERSON, VOLLER, POLUSNY & MURDOCH, 2011) en kan een grote invloed uitoefenen op hun hulpzoekgedrag (MACHADO, HINES & MATOS, 2016).

De variabiliteit in prevalentiecijfers wordt tot op heden uitsluitend verklaard aan de hand van verschillen in onderzoekopzet en -methoden in prevalentieonderzoek (vb. ABRAHAM et al., 2014; BAGWELL-GRAY, MESSING & BALDWIN-WHITE, 2015; KRAHÉ et al., 2014). De variabiliteit zou hierbij te wijten zijn aan: (1) heterogeniteit in de manier waarop seksueel geweld op zichzelf wordt gemeten, (2) grote verschillen in de toegepaste conceptuele definities van seksueel geweld, (3) verschillen in de bevroegde leeftijdsgroepen in de studies, en (4) variabiliteit in de bevroegde tijdsperiodes over ervaringen van seksueel geweld (KRAHÉ et al., 2014).

De vraag rijst dus welke achterliggende oorzaken de genderverschillen, en hiermee gepaard de onderschatting van seksueel geweld, kunnen beïnvloeden. In deze bijdrage voeren we een Kritisch Interpretatieve Synthese om dit specifiek gebrek aan kennis binnen de wetenschappelijke literatuur te ondervangen en tot diepgaandere inzichten te komen omtrent genderverschillen in de prevalentie van seksueel slachtofferschap.

DE HUIDIGE STUDIE

Seksueel geweld is een veelvoorkomend en ernstig volksgezondheidsprobleem (BASILE & SMITH, 2011). Het omvat verschillende seksuele gedragingen waaronder voyeurisme, sek-

suele gedragingen zonder penetratie, poging tot verkrachting en verkrachting. Definities van seksueel geweld variëren van eerder enge definities, beperkt tot fysiek seksuele daden, tot ruime definities die eveneens niet-fysieke seksuele daden omvatten (KRAHÉ et al., 2014; WHO, 2012). De Wereldgezondheidsorganisatie hanteert een ruime definitie en omschrijft seksueel geweld als *“any sexual act that is perpetrated against someone’s will, committed by any person regardless of their relationship to the victim, in any setting”* (WHO & UNODC, 2015: *“Facts about sexual violence”*). Gezien de brede omschrijving van seksueel ongewenste gedragingen en de openheid ten aanzien van de relatie tussen en het geslacht van slachtoffer en dader, hanteren we deze definitie doorheen de bijdrage.

Eerdere literatuurstudies hebben seksueel geweld reeds onderzocht bij mannen of vrouwen. Zelden wordt er een vergelijking gemaakt tussen beide geslachten. Bovendien ligt de focus in de meerderheid van de literatuurstudies op het samenvatten en beschrijven van de beschikbare empirische literatuur (vb. inter alia KRAHÉ et al., 2014; PETERSON et al., 2011). Bijgevolg bleef tot op heden een diepgaander inzicht omtrent de prevalentie van seksueel geweld achterwege. Aan de hand van een relatief nieuwe review methode, de Kritisch Interpretatieve Synthese (KIS), komen we tegemoet aan de lacunes in de huidige wetenschappelijke stand van zaken. Deze systematisch kwantitatieve en kwalitatieve review methode laat toe om een geheel van literatuur op een nieuwe kritische wijze te analyseren, rekening houdend met de achterliggende context. Via de toepassing van een kwalitatieve dimensie komen verscheidene constructen naar voor die het geheel kunnen verklaren (BALES & GEE, 2012). Deze methode kan op die manier diepgaandere inzichten genereren over de genderverschillen in de prevalentie van seksueel geweld dan de klassieke systematische review methode. De huidige bijdrage beoogt zo de achterliggende oorzaken van de genderverschillen in de prevalentie van seksueel geweld te verklaren en na te gaan in welke mate de huidige cijfers een goede weerspiegeling zijn van de realiteit.

Deze bijdrage is als volgt gestructureerd. Allereerst wordt de KIS methode gekaderd. Vervolgens worden de resultaten van de synthese uiteengezet: Eerst wordt de literatuuranalyse van de systematische zoekfase besproken. Hierin wordt de prevalentie van seksueel slachtofferschap besproken. Ten tweede komt de literatuuranalyse van de kwalitatieve zoekfase aan bod, waarbij wordt ingegaan op de achterliggende context. De bijdrage sluit af met een gefundeerde hypothese die de genderverschillen in de prevalentie van seksueel geweld kan verklaren.

2. METHODE

2.1 Een Kritisch Interpretatieve Synthese

Een Kritisch Interpretatieve Synthese (KIS) is ontstaan naar aanleiding van een vraag tot integratie van een grote en complexe hoeveelheid literatuur in een vorm die bruikbaar is voor beleid op het gebied van gezondheidszorg (DIXON-WOODS et al., 2006). Een KIS is uitermate geschikt voor het synthetiseren van kwalitatieve en kwantitatieve studies (SCHICK-MAKAROFF, MACDONALD, PLUMMER, BURGESS & NEANDER, 2016). Het doel van een KIS is het genereren van een theorie die leidt tot een diepgaander begrip van het fenomeen (SCHICK-MAKAROFF et al., 2016). Het hanteert hierbij een iteratieve aanpak in het verfijnen van de onderzoeksvraag, literatuurselectie en -analyse (BARNETT-PAGE & THOMAS, 2009).

Een KIS vermijdt enkele beperkingen van de veel bekendere systematische review methode (DIXON-WOODS et al., 2006). Een eerste beperking van de systematische review methode betreft het gebrek aan includeren van kwalitatief onderzoek (SCHICK-MAKAROFF et al., 2016). DIXON-WOODS et al. (2006) stellen hierbij dat het reviewkader, verbonden met de systematische review, moeilijk te combineren valt met de onderzoekspraktijk van kwalitatief on-

derzoek. De combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek is hierdoor geen gemakkelijke taak. Kwalitatief onderzoek wordt hierdoor slechts zelden in beschouwing genomen (SCHICK-MAKAROFF et al., 2016).

Een tweede verschil met de traditionele systematische review methode betreft de wijze waarop de literatuur wordt geselecteerd. Zo wordt de omvang van literatuur binnen een systematische review beperkt door middel van een reeks welomschreven inclusiecriteria. DIXON-WOODS et al. (2006) suggereren echter om binnen een KIS bijkomend het principe van theoretische saturatie te hanteren om de omvang van de literatuur voor verdere analyse te bepalen. Bovendien kijkt een KIS eerder naar de inhoud en het nut van de bevindingen in plaats van de toegepaste methodologie om de kwaliteit van de studies te beoordelen (BARNETT-PAGE & THOMAS, 2009). In dat opzicht bouwt een KIS in feite verder op de traditionele systematische review methode door hier een kwalitatieve dimensie aan toe te voegen.

Een derde beperking betreft de geringe mogelijkheid tot een kritische contextuele synthese van de resultaten. Daar waar de systematische methode voornamelijk geschikt is voor het samenvatten van bevindingen uit de empirische literatuur, laat het niet toe om een voldoende kritisch standpunt in te nemen met het oog op de ontwikkeling van nieuwe theorieën (DIXON-WOODS et al., 2006). De meeste review methodes zoeken namelijk verklaringen binnen de verzamelde literatuur. De KIS methode zal echter ook de context waarbinnen een studie tot stand kwam in beschouwing nemen (BARNETT-PAGE & THOMAS, 2009). Daarnaast laat de toepassing van een KIS toe om een theoretisch model over een fenomeen te ontwikkelen waarmee bepaalde bevindingen kunnen worden verklaard (BARNETT-PAGE & THOMAS, 2009). Deze kritische aanpak zorgt ervoor dat nieuwe inzichten tot stand komen in dit samengevat materiaal. Bovendien creëert de KIS een startpunt voor toekomstig onderzoek gebaseerd op de ontwikkelde theorieën en concepten (DIXON-WOODS et al., 2006).

Gezien de grote en complexe hoeveelheid empirische studies naar seksueel geweld kan een alternatieve review methode hier eveneens nuttig zijn om bevindingen op een nieuwe wijze te benaderen. Zo werd de stand van zaken omtrent seksueel geweld reeds goed samengevat in voorgaande studies (zie onder andere KRAHÉ et al., 2014; PETERSON et al., 2011). Daarentegen werd een KIS tot nog toe niet toegepast. Een KIS kan echter leiden tot nieuwe inzichten waarmee de bestaande kennis, inzake de genderverschillen van seksueel geweld, kunnen worden gekaderd en verder ontwikkeld.

2.2 Literatuurselectie

Hoewel een KIS een dynamisch proces is kunnen we toch twee onderzoeksfases onderscheiden. Eerst selecteerden we literatuur door middel van een brede en systematische zoekmethode binnen vier academische databanken (Google Scholar, PubMed, Web of Science en psychINFO). Hierbij hanteerden we een combinatie van zoektermen ['sexual violence' or 'sexual assault' or 'rape' or 'male sexual assault' or 'sexual aggression' or 'female sexual assault'] AND ['victimization' or 'perpetration'] AND ['prevalence']. Bijkomende relevante bronnen identificeerden we in de referentielijsten van de geselecteerde literatuur.

Na analyse van de geselecteerde bronnen in de eerste fase kwamen grote genderverschillen in de prevalentie van seksueel geweld duidelijk naar voor. Deze bevindingen zorgden voor verdere vormgeving van de onderzoeksvraag. Om hierop een antwoord te geven, onderzochten we de geselecteerde literatuur opnieuw naar mogelijke verklaringen voor deze genderverschillen. Daarnaast consulteerden we een multidisciplinaire groep van experts.² Hierdoor identificeerden we verschillende concepten die de genderverschillen in

² Verscheidene experts op het gebied van seksueel geweld werden geraadpleegd. In het bijzonder werden Prof. Barbara KRAHÉ (University of Potsdam, Germany), Prof. Marie BEAULIEU (Université de Sherbrooke, Canada)

de prevalentie van seksueel geweld kunnen verklaren. Deze concepten (vb. genderrollen, seksuele scripts, verkrachtingsmythes, verkrachtingsscripts...) stuurden de aansluitende zoektocht naar bijkomende grijze en academische literatuur, waarbij we het principe van theoretische saturatie toepasten. De uiteindelijk geselecteerde literatuur in de tweede fase van de studie valt dus niet noodzakelijk onder de vooropgestelde selectiecriteria toegepast in de eerste fase.

2.3 De inclusie en exclusiecriteria

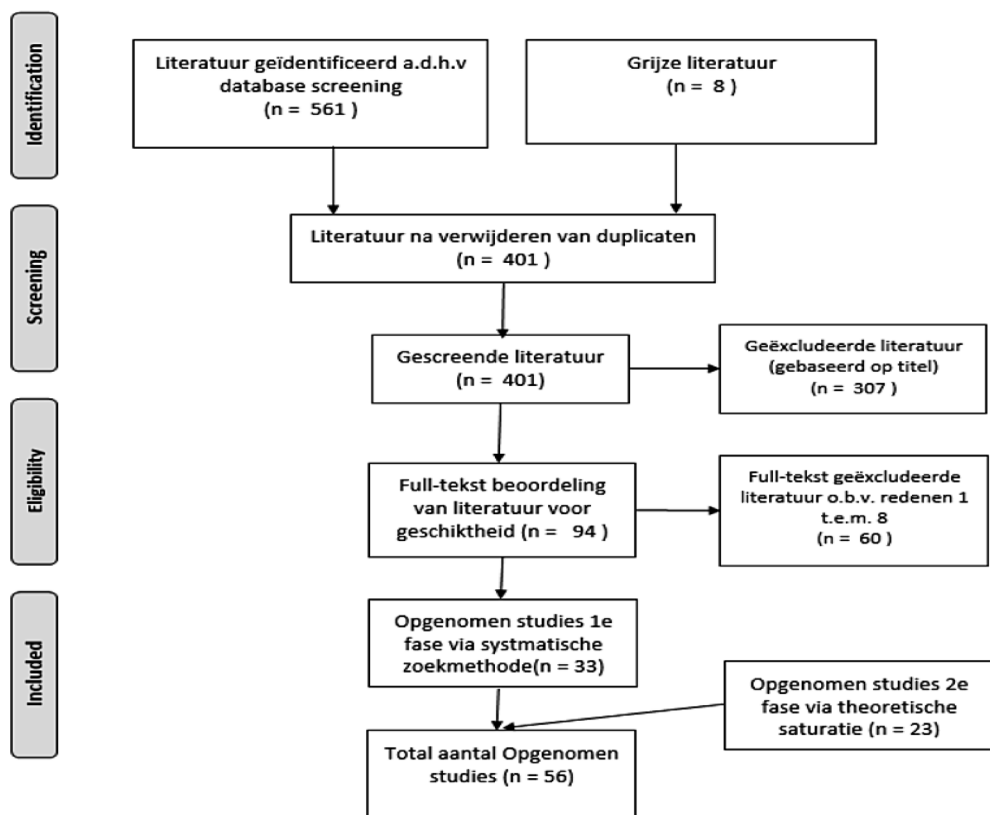
De selectie van literatuur in de eerste fase werd gebaseerd op acht inclusiecriteria:

- 1) De synthese is beperkt tot literatuur gepubliceerd tussen januari 2000 t.e.m. september 2017.
- 2) De synthese neemt slechts studies op die prevalentiecijfers omtrent seksueel slachtofferchap bespreken.
- 3) Gezien de beperkingen in de taalvaardigheden van de auteurs is enkel informatie verstrekt in het Engels, Nederlands of Frans opgenomen voor verdere analyse.
- 4) Om te zorgen voor een zinvolle vergelijking tussen mannen en vrouwen zijn enkel studies opgenomen waarin beide geslachten uitdrukkelijk worden vergeleken.
- 5) Wat de geografische selectie betreft zijn enkel studies uitgevoerd in Europa, de Verenigde Staten van Amerika en Canada opgenomen voor verdere analyse.
- 6) De synthese tracht een overzicht te geven van de prevalentie van seksueel slachtofferchap onder de algemene bevolking en de studentenpopulatie. Om die reden worden uitsluitend studies overwogen die zijn uitgevoerd binnen deze populaties. Specifieke bevolkingsgroepen zoals gedetineerden, personen in de geestelijke gezondheidszorg, enzovoort worden niet opgenomen voor verdere analyse.
- 7) Gezien de focus op volwassen slachtoffers van seksueel geweld, omvat de synthese uitsluitend studies die betrekking hebben op seksueel geweld vanaf de wettelijke seksuele meerderjarigheid.
- 8) Tot slot worden enkel studies waarin de resultaten duidelijk beschreven worden meegenomen in de analyse.³

Aanvankelijk werden 569 potentieel relevante studies geïdentificeerd gedurende de eerste fase van de literatuurstudie (zie Figuur 1). Na het toepassen van de selectiecriteria werden 33 studies weerhouden voor verdere analyse. Er werden 23 bijkomende studies geselecteerd op basis van theoretische saturatie in de tweede fase van de synthese. Uiteindelijk leidde dit tot de inclusie en analyse van 49 peerreview artikelen en zeven grijze literatuur documenten en boeken.

en Prof. Zoe PETERSON (University of Missouri-St Louis, US) geconsulteerd. Hun input zorgde voor verdere verduidelijking van de argumenten ter verklaring van de genderverschillen.

3 Studies waarin bijvoorbeeld seksueel geweld en fysiek geweld worden gecombineerd in één prevalentiecijfer of studies zonder duidelijke vergelijking tussen mannen en vrouwen worden niet opgenomen voor verdere analyse.

FIGUUR 1. FLOW DIAGRAM LITERATUURSELECTIE

3. RESULTATEN

3.1 Resultaten vanuit de systematische onderzoeksfase: prevalentiecijfers

De gerapporteerde prevalentiecijfers van seksueel slachtofferschap variëren aanzienlijk binnen en tussen vrouwen en mannen doorheen de geanalyseerde literatuur (zie Tabel 1). Zoals reeds aangegeven in de inleiding gaat die variatie gepaard met grote verschillen in de wijze waarop seksueel geweld wordt onderzocht. Zo kan binnen de geanalyseerde literatuur een onderscheid gemaakt worden tussen vijf tijdspannes waarin de prevalentie van seksueel slachtofferschap werd onderzocht, met name:

- (1) prevalentie in de afgelopen 12 maanden of minder (N = 8);
- (2) prevalentie sinds 18 jarige leeftijd (N = 1);
- (3) prevalentie sinds de start met hogere studies (N = 3);
- (4) prevalentie vanaf seksuele meerderjarigheid (afhankelijk van het land waar de studie werd uitgevoerd, varieerde dit tussen 14, 15 of 16 jaar) (N = 7);
- (5) prevalentie gedurende de levensduur (N = 18).

TABEL 1. GERAPPORTEERDE PREVALENTIECIJFERS IN STUDIES UIT DE SYSTEMATISCHE ZOEKFASE⁴

Auteur(s) (Datum)	Land	Tijdspanne	Totaal (%) (GT = De studie rapporteert Geen Totaal percentage)	
			Mannen	Vrouwen
BANYARD et al. (2007)	US	12M	8.2	19.6
TYLER, SCHMITZ & ADAMS (2017)	US	12M	GT	GT
CHAN et al. (2008)	Wereldwijd (CA, US, BE, DE, GR, LT, NL, PT, SE, CH, GB)	12M	26.8 (gem.)	25.2 (gem.)
DOROSZEWICZ & FORBES (2008)	PL	12M	39.6	58
HINES (2007)	Wereldwijd (US, BE(VI.), DE, GB(Eng & Scot) LT, NL, PT, SE, CH)	12M	GT	GT
ELLIOTT, MOK & BRIERE (2004)	US	18+	3.8	22
CONLEY et al. (2017)	US	Hogere studies	GT	GT
KREBS et al. (2007)	US	Hogere studies	GT	GT
KUYPER et al. (2010)	NL	Seksuele meerderjarigheid	66.3	83.9
CRANER, MARTINSON, SIGMON & MCGILLICUDDY (2015)	US	Seksuele meerderjarigheid	8.3	21.5
KRAHE & BERGER (2013)	DE	Seksuele meerderjarigheid	19.4	35.9
KRAHE et al. (2015)	EU (AT, BE, CY, GR, LT, NL, PL, PT, SK, ES)	Seksuele meerderjarigheid	27.1 (gem.)	32.2 (gem.)
MELKONIAN, HAM, BRIDGES & FUGITT (2017)	US	Seksuele meerderjarigheid	14	31
SCHUSTER, KRAHE & TOPLU-DEMIRTAS (2016)	TR	Seksuele meerderjarigheid	65.5	77.6
STRUCKMAN-JOHNSON, STRUCKMAN-JOHNSON & ANDERSON (2003)	US	Seksuele meerderjarigheid	57.8	78.2
BREIDING (2014)	US	Levensduur	10.8	27.3
DE HAAS (2012)	NL	Levensduur	7.7	33.3
HELLEMANS & BUYSE (2013)	BE	Levensduur	GT	GT
MOSSIGE, AINSAAR & SVEDIN (2007)	Baltische regio (EE, LT, NO, PL, SE)	Levensduur	GT	GT
SUNDARAM, LAURSEN & HELWEG-LARSEN (2008)	DK	Levensduur	2	14
VANWESENBECK, BAKKER & GESELL (2010)	NL	Levensduur	7	39
FIEBERT & OSBURN (2001)	US	Levensduur	GT	GT

4 Deze tabel geeft enkel de cijfers weer van studies die een totaal prevalentiepercentage rapporteren. Studies die geen totaal percentage rapporteren, maar enkel prevalentiecijfers van specifieke seksuele handelingen, worden weergegeven met GT.

Auteur(s) (Datum)	Land	Tijdspanne	Totaal (%) (GT = De studie rapporteert Geen Totaal percentage)	
			Mannen	Vrouwen
HARTWICK, DESMARAIS & HENNIG (2007)	CA	Levensduur	38.8	47.9
MUNOZ-RIVAS, GRAÑA, O'LEARY & GONZÁLEZ (2009)	ES	Levensduur	21.1	25.1
ROMITO & GRASSI (2007)	IT	Levensduur	10.5	19.9
YBARRA et al. (2016)	US	Levensduur	8.3	13.6
BAJOS & BOZON (2008)	FR	Levensduur	5	16
BREIDING, BLACK & RYAN (2008)	US	Levensduur	1.5	10.2
TIADEN & THOENNES (2000)	U	Levensduur	0.2	4.5
BASILE, CHEN, BLACK & SALTZMAN (2007)	US	Levensduur & 12M	2.1 0.9	10.6 2.5
JOHNSON & STAHL (2004)	US	Levensduur & 12M	GT	GT
PIETERS, ITALIANO, OFFERMANS & HELLEMANS (2010)	BE	Levensduur & 12M	GT	GT
MARSIL & McNAMARA (2016)	US	Levensduur & Hogere studies	4.3 5.2	19.7 11.1

Hoewel men zou verwachten dat de hoogste prevalentiecijfers van seksueel geweld zich in de grootste tijdspanne – namelijk *“gedurende de levensduur”* – zouden bevinden, stellen we vast dat we deze voor vrouwen én mannen in de tijdspanne *“vanaf seksuele meerderjarigheid”* terugvinden. Met een prevalentie van meer dan 66% voor mannen en 83% voor vrouwen ligt dit bijna dubbel zo hoog als de hoogst gerapporteerde prevalentie gedurende de gehele levensduur (38,8% voor mannen en 47,9% voor vrouwen). De laagste prevalentiecijfers vinden we binnen de tijdspanne *“afgelopen 12 maanden”*. Hierbij gaven 0,9% van de mannen en 2,5% van de vrouwen aan een ongewenste seksuele activiteit te hebben meegemaakt. Deze variaties kunnen echter grotendeels te wijten zijn aan methodologische verschillen tussen de geselecteerde studies.

Globaal gezien tonen deze cijfers aan dat voornamelijk vrouwen het slachtoffer worden van seksueel geweld. Opvallend zijn echter de hogere prevalentiecijfers van mannelijk seksueel slachtofferschap in vergelijking met vrouwen, zichtbaar in bijna één derde van de studies (zie Tabel 2). Bovendien rapporteren drie studies een prevalentiepercentage van mannelijke slachtoffers van meer dan 57% (KUYPER et al., 2010; SCHUSTER et al., 2016; STRUCKMAN-JOHNSON et al., 2003). Deze bevindingen staan echter op gespannen voet met de aanname dat mannen minder vaak het slachtoffer worden van seksueel geweld dan vrouwen. Hogere cijfers van mannelijk seksueel slachtofferschap, in vergelijking met vrouwen, met betrekking tot specifieke seksuele handelingen of seksueel geweld in het algemeen (zie Tabel 2) wijzen op het tegendeel. De algemene assumptie dat mannen geen slachtoffer (kunnen) worden van seksueel geweld kan hierdoor in vraag worden gesteld.

TABEL 2. STUDIES UIT DE SYSTEMATISCHE ZOEKFASE MET HOGERE PREVALENTIECIJFERS VAN MANNELIJK SEKSUEEL SLACHTOFFERSCHAP.

Auteur(s) (Datum)	Seksuele handelingen	Land	% Mannen			% Vrouwen		
BREIDING (2014)	Gedwongen te penetreren	US	6.7			0.6		
CHAN et al. (2008)	Totaal	US	34.0			30.6		
		DE	44.3			39.6		
		GR	59.5			42.0		
		PT	29.2			22.1		
FIEBERT en OSBURN (2001)	Gedwongen kussen	US	35			19		
	Seksuele aanrakingen		23			14		
	Seks door aandringing		27			23		
	Orale/anale seks door aandringing		18			15		
	Seks door bedreiging		10			4		
	Seks door fysieke dwang		6			5		
	Orale/anale seks door bedreiging		7			3		
HARTWICK et al. (2007)	Orale seks	CA	5.8			4.2		
HINES (2007)	Totaal F = onder fysieke dwang V = onder verbale dwang	US	4.6 F			2.6 F		
		BE	2.2 F			0.0 F		
		DE	3.1 F			2.1 F		
		LT	1.9 F			0.9 F		
		PT	1.8 F & 25.5 V			0.8 F & 21.8 V		
		SE	1.3 F & 18.4 V			0.4 F & 14.7 V		
		CH	2.4 F			0.7 F		
JOHNSON & STAHL (2004)	Seksueel misbruik	US	25			21		
	Seksuele opmerkingen		30			28		
	Aanraken van genitaliën/borsten		33			22		
	Seks terwijl te dronken om toestemming te geven		28			15		
KRAHÉ et al. (2015)	Totaal	CY	49.0			31.7		
		GR	55.8			45.5		
		LT	33.3			19.7		
		PL	35.4			30.1		
		PT	28.6			24.2		
MOSSIGE et al. (2007)	Onfatsoenlijke blootstelling door iemand Seksuele aanraking Gedwongen tot masturbatie Seks Orale seks Anale seks	LT, NO, PL	LT	NO	PL	LT	NO	PL
			13.7	14.4	18.6	24.3	24.4	15
			11.4	18.5	21.1	29.8	34.9	20.5
			1.6	5.3	6.8	0.9	2.3	0.9
			21.2	8	20.2	17	12	7.6
			7.1	8	12.2	6.2	8.9	4.4
			3.5	2.4	9.2	1.4	4.3	2.7

3.2 Resultaten vanuit de kritische onderzoeksfase: de achterliggende context van prevalentie-cijfers

Deze grote verschillen in de prevalentie van seksueel geweld doen de vraag rijzen wat zich afspeelt achter deze prevalentiecijfers. Om hier inzicht te verwerven gaan we dieper in op de heersende maatschappelijke perspectieven, met name de genderrollen, seksuele scripts en percepties van seksueel geweld.

3.2.1 Genderrollen en seksuele scripts als een gedragscode

Binnen de samenleving bestaan verscheidene genderrollen en seksuele scripts die beschrijven hoe mannen en vrouwen met elkaar horen om te gaan en hoe men zich moet gedragen in seksueel getinte situaties (SIMON & GAGNON, 1984). Zo worden mannen gesocialiseerd in een sterke en seksueel dominante rol (ABDULLAH-KHAN, 2008). Mannelijke seksuele scripts stellen verder dat mannen seksueel actief en ervaren moeten zijn. Mannen moeten optreden als seksuele opportunisten die steeds bereid zijn om deel te nemen aan een seksuele activiteit. Vrouwelijke seksuele scripts schrijven daarentegen voor dat vrouwen seksueel passief en onervaren zijn (GUPTA, 2000). Vrouwen mogen geenszins ingaan op elke seksuele activiteit (KRAHÉ, SCHEINBERGER-OLWIG & KOLPIN, 2000).

Onderzoekers tonen aan dat het geloof in de seksueel opportunistische aard van mannen samenhangt met ervaringen van seksueel slachtofferschap voor zowel vrouwen als mannen (HARTWICK et al., 2007). Dit heeft echter een verschillende betekenis voor elk geslacht. Voor mannen kan een weigering tot deelname aan een seksuele activiteit leiden tot schuldgevoelens bij de man. Hierdoor wordt het voor hen moeilijker om weerstand te bieden aan deze opgedrongen seksuele gedragingen (HARTWICK et al., 2007). Vrouwen internaliseren daarentegen dat het bieden van weerstand tegen een mannelijke dader zinloos is aangezien mannen een ontembaar seksueel verlangen hebben (HARTWICK et al., 2007).

3.2.2 Verkrachtingsmythes: het monddood maken van het slachtoffer

Naast deze genderstereotypen, zijn verschillende verkrachtingsmythes dominant in onze samenleving. In het geval van vrouwelijke slachtoffers suggereren deze mythes dat het slachtoffer liegt, het seksueel geweld verdiende of ernaar vroeg gezien haar gedrag of de wijze waarop ze gekleed was (FRANIUK, SEEFELT & VANDELLO, 2008). Bovendien bevatten de mythes ook argumenten die de dader vrijspreken van zijn daden of de ernst van het seksueel geweld afzwakken (FRANIUK et al., 2008; SMITH & SKINNER, 2017). Seksueel geweld mythes gericht op mannen stellen daarentegen dat 'echte' mannen zichzelf kunnen verdedigen. Mannen kunnen niet worden gedwongen tot seks tegen hun wil en seksueel geweld tast mannen minder aan dan vrouwen (CHAPLEAU, OSWALD & RUSSELL, 2008; TURCHIK & EDWARDS, 2012).

De mate waarin deze vrouwelijke en mannelijke mythes aanvaard worden, ligt nog steeds relatief hoog (SUAREZ & GADALLA, 2010). Mannen vertonen doorgaans een hogere mate van aanvaarding dan vrouwen. Met betrekking tot vrouwelijke verkrachtingsmythes varieert de aanvaarding voor beide geslachten tussen 0,7% en 89,4% (JOHNSON, KUCK, & SCHANDER, 1997). De acceptatie van mannelijke mythes varieert tussen 2,7 en 45,9% voor mannen en 1,5 – 23,4% voor vrouwen (TURCHIK & EDWARDS, 2012). De mate van acceptatie is hierbij sterk afhankelijk van de soort mythe.

Deze verkrachtingsmythes leiden ertoe dat slachtoffers ongewenste seksuele handelingen niet als zodanig zullen bestempelen en de schuld bij zichzelf leggen (CARMODY & WASHINGTON, 2001). Daarnaast laten de mythes slachtoffers geloven dat hun ervaring niet in aanmerking komt voor seksueel geweld (PETERSON et al., 2011). Zo vonden PETERSON en MUEHLENHARD (2004) dat vrouwen met hoge acceptatie van deze mythes het minst geneigd zijn hun ervaringen te beschouwen als verkrachting.

Stigma's en taboes omtrent verkrachting zijn echter nog sterker aanwezig bij mannen. Er wordt namelijk vanuit gegaan dat mannen in staat zijn zichzelf te verdedigen indien ze niet instemmen met de seksuele activiteit en over het algemeen zulke ervaringen als aangenaam zouden ervaren (FISHER & PINA, 2013). Mannen vertonen bovendien vaak een bepaalde (ongewenste) biologisch-seksuele reactie (d.w.z. een erectie, ejaculatie of beide) gedurende het seksueel geweld (BULLOCK & BECKSON, 2011). Deze combinatie van assumpties

zorgen ervoor dat de bestaande mythes omtrent verkrachting onbetwist blijven. Dit resulteert vervolgens in negatieve houdingen en reacties ten aanzien van mannelijke slachtoffers waarbij wordt verondersteld dat de incidenten geen echte misdrijven zijn (JAVOID, 2017). Bovendien kan dit op zijn beurt leiden tot een onderrapportering van mannelijk seksueel slachtofferschap (CLARK, 2014; FISHER & PINA, 2013; JAVOID, 2017).

3.2.3 De erkenning van verkrachting

Naast de gangbare percepties omtrent seksueel geweld in de samenleving kunnen slachtoffers een verschillende visie overhouden omtrent hun ongewenste seksuele ervaringen. Zo zullen sommigen hun ervaringen niet als verkrachting beschouwen hoewel die strikt genomen wel voldoet aan de wettelijke definitie ervan. Dit staat in wetenschappelijke literatuur ook bekend als *'unacknowledged rape'* (d.w.z. niet-erkende verkrachting) (KAHN, JACKSON, KULLY, BADGER & HALVORSEN, 2003). Dit komt relatief vaak voor, tot 60,4% bij vrouwelijke slachtoffers (WILSON & MILLER, 2016). Daarnaast tonen onderzoekers aan dat slechts 24% van de mannelijke slachtoffers erkennen dat hun ervaringen overeenstemmen met verkrachting als zodanig (ARTIME, MCCALLUM & PETERSON, 2014).

De kans op het erkennen van hun ervaring als verkrachting wordt beïnvloed door een resem van factoren. Zo is erkenning bij vrouwelijke slachtoffers hoger indien er sprake was van geweld, effectieve penetratie (i.p.v. poging tot), verwondingen bij het slachtoffer, de aanwezigheid van een wapen, voldoende fysieke weerstand door het slachtoffer, of als sprake was van alcohol- of drugsintoxicatie waardoor het slachtoffer niet in staat was de dader te stoppen (FISHER, DAIGLE, CULLEN & TURNER, 2003; MARSIL & McNAMARA, 2016). Onderzoekers stelden bovendien vast dat *'unacknowledged rape'* geassocieerd wordt met eerdere seksuele intimiteit met de dader, gevallen waar dader en slachtoffer kennissen zijn en ze deze niet als een 'verkrachter' wil bestempelen, het vasthouden aan stereotiepe verkrachtingsscripts, schaamte of omdat anderen de schuld op het slachtoffer plaatsen (FISHER, CULLEN & TURNER, 2000; KOLIVAS & GROSS, 2007). Uit onderzoek blijkt dat mannen sneller geneigd zijn hun ervaring als verkrachting te bestempelen wanneer er sprake was van fysiek geweld of indien een mannelijke dader betrokken was (ARTIME et al., 2014).

De hoge cijfers van mannelijk niet-erkende verkrachting kunnen hierbij verklaard worden door de mogelijke bedreiging die het voor hun gevoel van mannelijkheid kan inhouden (ARTIME et al., 2014). Mannelijke slachtoffers denken dat zij niet voldoen aan het mannelijke ideaal (ARTIME et al., 2014) wat een gevoel van 'gestolen of gebroken' mannelijkheid veroorzaakt (CLARK, 2014). Daarbij leidt man-op-man seksueel geweld vaak tot de conclusie dat er sprake was van een homoseksuele daad waarbij het slachtoffer wel homoseksueel moet zijn (DAVIES, WALKER, ARCHER & POLLARD, 2013). Het minimaliseren of ontkennen van seksueel geweld kan op die manier gericht zijn op het neutraliseren van het conflict met het mannelijk zelfbeeld van het slachtoffer. Bezorgdheden omtrent hun mannelijkheid kunnen zo een grote rol spelen in de erkenning van hun seksueel geweldservaringen (ARTIME et al., 2014).

Bovenstaande elementen doen daarnaast denken aan de stereotype verkrachtingsscripts. Dergelijke scripts veronderstellen dat verkrachting plaatsvond tussen twee onbekenden, met een vrouwelijk slachtoffer en een mannelijke dader, gepaard met het gebruik van een wapen, extreem geweld resulterend in verwondingen bij het slachtoffer waarbij het slachtoffer aanzienlijke weerstand moest vertonen (DAVIES et al., 2013; PETERSON & MUEHLENHARD, 2004). Dit stereotypisch beeld van verkrachting kan er toe leiden dat vele slachtoffers hun ervaringen met seksueel geweld niet zullen bestempelen als zodanig wanneer die ervaringen niet binnen deze nauwe beschrijving passen (PETERSON & MUEHLENHARD, 2004).

4. DISCUSSIE

Het doel van deze studie betrof het verwerven van een diepgaander inzicht in de prevalentie van seksueel slachtofferschap. Hierbij trachtten we de mogelijke achterliggende oorzaken voor de genderverschillen in de prevalentie van seksueel geweld beter te begrijpen. In onze synthese toonden we aan dat de meerderheid van de studies hogere prevalentiecijfers van vrouwelijke slachtoffers rapporteren. We stelden echter ook zeer hoge prevalentiecijfers voor mannelijk slachtofferschap vast, tot zelfs 66%. Deze grote variaties in de prevalentie van seksueel geweld doet de vraag rijzen wat zich afspeelt achter deze prevalentiecijfers en in welke mate ze de realiteit weerspiegelen. Hoewel onderzoekers reeds aanhaalden dat variaties veroorzaakt kunnen worden door verschillen in onderzoeksdesign en -methodes tussen de gevoerde onderzoeken (zie ABRAHAMS et al., 2014; BAGWELL-GRAY et al., 2015; KRAHÉ et al., 2014) ontwikkelden wij een bijkomende potentiële verklaring. In het verklaren van deze genderverschillen stellen wij dat ze versterkt kunnen worden door heersende maatschappelijke perspectieven op seksualiteit en seksueel slachtofferschap.

4.1 De maatschappelijke visie op seksueel geweld

Aan de hand van genderrollen, seksuele scripts en verkrachtigingsmythes suggereert de samenleving wat algemeen wordt beschouwd als seksueel geweld en wie hiervan de slachtoffers zijn. Deze heersende normen zorgen ervoor dat vrouwen eerder dan mannen beschouwd worden als een slachtoffer van seksueel geweld. Mannen moeten de dominante rolpatronen en seksuele scripts ontvluchten om hun kans op het verkrijgen van een slachtofferstatus te verhogen.

De maatschappelijke verwachtingen beïnvloeden zo hoe mensen kijken naar seksueel geweld en kunnen bovendien een invloed uitoefenen op de percepties van het slachtoffer over de eigen seksueel ongewenste ervaringen. Zo suggereert DAVIES (2002) dat mannen zelden in overweging nemen dat ze het slachtoffer kunnen worden van seksueel geweld. Heersende genderstereotypen zorgen er namelijk voor dat mannen vasthouden aan het idee dat seksueel geweld hen niet kan overkomen. Indien dergelijke gebeurtenissen alsnog voorvallen hebben ze het niet alleen moeilijk te accepteren dat het hen is overkomen, maar dat het überhaupt voorkomt. De assumpties dat mannelijke slachtoffers wel homoseksueel moeten zijn in geval van een mannelijke dader, de aanwezigheid van een biologisch-seksuele reactie gedurende de ongewenste seksuele ervaring en de potentiële gevolgen voor hun gevoel van mannelijkheid kan vele mannen het zwijgen opleggen. Mannen kunnen hierbij niet enkel overtuigd zijn dat ze zulke ervaringen niet kunnen bestempelen als seksueel geweld, maar zouden eveneens willen vermijden dat ze als onmannelijk en homoseksueel worden beschouwd. Bovendien hangt het al dan niet erkennen van de seksueel geweldservaringen bij vrouwen af van verschillende elementen waaronder schaamte, een bekende dader, anderen die de schuld op haar plaatsen, de aanwezigheid van geweld en verwondingen, enzoverder.

Maatschappelijke perspectieven kunnen op die manier vele slachtoffers het zwijgen opleggen, waardoor ze hun ervaringen niet snel aangeven en ook niet geneigd zijn hiervoor hulp te zoeken. Dit kan vervolgens resulteren in ernstigere gevolgen omdat ze niet de steun en behandeling krijgen die ze nodig hebben. Gezien de mogelijkheid tot het verkrijgen van een slachtofferstatus nog moeilijker is voor mannen dan voor vrouwen kunnen ze nog minder geneigd zijn hun slachtofferschap te melden of hulp te zoeken. Onderzoekers tonen aan dat vele mannelijke slachtoffers geen hulp zoeken of langer wachten vanwege de moeilijkheden met het zelf-identificeren als een slachtoffer (MACHADO et al., 2016). MACHADO et al. (2016) stellen hierbij dat mannelijke gender socialisatie, sociale stigmatisering en het sterk vasthouden aan deze socioculturele waarden de belangrijkste redenen zijn waarom man-

nen geen hulp zoeken. Dit uitstel verhoogt echter hun reeds hoge risico op het ontwikkelen van posttraumatische stressstoornis (LARSEN & HILDEN, 2016).

Deze argumenten wijzen erop dat gerapporteerde cijfers van mannelijk en vrouwelijk seksueel slachtofferschap een sterke onderschatting kunnen zijn van de realiteit. De hoge cijfers van mannelijke slachtoffers, zoals we tegenkwamen in deze synthese, kunnen hierbij een aanwijzing zijn voor de mogelijks nog grotere onderschatting van mannelijke slachtoffers in vergelijking met vrouwen in prevalentieonderzoek. De maatschappelijke perspectieven inzake seksueel geweld en de mogelijkheid om al dan niet beschouwd te worden als een slachtoffer hiervan kan zo aanleiding geven tot grote genderverschillen in de prevalentie van seksueel geweld met voornamelijk lagere cijfers van mannelijk seksueel slachtofferschap in vergelijking met vrouwen.

4.2 Implicaties en toekomstig onderzoek

Deze heersende stereotiepe assumpties kunnen op die manier niet alleen de prevalentiecijfers van seksueel slachtofferschap beïnvloeden, maar ook onderzoek naar, het beleid rond, en de behandeling van deze slachtoffers. Zo wordt het fenomeen hoofdzakelijk voorgesteld als een geslachtskwestie met een vrouwelijk slachtoffer en een mannelijke dader (SPIEGEL, 2013). Mannen blijven voornamelijk onderzocht binnen de dadergemeenschap en onderbelicht als slachtoffers van seksueel geweld in wetenschappelijk onderzoek (PETERSON et al., 2011). Bovendien toont onderzoek aan dat politie en justitie vasthouden aan de stereotiepe slachtofferassumpties van seksueel geweld (zie stereotype verkrachtingsscripts). Een slachtoffer dat niet volledig voldoet aan dit stereotiepe beeld zal geen optimale behandeling krijgen door politiediensten (MACHADO et al., 2016; MADDOX, LEE & BARKER, 2012). Dit kan bovendien resulteren in een verminderde kans op gerechtelijke vervolging van de zaak (vb. ALDERDEN & ULLMAN, 2012; BULLOCK & BECKSON, 2011; GRAY-EUROM, SEABERG & WEARS, 2002). Het grote *dark number* binnen de Belgische context kan dan ook te wijten zijn aan de aanwezigheid van deze stereotypen binnen formele instanties. Slachtoffers kunnen hierdoor minder geneigd zijn om hun seksueel geweldservaringen te melden aan politie en justitie.

De potentieel grote invloed van deze maatschappelijke perspectieven op onderzoek naar, de gevolgen van en het beleid rond seksueel geweld wijst erop dat veranderingen wenselijk zijn. Hierbij moet de focus liggen op het minimaliseren van deze stereotiepe beelden omtrent seksueel geweld, heersende genderrollen en seksuele scripts in de maatschappij en formele instanties. Deze verklaringen voor de genderverschillen in de prevalentie en onderschatting van seksueel geweld blijven echter een hypothese. Toekomstig onderzoek naar de invloed van de maatschappelijke perspectieven op de prevalentie en rapportering van seksueel geweld is noodzakelijk om deze hypothese empirisch te toetsen.

5. CONCLUSIE

In deze Kritisch Interpretatieve Synthese stellen we dat de genderverschillen in seksueel slachtofferschap mede veroorzaakt kunnen worden door heersende maatschappelijke perspectieven op seksualiteit en seksueel geweld zoals vervat in genderrollen, seksuele scripts en verkrachtigingsmythes. Deze maatschappelijke perspectieven kunnen namelijk niet enkel de heersende ideeën over seksueel geweld beïnvloeden, maar ook hoe het slachtoffer seksueel geweld ervaart. Gezien de beperkingen voor mannen om beschouwd te worden als een slachtoffer van seksueel geweld, kan dit nog sterker op hun van toepassing zijn. Maatschappelijke opvattingen kunnen dus een grote invloed uitoefenen op de prevalentie, de rapportering, het hulpzoekend gedrag, de gevolgen, wetenschappelijk onderzoek naar en het beleid rond seksueel geweld. Veranderingen op maatschappelijk niveau zijn wenselijk

om deze heersende opvattingen in de samenleving aan te pakken en de schadelijke gevolgen ervan te beperken.

REFERENTIES

- ABDULLAH-KHAN, N. (2008). *Male rape: The emergence of a social and legal issue*. New York: Springer.
- ABRAHAMS, N., DEVRIES, K., WATTS, C., PALLITTO, C., PETZOLD, M., SHAMU, S., & GARCÍA-MORENO, C. (2014). Worldwide prevalence of non-partner sexual violence: a systematic review. *The Lancet*, 383(9929), 1648-1654.
- ALDERDEN, M. A., & ULLMAN, S. E. (2012). Creating a more complete and current picture: Examining police and prosecutor decision-making when processing sexual assault cases. *Violence Against Women*, 18(5), 525-551.
- ANKER, E. (2017, 12 november). #metoo in Europa: een overzicht. *Metronieuws*. Verkregen op 15 oktober 2018, via <https://www.metronieuws.nl/nieuws/buitenland/2017/11/metoo-in-europa-een-overzicht>.
- ARTIME, T. M., MCCALLUM, E. B., & PETERSON, Z. D. (2014). Men's acknowledgment of their sexual victimization experiences. *Psychology of Men & Masculinity*, 15(3), 313.
- BAGWELL-GRAY, M. E., MESSING, J. T., & BALDWIN-WHITE, A. (2015). Intimate Partner Sexual Violence: A Review of Terms, Definitions, and Prevalence. *Trauma Violence & Abuse*, 16(3), 316-335.
- BAJOS, N., & BOZON, M. (2008). Sexual violence in France: breaking the silence. *Population & Societies*, (445), 1-4.
- BALES, S., & GEE, C. (2012). Critical interpretive synthesis for informing collection decisions. *Collection Building*, 32(2), 51-56.
- BANYARD, V. L., WARD, S., COHN, E. S., PLANTE, E. G., MOORHEAD, C., & WALSH, W. (2007). Unwanted sexual contact on campus: A comparison of women's and men's experiences. *Violence and Victims*, 22(1), 52-70.
- BARNETT-PAGE, E., & THOMAS, J. (2009). Methods for the synthesis of qualitative research: a critical review. *BMC medical research methodology*, 9(1), 59-70.
- BASILE, K. C., CHEN, J., BLACK, M. C., & SALTZMAN, L. E. (2007). Prevalence and characteristics of sexual violence victimization among US adults, 2001-2003. *Violence and Victims*, 22(4), 437-448.
- BASILE, K. C., & SMITH, S. G. (2011). Sexual Violence Victimization of Women. *American Journal of Lifestyle Medicine*, 5(5), 407-417.
- BREIDING, M. J. (2014). Prevalence and characteristics of sexual violence, stalking, and intimate partner violence victimization—National Intimate Partner and Sexual Violence Survey, United States, 2011. *Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries (Washington, DC: 2002)*, 63(8), 1.
- BREIDING, M. J., BLACK, M. C., & RYAN, G. W. (2008). Prevalence and risk factors of intimate partner violence in eighteen US states/territories, 2005. *American Journal of preventive medicine*, 34(2), 112-118.
- BULLOCK, C. M., & BECKSON, M. (2011). Male victims of sexual assault: phenomenology, psychology, physiology. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, 39(2), 197-205.
- CARMODY, D. C., & WASHINGTON, L. M. (2001). Rape myth acceptance among college women: The impact of race and prior victimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 16(5), 424-436.
- CHAN, K. L., STRAUS, M. A., BROWNRIDGE, D. A., TIWARI, A., & LEUNG, W.-C. (2008). Prevalence of dating partner violence and suicidal ideation among male and female university students worldwide. *Journal of Midwifery & Women's Health*, 53(6), 529-537.

- CHAPLEAU, K. M., OSWALD, D. L., & RUSSELL, B. L. (2008). Male rape myths: The role of gender, violence, and sexism. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(5), 600-615.
- CLARK, J. N. (2014). A crime of identity: Rape and its neglected victims. *Journal of Human Rights*, 13(2), 146-169.
- CONLEY, A. H., OVERSTREET, C. M., HAWN, S. E., KENDLER, K. S., DICK, D. M., & AMSTADTER, A. B. (2017). Prevalence and predictors of sexual assault among a college sample. *Journal of American College Health*, 65(1), 41-49.
- CRANER, J. R., MARTINSON, A. A., SIGMON, S. T., & MCGILICUDDY, M. L. (2015). Prevalence of Sexual Trauma History Using Behaviorally Specific Methods of Assessment in First Year College Students. *Journal of child sexual abuse*, 24(5), 484-505.
- DAVIES, M. (2002). Male sexual assault victims: A selective review of the literature and implications for support services. *Aggression and Violent Behavior*, 7(3), 203-214.
- DAVIES, M., WALKER, J., ARCHER, J., & POLLARD, P. (2013). The scripting of male and female rape. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 5(2), 68-76.
- DE HAAS, S. (2012). Seksueel grensoverschrijdend gedrag onder jongeren en volwassenen in Nederland. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36(2), 136-145.
- DIXON-WOODS, M., CAVERS, D., AGARWAL, S., ANNANDALE, E., ARTHUR, A., HARVEY, J., . . . & SUTTON, A. J. (2006). Conducting a critical interpretive synthesis of the literature on access to healthcare by vulnerable groups. *BMC Medical Research Methodology*, 6(1), 35.
- DOROSZEWICZ, K., & FORBES, G. B. (2008). Experiences with dating aggression and sexual coercion among Polish college students. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(1), 58-73.
- ELLIOTT, D. M., MOK, D. S., & BRIERE, J. (2004). Adult sexual assault: Prevalence, symptomatology, and sex differences in the general population. *Journal of Traumatic Stress*, 17(3), 203-211.
- IEBERT, M. S., & OSBURN, K. (2001). Effect of gender and ethnicity on self reports of mild, moderate and severe sexual coercion. *Sexuality & Culture*, 5(2), 3-11.
- FISHER, B. S., CULLEN, F. T., & TURNER, M. G. (2000). *The Sexual Victimization of College Women. Research Report*. Washington, DC: U.S. Department of Justice Office of Justice Programs.
- FISHER, B. S., DAIGLE, L. E., CULLEN, F. T., & TURNER, M. G. (2003). Acknowledging sexual victimization as rape: Results from a national-level study. *Justice Quarterly*, 20(3), 535-574.
- FISHER, N. L., & PINA, A. (2013). An overview of the literature on female-perpetrated adult male sexual victimization. *Aggression and Violent Behavior*, 18(1), 54-61.
- FPF/DGR/DRI/BIPOL. (2017). Politie criminaliteitsstatistieken België. 2000 – Kwartaal 1 2017. Verkregen op 2 oktober 2017, via <http://www.stat.policefederale.be/criminaliteitsstatistieken/rapporten>
- FRA. (2014). *Violence against women: an EU-wide survey. Main results report*. Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights.
- FRANIUK, R., SEEFELT, J. L., & VANDELLO, J. A. (2008). Prevalence of rape myths in headlines and their effects on attitudes toward rape. *Sex Roles*, 58(11-12), 790-801.
- GRAY-EUROM, K., SEABERG, D. C., & WEARS, R. L. (2002). The prosecution of sexual assault cases: correlation with forensic evidence. *Annals of Emergency Medicine*, 39(1), 39-46.
- GUPTA, G. R. (2000). Gender, sexuality, and HIV/AIDS: The what, the why, and the how. *Can HIV AIDS Policy Law Rev*, 5(4), 86-93.
- HARTWICK, C., DESMARAIS, S., & HENNIG, K. (2007). Characteristics of male and female victims of sexual coercion. *The Canadian Journal of Human Sexuality*, 16(1/2), 31-44.
- HELLEMANS, S., & BUYSSE, A. (2013). Seksueel grensoverschrijdend gedrag. In A. BUYSSE, A. DEWAELE, P. ENZLIN, J. LIEVENS, G. T'SJOEN, M. VAN HOUTTE & H. VERMEERSCH (Eds.), *Sexpert: Seksuele gezondheid in Vlaanderen* (pp. 217-240). Gent: Academia Press.
- HINES, D. A. (2007). Predictors of sexual coercion against women and men: A multilevel, multinational study of university students. *Archives of Sexual Behavior*, 36(3), 403-422.

- JAVOID, A. (2017). The Unknown Victims: Hegemonic Masculinity, Masculinities, and Male Sexual Victimization. *Sociological Research Online*, 22(1), 1.
- JOHNSON, B. E., KUCK, D. L., & SCHANDER, P. R. (1997). Rape myth acceptance and sociodemographic characteristics: A multidimensional analysis. *Sex Roles*, 36(11-12), 693-707.
- JOHNSON, T. J., & STAHL, C. (2004). Sexual experiences associated with participation in drinking games. *The Journal of General Psychology*, 131(3), 304.
- KAHN, A. S., JACKSON, J., KULLY, C., BADGER, K., & HALVORSEN, J. (2003). Calling it rape: Differences in experiences of women who do or do not label their sexual assault as rape. *Psychology of Women Quarterly*, 27(3), 233-242.
- KOLIVAS, E. D., & GROSS, A. M. (2007). Assessing sexual aggression: Addressing the gap between rape victimization and perpetration prevalence rates. *Aggression and Violent Behavior*, 12(3), 315-328.
- KRAHÉ, B., & BERGER, A. (2013). Men and women as perpetrators and victims of sexual aggression in heterosexual and same-sex encounters: A study of first-year college students in Germany. *Aggressive behavior*, 39(5), 391-404.
- KRAHÉ, B., BERGER, A., VANWESENBECK, I., BIANCHI, G., CHLIAOUTAKIS, J., FERNÁNDEZ-FUERTES, A. A., . . . & HALLER, B. (2015). Prevalence and correlates of young people's sexual aggression perpetration and victimisation in 10 European countries: a multi-level analysis. *Culture, health & sexuality*, 17(6), 682-699.
- KRAHÉ, B., SCHEINBERGER-OLWIG, R., & KOLPIN, S. (2000). Ambiguous communication of sexual intentions as a risk marker of sexual aggression. *Sex Roles*, 42(5), 313-337.
- KRAHÉ, B., TOMASZEWSKA, P., KUYPER, L., & VANWESENBECK, I. (2014). Prevalence of sexual aggression among young people in Europe: A review of the evidence from 27 EU countries. *Aggression and Violent Behavior*, 19(5), 545-558.
- KREBS, C. P., LINDQUIST, C. H., WARNER, T. D., FISHER, B. S., & MARTIN, S. L. (2007). *The campus sexual assault (CSA) study: Final report*. Washington, DC: National Institute of Justice, US Department of Justice.
- KUYPER, L., DE WIT, J., ADAM, P., WOERTMAN, L., & VAN BERLO, W. (2010). Grensoverschrijdende seksuele ervaringen en gedragingen onder jongeren. De belangrijkste resultaten uit het onderzoek "Laat je nu horen!". *Tijdschrift voor Seksuologie*, 34, 90-103.
- LARSEN, M. L., & HILDEN, M. (2016). Male victims of sexual assault; 10 years' experience from a Danish Assault Center. *Journal of forensic and legal medicine*, 43, 8-11.
- MACHADO, A., HINES, D., & MATOS, M. (2016). Help-Seeking and Needs of Male Victims of Intimate Partner Violence in Portugal. *Psychology of Men & Masculinity*, 17(3), 255-264.
- MADDOX, L., LEE, D., & BARKER, C. (2012). The impact of psychological consequences of rape on rape case attrition: The police perspective. *Journal of police and criminal psychology*, 27(1), 33-44.
- MARSIL, D. F., & McNAMARA, C. (2016). An examination of the disparity between self-identified versus legally identified rape victimization: A pilot study. *Journal of American College Health*, 64(5), 416-420.
- MELKONIAN, A. J., HAM, L. S., BRIDGES, A. J., & FUGITT, J. L. (2017). Facial Emotion Identification and Sexual Assault Risk Detection among College Student Sexual Assault Victims and Non-Victims. *Journal of American college health*, 65(7), 466-473.
- MOSSIGE, S., AINSAAR, M., & SVEDIN, C. G. (2007). *The Baltic Sea regional study on adolescents' sexuality*. Oslo: Nova.
- MUNOZ-RIVAS, M. J., GRANA, J. L., O'LEARY, K. D., & GONZALEZ, M. P. (2009). Prevalence and predictors of sexual aggression in dating relationships of adolescents and young adults. *Psicothema*, 21(2), 234-240.

- PETERSON, Z. D., & MUEHLENHARD, C. L. (2004). Was it rape? The function of women's rape myth acceptance and definitions of sex in labeling their own experiences. *Sex Roles*, 51(3-4), 129-144.
- PETERSON, Z. D., VOLLER, E. K., POLUSNY, M. A., & MURDOCH, M. (2011). Prevalence and consequences of adult sexual assault of men: Review of empirical findings and state of the literature. *Clinical Psychology Review*, 31(1), 1-24.
- PIETERS, J., ITALIANO, P., OFFERMANS, A.-M., & HELLEMANS, S. (2010). *Ervaringen van vrouwen en mannen met psychologisch, fysiek en seksueel geweld*. Brussel: Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen.
- PRINS, L. (2017, 24 oktober). #MenToo: Ook mannen delen hun verhalen over seksueel misbruik. *Vance*. Verkregen op 15 oktober 2018, via <http://vance.nl/mentoo-ook-mannen-delen-verhalen-seksueel-misbruik/>.
- ROMITO, P., & GRASSI, M. (2007). Does violence affect one gender more than the other? The mental health impact of violence among male and female university students. *Social Science & Medicine*, 65(6), 1222-1234.
- SCHICK-MAKAROFF, K., MACDONALD, M., PLUMMER, M., BURGESS, J., & NEANDER, W. (2016). What synthesis methodology should I use? A review and analysis of approaches to research synthesis. *AIMS public health*, 3(1), 172-215.
- SCHUSTER, I., KRAHE, B., & TOPLU-DEMIRTAS, E. (2016). Prevalence of Sexual Aggression Victimization and Perpetration in a Sample of Female and Male College Students in Turkey. *Journal of Sex Research*, 53(9), 1139-1152.
- SIMON, W., & GAGNON, J. H. (1984). Sexual scripts. *Society*, 22(1), 53-60.
- SMITH, O., & SKINNER, T. (2017). How rape myths are used and challenged in rape and sexual assault trials. *Social & Legal Studies*, 26(4), 441-466.
- SPIEGEL, J. (2013). *Sexual abuse of males: The SAM model of theory and practice*. New York: Routledge.
- STRUCKMAN-JOHNSON, C., STRUCKMAN-JOHNSON, D., & ANDERSON, P. B. (2003). Tactics of sexual coercion: When men and women won't take no for an answer. *Journal of Sex Research*, 40(1), 76-86.
- SUAREZ, E., & GADALLA, T. M. (2010). Stop blaming the victim: A meta-analysis on rape myths. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(11), 2010-2035.
- SUNDARAM, V., LAURSEN, B., & HELWEG-LARSEN, K. (2008). Is sexual victimization gender specific? The prevalence of forced sexual activity among men and women in Denmark, and self-reported well-being among survivors. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(10), 1414-1440.
- TJADEN, P., & THOENNES, N. (2000). Prevalence and consequences of male-to-female and female-to-male intimate partner violence as measured by the National Violence Against Women Survey. *Violence Against Women*, 6(2), 142-161.
- TURCHIK, J. A., & EDWARDS, K. M. (2012). Myths about male rape: a literature review. *Psychology of Men & Masculinity*, 13(2), 211.
- TYLER, K. A., SCHMITZ, R. M., & ADAMS, S. A. (2017). Alcohol Expectancy, Drinking Behavior, and Sexual Victimization Among Female and Male College Students. *Journal of Interpersonal Violence*, 32(15), 2298-2322.
- VAN DEN BOGAERDE, E., VAN DEN STEEN, I., & DE BIE, A. (2009). Veiligheidsmonitor 2008-2009. Samenvatting van de grote tendensen. Verkregen op 2 oktober 2017, via <http://www.moniteurdesecurite.policefederale.be/veiligheidsmonitor/2008-2009/>.
- VANWESENBEECK, I., BAKKER, F., & GESELL, S. (2010). Sexual health in the Netherlands: Main results of a population survey among Dutch adults. *International Journal of Sexual Health*, 22(2), 55-71.
- World Health Organization & United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2015). *Strengthening the medico-legal response to sexual violence*. Geneva: WHO.

- World Health Organization (2012). *Understanding and addressing violence against women: Intimate partner violence*. Geneva: WHO.
- WILSON, L. C., & MILLER, K. E. (2016). Meta-Analysis of the Prevalence of Unacknowledged Rape. *Trauma Violence & Abuse*, 17(2), 149-159.
- YBARRA, M. L., ESPELAGE, D. L., LANGHINRICHSEN-ROHLING, J., KORCHMAROS, J. D., & BOYD, D. (2016). Lifetime Prevalence Rates and Overlap of Physical, Psychological, and Sexual Dating Abuse Perpetration and Victimization in a National Sample of Youth. *Archives of Sexual Behavior*, 45(5), 1083-1099.

Het profiel van de seksuele pleger in de sport op basis van een slachtofferenquête¹

TINE VERTOMMEN^a
JARL KAMPEN^b
NICOLETTE SCHIPPER-
VAN VELDHOVEN^c
KASIA UZIEBLO^d
FILIP VAN DEN EEDE^e

Panopticon, 39 (5), 407-419
© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | September 2018

- ^a Onderzoeker, Collaborative Antwerp Psychiatric Research Institute (CAPRI), Universiteit Antwerpen en bij de Expertisecel Toegepaste Forensische Psychologie, Thomas More Antwerpen (Corresp.: Tine. Vertommen@thomasmore.be)
- ^b Gastprofessor, Departement Epidemiologie en Medische Statistiek, Universiteit Antwerpen en Assistent professor, Biometris, Wageningen UR
- ^c Programmanager Research and Innovation, Nederlands Olympisch Comité en Nederlandse Sportfederatie (NOC*NSF) en Sportpedagogiek, Windesheim University of Applied Sciences
- ^d Hoofdlector, Expertisecel Toegepaste Forensische Psychologie, Thomas More Antwerpen en gastprofessor, Departement Experimenteel-Klinische en Gezondheidspsychologie, Universiteit Gent
- ^e Psychiater en medisch coördinator, Universitaire Ziekenhuisdienst Psychiatrie, Universitair Ziekenhuis Antwerpen (UZA) en hoofddocent, Collaborative Antwerp Psychiatric Research Institute (CAPRI), Universiteit Antwerpen

ABSTRACT

PROFILING SEXUAL OFFENDERS IN SPORT BASED ON A VICTIM SURVEY

Based on the reports of 578 Flemish and Dutch athletes, the current article reports on perpetrator characteristics of childhood sexual violence in sport. Using retrospective web survey design, information was gathered about the number as well as individual descriptive characteristics (sex, age, and role in the sport organization) of sexual perpetrators as retrospectively reported by the victim-respondents. This information was then clustered to provide an overview of the most common perpetrator profiles. Perpetrators are predominantly male peer athletes or other known persons in the sport organization, and not the coach. However, acts of sexual violence committed by a coach are significantly more severe than those committed by peer athletes. The presented findings shed new light on sexual offenders in sport, nuancing the predominant belief that the male coach as the main perpetrator while providing nuanced information that can be utilized to improve child protection and safeguarding initiatives in sport.

Keywords: childhood sexual violence, sport, perpetrator characteristics

Kernwoorden: seksueel grensoverschrijdend gedrag, sport, plegenkenmerken

1. INTRODUCTIE

Sinds de jaren '90 is er op wetenschappelijk vlak steeds meer aandacht voor seksueel grensoverschrijdend gedrag (SGG) in de sportsector. De eerste studies brachten voornamelijk seksuele intimidatie door mannelijke coaches van volwassen vrouwelijke sporters in beeld aan

¹ Dit artikel is een herwerkte en vertaalde versie van het eerder verschenen artikel VERTOMMEN, T., KAMPEN, J., SCHIPPER-VAN VELDHOVEN, N., WOUTERS, K., UZIEBLO, K., & VAN DEN EEDE, F. (2017). Profiling perpetrators of interpersonal violence against children in sport based on a victim survey. *Child abuse & neglect*, 63, 172-182.

de hand van slachtofferinterviews (BRACKENRIDGE, 2001). Later werd er ook prevalentieonderzoek verricht om de grootte van het probleem in kaart te brengen en werd de blik verruimd naar alle vormen van SGG. De prevalentie voor seksuele intimidatie schommelt tussen 19 en 92% en voor seksueel misbruik tussen 2 en 49%. Een grootschalige prevalentieonderzoek uit 2014 schatte het voorkomen van SGG in de Vlaamse en Nederlandse sport in op 14% (VERTOMMEN et al., 2016). Verder onderzoek bracht aan het licht dat niet alleen meisjes en vrouwen, maar ook jongens en mannen slachtoffer zijn, en dat bepaalde kenmerken van de georganiseerde sport aanleiding kunnen geven tot het ontstaan van ongezonde machtsrelaties tussen coaches en sporters (MOUNTJOY et al., 2016). Het eerdergenoemde Vlaams-Nederlandse onderzoek toonde aan dat deze SGG ervaringen geassocieerd zijn met meer psychische problemen en een lagere levenskwaliteit in de volwassenheid (VERTOMMEN, KAMPEN, SCHIPPER-VAN VELDHOF, UZIEBLO & VAN DEN EDE, 2018). In onderzoek en mediaberichtgeving komt de coach als pleger van SGG vaak aan bod. De vraag is of dit terecht is. Deze studie zoekt uit wie de plegers van SGG in de sport zijn.² Alvorens verder in te gaan op methode en resultaten van dit onderzoek geven we in het kort weer wat er tot nu toe hierover in de literatuur gevonden is.

2. ONDERZOEK NAAR PLEGER VAN SGG IN DE SPORT: EEN STAND VAN ZAKEN

Hoewel er ondertussen in Europa een veertigtal studies verricht zijn naar seksueel, en bij uitbreiding gendergerelateerd, geweld in de sport (MERGAERT, ARNAUT, VERTOMMEN & LANG, 2016), is er maar beperkte aandacht voor de plegerkenmerken in deze context. Onderzoek naar SGG in de sport vond haar oorsprong in feministisch geïnspireerd onderzoek naar seksuele intimidatie op de werkvloer, waarbij de arbeidsvoorwaarden en genderongelijkheid geproblematiseerd werden (BRACKENRIDGE & FASTING, 2002). Genderongelijkheid ligt, volgens de feministische stroming, aan de basis van seksuele intimidatie door mannen in gezagsposities en treft voornamelijk vrouwen en minderheidsgroepen (KIRBY, GREAVES & HANKIVSKY, 2000; LENSKEY, 1992). Deze insteek verklaart wellicht de eerder organisatiegerichte dan klinische invalshoek in het wetenschappelijk onderzoek. De pleger die belicht wordt in deze studies is steeds de mannelijke coach die een gezagspositie heeft ten aanzien van vrouwelijke sporters (FASTING & BRACKENRIDGE, 2009; FASTING, BRACKENRIDGE & KJØLBERG, 2013; SAND, FASTING, CHRONI & KNORRE, 2011).

Om informatie in te winnen over het profiel van de seksuele pleger in de sport, kunnen verschillende beschikbare bronnen geraadpleegd worden zoals justitiële gegevens over zedenzaken in de sport, berichtgeving in de media, registraties van gerapporteerde incidenten bij sportorganisaties en zelf-rapportage onderzoek bij slachtoffers van SGG in de sport.

Hoewel de toegang tot justitiële gegevens (i.e. vonnissen en arresten) vaak moeilijk is, geniet deze informatie de hoogste graad van geloofwaardigheid aangezien het dan gaat over 'bewezen' feiten die onderzocht zijn door politie en justitie (FASTING et al., 2013). De Deense onderzoeker TOFTEGAARD Nielsen kon de gerechtelijke dossiers van 160 veroordeelde zedenplegers inzien en stelde vast dat alle plegers mannen waren met een gemiddelde leeftijd van 35 en de meerderheid als coach aangesteld was (TOFTEGAARD, 2004). Ook Noors onderzoek met hetzelfde type data leverde een gelijkaardige conclusie op (FASTING et al., 2013). Echter, rekening houdend met het grote *dark number* bij seksueel geweld en het kleine aantal aangiftes dat uiteindelijk tot een veroordeling leidt, moeten we ons afvragen of deze manier van dataverzameling bij 'de top van de ijsberg' zinvol is om een breder beeld te krijgen op de problematiek.

2 Deze studie werd gefinancierd door NOC*NSF en Sport Vlaanderen (2012/mvs/1; UA, 42/FA02000/25/FFP130201)

Daar waar mediaberichten een lagere geloofwaardigheid hebben en vaak cruciale informatie ontbreken, bieden ze vaak wel een eerste zicht op de problematiek. BRACKENRIDGE en collega's onderzochten 159 Britse nieuwsartikels over seksueel kindermisbruik in de sport en vonden dat 98% van de plegers een mannelijke coach was (BRACKENRIDGE, BISHOPP, MOUSSALLI & TAPP, 2008). De beschreven pleger strategieën (intieme, agressieve en dominante interactiestijlen) vertonen duidelijk gelijkenissen met de gedragsanalyses van bepaalde types verkrachters en kindermisbruikers, maar zijn te summier uitgewerkt om patronen te schetsen.

Wetende dat de meeste incidenten van SGG in de sport nooit gerapporteerd worden bij media of justitie, kunnen ook incidentregistratieformulieren bij sportorganisaties een relevante informatiebron zijn. De kwaliteit van deze informatiebron is sterk afhankelijk van de accuraatheid van de ingevulde informatie. Bij een analyse van 132 zaken van kindermisbruik in het Britse voetbal stelden de onderzoekers vast dat 92% van de beschuldigten mannelijk was, waarvan 35% sportbegeleiders, 14% administratief personeel, 21% scheidsrechters en 7% sporters (BRACKENRIDGE, BRINGER & BISHOPP, 2005). Recenter onderzoek uit Groot-Brittannië naar SGG binnen verschillende sporttakken kwam tot gelijkaardige bevindingen (RHIND, McDERMOTT, LAMBERT & KOLEVA, 2015). De analyse van 323 gemelde incidenten in de periode 2001-2010 bij de Hulplijn Seksuele Intimidatie in de Sport (nu Vertrouwenspunt Sport) van het Nederlands Olympisch Comité en de Nederlandse Sportfederatie (NOC*NSF) toonde ook aan dat de meerderheid van de beschuldigten mannelijk is, tussen 31 en 50 jaar oud is. Bij ongeveer 1 op 8 incidenten was de pleger zelf een sporter. In 5% van de gevallen ging het over plegers die jonger waren dan 16, en in meer dan een kwart van de incidenten met zeer jonge slachtoffers (jonger dan 12), waren de plegers zelf ook jonger dan 16 (VERTOMMEN, SCHIPPER-VAN VELDHOFEN, HARTILL & VAN DEN EEDE, 2015).

Echter, wanneer zelf-rapportage onderzoek gebruikt wordt en sporters bevraagd worden over wie verantwoordelijk was voor het SGG dat ze ervoeren, levert dit een ander beeld op. Uit een onderzoek bij 356 Turkse sportsters bleek dat 40% van de slachtoffers toeschouwers aanduidt als plegers, en 33% andere sporters (GÜNDÜZ, SUNAY & KOZ, 2007), terwijl coaches maar bij 25% van de slachtoffers genoemd werden. In het onderzoek van RINTAUGU en collega's (2014) bij 339 Keniaanse universiteitsstudentes bleek de grootste groep plegers van SGG in de sport ook de toeschouwers te zijn (32%), alsook de medesporters (23%), en niet de coaches (8%). In het zelf-rapportage onderzoek van ELENDOU en UMEAKUKA (2011) bij Nigeriaanse sportstudentes waren het voor het overgrote deel de medesporters zelf die verantwoordelijk waren voor het SGG. In het onderzoek van ALEXANDER en collega's (2011) waarbij 6000 eerstejaarsstudenten uit de UK bevraagd werden, deed men dezelfde bevinding: medesporters en sporters uit andere teams zijn de meest gerapporteerde plegers van SGG in de georganiseerde sport.

Hoewel er de laatste jaren toenemende aandacht is voor SGG in de sport, blijven de onderzoeksmethoden zeer divers en gelimiteerd. Het gebrek aan accurate beschrijvende informatie vormt een obstakel bij het uitwerken van preventie. Dat er slechts een beperkt aantal studies inzoomen op de plegerkarakteristieken, en dat in zeer uiteenlopende contexten (cf. UK, Kenia en Turkije) maakt de vergelijking erg moeilijk. De enge focus op volwassen, mannelijke coaches als plegers van SGG is niet gelegitimeerd en zorgt ervoor dat ander plegercategorieën over het hoofd gezien worden. Een gedetailleerd zicht op de individuele kenmerken van zedenplegers in de sport kan ook meer inzicht verschaffen in de dynamieken van misbruikrelaties in de sport. Om een eerste stap hierin te zetten, heeft dit onderzoek als doel om de persoonskenmerken van plegers van SGG, alsook de impact van deze kenmerken op de ernst van het SGG, in kaart te brengen. Hiervoor wordt een steekproef van Vlaamse en Nederlandse volwassenen gebruikt die voor de leeftijd van 18 jaar SGG in de sport ervoeren (VERTOMMEN et al., 2016).

3. METHODE

Deze studie maakt gebruik van de data die gegenereerd werden in een grootschalige studie naar de prevalentie van grensoverschrijdend gedrag in de Nederlandse en Vlaamse sport (VERTOMMEN et al., 2016). De operationalisering van de concepten 'geweld' en '(seksueel) grensoverschrijdend gedrag' is problematisch en er zijn wereldwijd verschillende varianten die internationale vergelijkingen van prevalentie bemoeilijken. In onze studie baseerden we ons op het Verdrag voor de Rechten van het Kind (United Nations, 1989) waarin geweld in artikel 19 gedefinieerd wordt als: *“alle vormen van lichamelijk of geestelijk geweld, letsel of misbruik, lichamelijke of geestelijke verwaarlozing of nalatige behandeling, mishandeling of exploitatie, met inbegrip van seksueel misbruik, terwijl het kind onder de hoede is van de ouder(s), wettige voogd(en) of iemand anders die de zorg voor het kind heeft.”* Bij het operationaliseren van SGG werd een brede waaier aan seksueel (verbaal of non-verbaal) intimiderend gedrag (incl. communicatie), ongepaste aanrakingen, aanranding en verkrachting gebruikt.

De online vragenlijst bestond uit vier delen, startend met een algemeen gedeelte waarin de demografie en sportparticipatie voor de leeftijd van 18 jaar (i.e. discipline, tijdsbesteding, niveau) werd bevraagd. Daarna peilde de vragenlijst naar negatieve ervaringen tijdens het sporten op basis van 41 items: 14 over psychisch geweld, 11 over fysiek geweld en 17 over seksueel geweld. De SGG items variëren van *“je werd nagefloten of nageroept”* en *“je was het onderwerp van seksisitsche grappen”*, over *“je werd buiten/tijdens het sporten aangeraakt op een manier die je ongemakkelijk deed voelen”* en *“iemand heeft je seksueel betast terwijl je dat niet wilde”*, tot *“iemand probeerde seks met je te hebben terwijl je dat niet wilde”*. Een overzicht van de 17 items die peilden naar SGG in de sport is opgenomen in het basisartikel (VERTOMMEN et al., 2016).

De ernst van het SGG werd geoperationaliseerd door een combinatie een geobjectiveerde inschatting van de ernst bij eenmalig voorkomen en de zelf-gerapporteerde frequentie van de ervaring. Een expertgroep van 28 Vlaamse en Nederlandse professionals in kindermishandeling gaf elk van de items een score (laag, midden, hoog) waarna de modus gebruikt werd en gecombineerd werd met de zelf-gerapporteerde frequentie. De items die incidenten beschreven met de laagste frequentie en ernst, werden gecategoriseerd als 'mild SGG'. Items met een matige ernst en een frequentie van meer dan eenmalig werden als 'matig SGG' gecategoriseerd. Tenslotte worden de meest ernstige items, ongeacht hun frequentie, alsook de matige incidenten die 'regelmatig of vaak' ervaren werden gecategoriseerd als 'zwaar SGG'. Die laatste categorie stemt grotendeels overeen met de juridische kwalificaties van aanranding van de eerbaarheid en verkrachting.³ De studie werd goedgekeurd door de Commissie voor Medische Ethiek van de Universiteit Antwerpen en het Universitair Ziekenhuis Antwerpen (dossier 13/44/430).

De dataverzameling en steekproeftrekking werden in samenwerking met GfK Benelux uitgevoerd met gebruik van hun longitudinaal panel. Het panel is samengesteld uit een representatieve gelegenheidssteekproef van de internetpopulatie in België en Nederland. De panelleden werden, na een pre-screening op sportdeelname voor de leeftijd van 18 jaar, via e-mail uitgenodigd voor deelname aan het onderzoek. Wanneer men aan de inclusiecriteria voldeed (sportparticipatie in Nederland of Vlaanderen voor de leeftijd van 18 jaar, Nederlandstalig en een huidige leeftijd tussen 18 en 50 jaar), ontving men de informatie over het onderzoek, een link naar een website met achtergrondinformatie, een verwijzing naar hulpverleningsinstanties in Vlaanderen en Nederland en een link naar de eigenlijke vragen-

3 Voor meer details over het scoresysteem, de operationalisering en de validering van de vragenlijst verwijzen we naar het basisartikel (VERTOMMEN et al., 2016).

lijst. Enkel wanneer de respondent zich akkoord verklaarde met de informed consent, kon overgegaan worden tot de vragenlijst. De deelnemer had op elk moment de mogelijkheid om de vragenlijst te pauzeren of definitief te stoppen. Geen enkele vraag moest verplicht beantwoord worden, gezien de gevoeligheid van het thema.

Indien de deelnemer ervaringen met SGG rapporteerde, werden bijkomende vragen gesteld over de aanvangsleeftijd, duur, onthulling en de pleger (VERTOMMEN et al., 2017). Hierbij werd de deelnemer gevraagd om zich te focussen op het voor hem/haar meest ernstige incident (of reeks van gerelateerde incidenten, aangezien we ervan uit gingen dat het mogelijk was dat een deelnemer meer dan één (verschillende) ervaring had met SGG. De vragen over de pleger werden zo eenvoudig mogelijk gesteld: wie deed dit (antwoordmogelijkheden: een teamgenoot, een andere sporter, een coach of sportbegeleider, een andere volwassene in de sportvereniging, een supporter of toeschouwer, iemand anders die ik kende, iemand die ik niet kende)? Was er meer dan één persoon betrokken (antwoordmogelijkheden: één, twee, drie of meer)? Waren het man(nen), vrouw(-en), of zowel man(-nen) als vrouw(-en)? Welke leeftijd had deze perso(o)n(en) destijds? Aangezien het om herinneringen uit hun jeugd ging, vroegen we de deelnemers geen exacte, maar een relatieve leeftijd van de pleger volgens deze antwoordmogelijkheden: veel jonger dan ik, jonger dan ik, ongeveer mijn leeftijd, ouder dan ik, veel ouder dan ik, ik weet het niet meer. Op deze manier verzamelden we volgende informatie over de pleger: aantal, geslacht, leeftijd en relatie tot het slachtoffer.

De totale dataset bestond uit 4043 Nederlandse en Vlaamse volwassenen die als kind op een georganiseerde manier aan sport deden. Hiervan woonde 51% in Vlaanderen en 55% was vrouw. Ongeveer 16% van de respondenten was laaggeschoold (geen diploma of enkel lager middelbaar), 42% had een diploma middelbaar onderwijs en 42% van de respondenten genoot een hogere opleiding (Bachelor of Master). De meerderheid van de respondenten (69%) was voor de leeftijd van 18 jaar actief in meer dan één georganiseerde sport en bijna alle respondenten waren destijds lid van een minstens één sportvereniging. In mindere mate namen de respondenten deel aan andere vormen van georganiseerde sport zoals sportkampen of waren ze lid van commerciële sportaanbieders (i.e. fitness centra). Ongeveer een derde van de steekproef was enkel actief als recreant. De overige respondenten waren actief in competitieport, waarbij 3% op internationaal niveau aan sport deed. Ongeveer 5% van de respondenten nam deel aan sportactiviteiten voor personen met een beperking⁴.

Dit onderzoek poogt de plegerkenmerken van SGG in de sport te clusteren tot een profiel om zo tot een gedetailleerder beeld te komen. Hiervoor worden drie analysetechnieken gebruikt. We gebruiken mozaïek plots (FRIENDLY, 1994; HARTIGAN & KLEINER, 1981) om de plegerkenmerken visueel in kaart te brengen op twee dimensies (geslacht en positie; leeftijd en positie). De mozaïek plots zijn een grafische voorstelling van een tweewegs frequentietabel waarbij de oppervlakte van de rechthoeken proportioneel is aan de frequentie. Chikwa-draattoetsen werden gebruikt om na te gaan of plegerkenmerken verschillen naar gelang het geslacht van het slachtoffer. Ten tweede werd de impact van de plegerkenmerken op de ernst van het SGG gemeten aan de hand van multivariate ordinale logistische regressie-analyses waarbij het geslacht, de positie en het aantal plegers alsook het geslacht van het slachtoffer opgenomen werden. Tenslotte werden de statistisch relevante plegerkenmerken als input gebruiken voor de constructie van plegerprofielen, samengesteld uit aantal, geslacht en positie. Op die manier kon een rangschikking gemaakt worden van de meest voorkomende plegerprofielen van SGG in de sport. Het significantieniveau werd vastgelegd op 1% bij alle analyses, die uitgevoerd werden met IBM SPSS versie 23.

4 Gedetailleerde informatie over de socio-demografie en sportparticipatie is terug te vinden in het basisartikel. In deze steekproef rapporteerde 14,3% van de deelnemers (n=578) op z'n minst één ervaring met SGG in de sport. Daarvan was 59% wonende in Vlaanderen en 66% vrouw.

4. RESULTATEN

4.1 Aantal, geslacht en positie van de plegers

Een aanzienlijk groot deel van de gerapporteerde SGG ervaringen betrof meer dan één pleger (56%) (zie Tabel 1). Hierbij worden geen significante verschillen gerapporteerd tussen mannelijke en vrouwelijke slachtoffers ($n = 578$; $\chi^2 = 6.04$; $df = 1$; $p > .01$).

Meer dan driekwart van de slachtoffers geeft aan dat de pleger(s) mannelijk is (zijn) (Tabel 1). Een zesde van de slachtoffers geeft aan dat er bij de SGG incidenten zowel mannelijke als vrouwelijke plegers betrokken waren. Ook hierbij werden geen verschillen gevonden tussen mannelijke en vrouwelijke slachtoffers ($n = 573$; $\chi^2 = 4.00$; $df = 2$; $p > .01$).

Zowel bij mannen als vrouwen is de pleger van SGG meestal een sporter of andere bekende in de sportomgeving (Tabel 1). Slechts in kleinere aantallen wordt de coach gerapporteerd als pleger van het SGG. Bij mannen is dat vaker zo dan bij vrouwen ($n = 381$; $\chi^2 = 14.71$; $df=1$; $p > .01$).

TABEL 1. PLEGERKENMERKEN VAN SGG IN DE SPORT⁵

		Vrouwelijke slachtoffers	Mannelijke slachtoffers	Totaal
		<i>n</i> (%)	<i>n</i> (%)	<i>n</i> (%)
Aantal plegers	Eén	180 (47.2)	72 (36.5)	252 (43.6)
	Meerdere	201 (52.8)	125 (63.8)	326 (56.4)
Geslacht van de pleger(s)	Mannelijk	298 (78.8)	140 (71.8)	438 (76.4)
	Vrouwelijk	29 (7.7)	23 (11.6)	52 (9.1)
	Beide	51 (13.5)	32 (16.4)	83 (14.5)
Positie van de pleger(s) ⁶	Coach	84 (22.0)	18 (9.2)	102 (17.7)
	Sporter	138 (36.2)	84 (42.9)	222 (38.5)
	Bekende andere	137 (38.5)	90 (47.1)	227 (41.5)
	Onbekende andere	101 (26.5)	39 (19.9)	140 (24.3)

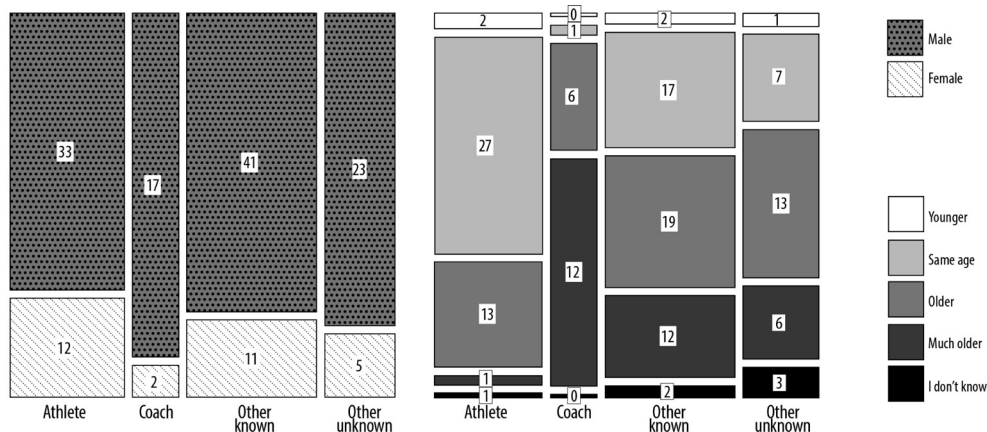
4.2 Verband tussen het geslacht, de leeftijd en de positie van de pleger

In Figuur 1 wordt de relatie tussen het geslacht en de positie van de pleger enerzijds, en de leeftijd en de positie anderzijds voorgesteld. Wanneer een slachtoffer zowel mannelijke als vrouwelijke plegers rapporteerde, werden deze in beide categorieën meegeteld, waardoor de som van de percentuele aandelen meer dan 100% is. Andere (bekende) personen in de sportomgeving worden door de helft van de slachtoffers aangeduid als pleger van SGG. Hierbij gaat het over bestuursleden, scheidsrechters, zaalwachters, ander personeel in de sportvereniging, sportartsen, kinesisten, andere (para-)medische professionals. Bij 43% van de slachtoffers is (één van) de pleger(s) een sporter, terwijl dat slechts bij 19% van de slachtoffers een coach is.

5 Het totaal aantal respondenten variaart als gevolg van een klein aantal *item non-responders*.

6 Op basis van de 318 respondenten die SGG rapporteerden en aangaven welke positie de pleger(s) vervulde(n). Het totaal loopt op tot meer dan 100% aangezien een pleger meerdere functies kan vervullen in de sportorganisatie en een respondent meer dan één pleger (uit verschillende categorieën) kan aanduiden.

Wanneer we kijken naar de relatie tussen de positie en de leeftijd van de pleger, dan zien we dat de meest prevalentie plegergroep sporters uit dezelfde leeftijdsgroep als het slachtoffer zijn (27%) (Figuur 1). Minder dan een vijfde (18%) rapporteerde dat het om een oudere of veel oudere coach ging. Dit aandeel is kleiner dan het totale aandeel van onbekende plegers (30%) waartoe supporters, bezoekers of toevallige voorbijgangers behoren.

FIGUUR 1. MOZAÏEK PLOT VAN DE PLEGERKENMERKEN VAN SEKSUEEL GRENSOVERSCHRIJDEND GEDRAG IN DE SPORT

4.3 Verband tussen de positie van de pleger en het sportniveau van het slachtoffer

De deelnemers rapporteerden hun hoogste sportniveau bereikt voor de leeftijd van 18 jaar (i.e. recreatief, lokaal competitief, regionaal, nationaal, internationaal). Wanneer we deze informatie kruisen met de positie van de pleger, zien we dat sporters op nationaal niveau minder vaak een 'andere bekende' aanduiden als seksuele pleger, dan de sporters op een ander niveau ($N = 529$; $\chi^2 = 19.79$; $df = 4$; $p < .01$). Er werd geen significant verschil gevonden bij coach plegers.

4.4 Impact van plegerkenmerken op de ernst van het SGG

De ordinale logistische regressie die de impact van de positie, het geslacht en het aantal plegers alsook het geslacht van het slachtoffer op de ernst van het SGG onderzocht, wordt weergegeven in Tabel 2. Daaruit blijkt dat het SGG gepleegd door een coach significant ernstiger is dan de incidenten waar geen coach bij betrokken is. Ook wanneer er meer dan één pleger vermeld wordt, zijn de ervaringen significant ernstiger dan wanneer er één pleger is. Het geslacht van het slachtoffer heeft geen impact op de ernst van de ervaring.

TABEL 2. ORDINALE LOGISTISCHE REGRESSIE: IMPACT VAN DE PLEGERKENMERKEN OP DE ERNST VAN HET SEKSUEEL GEWELD

		SGG (<i>n</i> =529)			
		OR	95% CI		<i>p</i>
			Onder	Boven	
Geslacht van de pleger	Mannelijk ⁷				
	Vrouwelijk	0.909	0.497	1.662	0.756
	Beide	0.851	0.511	1.419	0.536
Positie van de pleger	Coach	1.733	1.061	2.828	0.028
	Sporter	0.989	0.641	1.527	0.962
	Bekende andere	1.651	1.102	2.473	0.015
	Onbekende andere	1.077	0.670	1.732	0.760
Aantal plegers	Eén ^a				
	Meerdere	1.696	1.128	2.549	0.011
Geslacht van het slachtoffer	Mannelijk ^a				
	Vrouwelijk	1.247	0.872	1.784	0.227

TABEL 3. MEEST VOORKOMENDE PLEGERPROFIELEN VAN SGG IN DE SPORT

Plegerprofielen ⁸		Vrouwelijke slachtoffers				Mannelijke slachtoffers			
		Mild	Matig	Ernstig	Totaal	Mild	Matig	Ernstig	Totaal
		n (rij %)			n (%)	n (rij %)			n (%)
1	Meerdere mannelijke anderen	1 (1.5)	41 (61.2)	25 (37.3)	67 (18.7)	2 (5.7)	17 (48.6)	16 (45.7)	35 (19.6)
2	Eén mannelijke andere	17 (23.0)	27 (36.5)	30 (40.5)	74 (20.6)	4 (14.8)	10 (37.0)	13 (48.1)	27 (15.1)
3	Eén mannelijke coach	8 (14.3)	30 (53.6)	18 (32.1)	56 (15.6)	1 (10.0)	4 (40.0)	5 (50.0)	10 (5.6)
4	Meerdere mannelijke sporters	0 (0.0)	14 (58.3)	10 (41.7)	24 (6.7)	2 (6.3)	21 (65.6)	9 (28.1)	32 (17.9)
5	Eén mannelijke sporter	10 (33.3)	9 (30.0)	11 (36.7)	30 (8.4)	6 (28.6)	8 (38.1)	7 (33.3)	21 (11.7)
6	Meerdere vrouwelijke sporters en anderen	0 (0.0)	14 (56.0)	11 (44.0)	25 (7.0)	0 (0.0)	6 (60.0)	4 (40.0)	10 (5.6)
7	Meerdere sporters en anderen van beide geslachten	0 (0.0)	12 (63.2)	7 (36.8)	19 (5.3)	0 (0.0)	2 (33.3)	4 (66.7)	6 (3.4)
8	Meerdere anderen van beide geslachten	1 (7.7)	10 (76.9)	2 (15.4)	13 (3.6)	1 (8.3)	7 (58.3)	4 (33.3)	12 (6.7)
9	Meerdere sporters van beide geslachten	0 (0.0)	9 (64.3)	5 (35.7)	14 (3.9)	0 (0.0)	4 (57.1)	3 (42.9)	7 (3.9)
10	Andere profielen	2 (5.4)	20 (54.1)	15 (40.5)	37 (10.3)	4 (21.1)	7 (36.8)	8 (42.1)	19 (10.6)
	Totaal	39 (10.9)	186 (51.8)	134 (37.3)	359 (100.0)	20 (11.2)	86 (48.0)	73 (40.8)	179 (100.0)

⁷ Referentie categorie

⁸ De plegerprofielen zijn gerangschikt op de totale frequentie van voorkomen

4.5 Plegerprofielen

De ordinale regressieanalyse gaf geen eenduidig beeld over de seksuele pleger in de sport. Op basis van drie gekende kenmerken, construeerden we pleger profielen: aantal, geslacht en positie in de sportvereniging. De variabele leeftijd bleek overbodig aangezien deze grotendeels vervat zit in de variabele 'positie', en werd bijgevolg niet opgenomen in de constructie. Om het aantal profielen te beperken werd de variabele 'aantal' gehercodeerd naar 2 categorieën (één, meerdere) en 'rol' in drie (sporter, coach, andere). Zo werden er 27 profielen gebouwd, e.g. 'één mannelijke sporter', 'meerdere mannelijke en vrouwelijke anderen'. De meest voorkomende plegerprofielen worden opgelijst in Tabel 3.

De meest voorkomende profielen voor vrouwelijke slachtoffers waren 'één mannelijke andere' (20.6%), 'meerdere mannelijke anderen' (18.7%) en 'één mannelijke coach' (15.6%). Bij mannelijke slachtoffers werden 'meerder mannelijke anderen' (19.6%), 'meerdere mannelijke sporters' (17.9%) en 'één mannelijke andere' (15.1%) het meest als pleger gerapporteerd als pleger.

5. DISCUSSIE

Op basis van de 578 Nederlandse en Vlaamse volwassenen die ervaringen met SGG in de sport voor de leeftijd van 18 jaar rapporteerden, analyseerden we de kenmerken van de pleger (aantal, geslacht, leeftijd en positie in de sportvereniging) die we combineerden in plegerprofielen. Uit de analyses bleek dat er meerdere profielen in beeld kwamen. Een aanzienlijk deel van de slachtoffers (bijna 57%) rapporteerde meer dan één pleger. Daarnaast was de grote meerderheid van de seksuele plegers mannelijk. Dit is conform de algemene literatuur over seksuele delinquentie die stelt dat vrouwen minder seksueel delictgedrag stellen (CHESNEY-LIND & PASKO, 2003). Daarenboven is bijna driekwart van de volwassenen werkzaam in de sport als sportbegeleider of bestuurder mannelijk, waardoor de blootstelling aan mannen in de sport groter is dan aan vrouwen (OOMENS & VAN DER LINDEN, 2015; Vlaamse Trainersschool, 2015). Een derde vaststelling is dat het aandeel van sporters en dus vaak leeftijdsgenoten bij de plegers groter is dan verwacht. Enkele recente studies hadden dit ook reeds aangehaald (ALEXANDER et al., 2011; ELENDO & UMEAKUKA, 2011; GÜNDÜZ et al., 2007). Dit kan te wijten zijn aan de tijd die sporters samen spenderen en de hechte relaties die vaak ontstaan (ELENDO & UMEAKUKA, 2011). Ten vierde toonde deze studie aan dat de impact van de SGG ervaring in verband staat met het aantal plegers. Aangezien onze ernstclassificatie onder meer de frequentie van de ervaring mee in beschouwing nam, is het aannemelijk dat meerdere plegers leiden tot meerdere ervaringen en daardoor ook een hogere inschatting van de ernst.

Het relatief kleine aandeel coaches bij de seksuele plegers is opmerkelijk en staat in contrast met de getuigenissen van SGG in de sport die sinds 2017, onder impuls van gelijkwaardige getuigenissen in het VK, de VSA en Canada, publiek bekend werden in Nederland en Vlaanderen. In elk van deze getuigenissen was de persoonlijke coach de pleger van het seksueel (kinder-)misbruik. We zien hiervoor twee verklaringen: enerzijds hanteren we in deze studie een bredere definitie, die naast seksueel kindermisbruik, ook mildere vormen van SGG betreft (o.a. verbale seksuele intimidatie), terwijl het in de eerder vermelde getuigenissen veeleer over het uiterste van het continuüm gaat. Dit kan betekenen dat slachtoffers eerder de moed vinden om publiek te getuigen wanneer men (zijzelf, hun omgeving, justitie...) overtuigd is van de objectieve ernst van de ervaring. De angst om niet geloofd of niet ernstig genomen te worden kan wellicht groter zijn bij ervaringen aan de milde kant van het spectrum. Anderzijds weten we ook dat SGG gepleegd door leeftijdsgenoten (en dus

in deze context de medesporters) minder geproblematiseerd wordt en zowel door het slachtoffer, de omgeving als onze maatschappij minder snel als seksueel delictgedrag bestempeld zal worden. Deze bewoordingen werden niet gebruikt in de online vragenlijst, waardoor we wel de mogelijkheid lieten om dit soort ervaringen te rapporteren. Gelet op de brede definitie en de hoge prevalentie van SGG in deze studie (14%) lijkt dit onderzoek meer SGG ervaringen gecapteerd te hebben dan de officiële aangiftes bij justitie, hulpverlening en de sportsector.

‘Anderen’ in de sportorganisatie zijn verantwoordelijk voor een groot deel van het SGG ten aanzien van sportende kinderen. Hierbij gaat het over elke mogelijke andere persoon dan de coaches en de sporters zelf. Ook GÜNDÜZ en collega’s (2007) en RINTAUGU en collega’s (2014) toonden aan dat onder andere toeschouwers vaker SGG plegen. Daarnaast kunnen we hierbij ook denken aan andere mensen in de entourage van sporters zoals (para-)medische staf, bestuurders en faciliterend personeel. Daar waar eerdere studies voornamelijk focusten op seksuele intimidatie door mannelijke coaches ten aanzien van vrouwelijke sporters, hebben recentere studies die een bredere definitie van SGG hanteerden, duidelijk aangetoond dat sporters zelf vaak verantwoordelijk zijn voor het SGG (ALEXANDER et al., 2011; ELENDO & UMEAKUKA, 2011).

In deze studie werd voor de eerste keer onderzocht of pleggerkenmerken ook impact hebben op de ernst van het SGG en we stelden vast dat incidenten gepleegd door coaches of andere bekende volwassenen in de sportvereniging ernstiger waren dan incidenten gepleegd door sporters of onbekenden. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de hiërarchische gezagsrelatie tussen de coach of ander kaderlid en sporter een vruchtbare voedingsbodem creëert voor *grooming* of machtsmisbruik waardoor de gedragingen langer onder de radar blijven, intenser en langduriger kunnen zijn dan wanneer het SGG zich stelt tussen leeftijdsgenoten. Op die manier kan er makkelijker een langdurigere misbruikrelatie ontstaan die kan uitmonden in ernstig seksueel geweld.

5.1 Implicaties voor preventiebeleid

Voor het verschijnen van deze studie was onze kennis over SGG in de Vlaamse en Nederlandse sport beperkt tot de (zeldzame) getuigenissen in de media. Daarbij worden enkel oudere, mannelijke coaches beschreven als pleger van het SGG ten aanzien van de jonge sporter. Ook bij de recente golf aan getuigenissen en gemediatiseerde strafzaken in binnen- en buitenland is de pleger in de meeste gevallen de persoonlijke coach van het slachtoffer. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de eerste preventiemaatregelen zich voornamelijk op deze plegergroep richten. Twee maatregelen die ingevoerd zijn in de Nederlandse sport, de gedragscode voor sportbegeleiders en het overleggen van de Verklaring Omtrent Gedrag (Nederlandse variant van het uittreksel van het Belgisch strafregister) bij aankomende sportbegeleiders, zijn er uitsluitend op gericht om het risico bij coaches terug te dringen. Preventie van SGG bij sporters onderling kreeg tot dusver veel minder aandacht in het beleid.

Ook mediaberichtgeving bij strafzaken draagt bij aan het clichébeeld dat de seksuele pleger in de sport een oudere, mannelijke coach is. Het voorleggen van het uittreksel strafregister is op die assumptie, en die van het tegengaan van recidive, gebouwd, maar dit wordt door voorliggende cijfers tegengesproken. We hebben er dan ook baat bij om het huidige arsenaal aan preventiemaatregelen grondig te herzien en daarbij voldoende aandacht te besteden aan andere plegercategorieën, zoals de jonge sporters zelf en de bredere entourage van de sporters. In plaats van enkel de coach te viseren als potentiële pleger, is het zinvoller om kwalitatieve bewustwordings- en educatieve programma’s voor coaches te ontwikkelen waarin ze beter opgeleid worden in het signaleren van grensoverschrijdend gedrag binnen hun sportersgroep.

Bewustmakingscampagnes en initiatieven richten zich idealiter op alle verschillende stakeholders in de sportorganisatie: coaches, bestuurders, ouders, toeschouwers en sporters van alle leeftijden, disciplines en niveaus. Voorlichting en informatieverschaffing zorgt voor empowerment van sporters en omstaanders, zal de sociale controle vergroten en verlaagt het taboe en de drempel om te melden. In Vlaanderen lanceerde Minister van Sport MUYTERS daarom zijn verstrengde aanpak ter preventie van SGG in de sport door elke sportfederatie te verplichten om een kwaliteitsbeleid met voldoende aandacht voor preventieve, reactieve, repressieve en curatieve maatregelen te implementeren (MUYTERS, 2018).

5.2 Beperkingen, toekomstig onderzoek en aanbevelingen

Deze studie is uitsluitend gebaseerd op de informatie die ons door slachtoffers van SGG in de sport retrospectief gerapporteerd werd. Dit type informatie is subjectief, kan gevoelig zijn voor 'recall bias' (i.e. een systematische vertekening die veroorzaakt wordt door verschillen in accuraatheid of volledigheid van de herinnering) en is dus niet noodzakelijk een correcte afspiegeling van de realiteit. Echter, retrospectieve zelf-rapportage is voldoende betrouwbaar om deze materie te bevragen (HARDT & RUTTER, 2004). Daarnaast is het belangrijk om in het achterhoofd te houden dat het hier gaat over de kenmerken van mensen die beschuldigd worden van SGG door diegenen die het gedrag ondergingen, en dus niet over mensen die voor zedendelicten zijn veroordeeld door een rechtbank.

De verzamelde informatie van de plegers is eerder beperkt en descriptief. Andere informatiebronnen, zoals behandelingsdossiers van of diepte-interviews met seksuele plegers in de sport zouden ons toelaten om een meer diepgaand beeld te vormen van het psychologisch profiel, criminogenese, risicofactoren en delictpaden.

Ook focust deze studie veeleer op de individuele kenmerken van de plegers. Hoewel het erg belangrijk is om deze pleger-slachtoffer dynamiek in kaart te brengen, mag dit ons niet weerhouden om naar de bredere sportcontext te kijken waarbinnen dit gedrag zich stelt. Verschillende studies toonden reeds aan dat SGG in de sport niet alleen een interpersoonlijk fenomeen is, maar ook socio-culturele aspecten heeft (BRACKENRIDGE, 2001). Toevoeging van informatie op micro-, maar ook meso- en macroniveau is cruciaal om de plegerprofielen te verfijnen.

Tenslotte, aangezien de duurtijd van sportdeelname niet gekend is, kunnen we de termijn van de blootstelling aan het SGG niet nagaan. Echter, gezien de grootte en de representativiteit van de steekproef, kunnen we ervan uitgaan dat een grote variatie aan sporters van verschillende niveaus, frequentie en intensiteit vertegenwoordigd zijn in deze studie.

Als eerste studie die de plegerkarakteristieken van SGG in de sport in kaart brengt, dient deze studie vooral als een aanzet tot verder onderzoek. Een diepteanalyse van alle beschikbare informatiebronnen, hoewel elk met zijn beperkingen, zal ons meer inzichten verschaffen. De beschikbare casusinformatie van SGG in de sport, verzameld bij de Vlaamse hulplijn 1712, Child Focus, het Kinderrechtencommissariaat, de (koepel-)sportfederaties en het Centrum Ethiek in de Sport bevatten (wellicht summier) cruciale gegevens. De vraag is of de informatie systematisch geregistreerd en bewaard wordt en of het mogelijk is om deze informatie te centraliseren en beschikbaar te maken voor onderzoeksdoeleinden. Zelfs wanneer de verzamelde informatie beperkt blijft, kan ze bijdragen aan het in kaart brengen van criminele en niet-criminele SGG gedragingen.

In haar consensus statement 'Harassment and non-accidental harm in sport' deed het Internationaal Olympisch Comité een sterk appèl op internationale sportfederaties en nationale olympische comités om een registratie- en responsstelsel te installeren waarin vermoedens en klachten van SGG in de sport efficiënt geregistreerd en gemonitord kunnen worden (MOUNTJOY et al., 2016). Mochten onderzoekers inzage krijgen in deze databases, dan

kan kennisoverdracht bi-directioneel worden, wat een evidence-based aanpak van geweld in de sport zal faciliteren.

REFERENTIES

- ALEXANDER, K., STAFFORD, A., & LEWIS, R. (2011). *The experiences of children participating in organised sport in the UK*. Edinburgh: Dunedin Academic Press.
- BRACKENRIDGE, C. H. (2001). *Spoilsports: Understanding and preventing sexual exploitation in sport*. London: Routledge.
- BRACKENRIDGE, C. H., BISHOPP, D., MOUSSALLI, S., & TAPP, J. (2008). The characteristics of sexual abuse in sport: A multidimensional scaling analysis of events described in media reports. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 6(4), 385–406.
- BRACKENRIDGE, C. H., BRINGER, J. D., & BISHOPP, D. (2005). Managing cases of abuse in sport. *Child Abuse Review*, 14(4), 259–274.
- Brackenridge, C. H., & Fasting, K. (2002). Sexual harassment and abuse in sport: the research context. *Journal of Sexual Aggression*, 8(2), 3–15.
- CHESNEY-LIND, M., & PASKO, L. (2003). *The female offender: Girls, women and crime* (3rd ed.). Los Angeles: Sage.
- ELENDU, I. C., & UMEAKUKA, O. A. (2011). Perpetrators of sexual harassment experiences by athletes in southern Nigerian universities. *South African Journal for Research in Sport Physical Education and Recreation*, 33(1), 53–63.
- FASTING, K., & BRACKENRIDGE, C. H. (2009). Coaches, sexual harassment and education. *Sport Education and Society*, 14(1), 21–35.
- FASTING, K., BRACKENRIDGE, C. H., & KJØLBERG, G. (2013). Using court reports to enhance knowledge of sexual abuse in sport. *Scandinavian Sport Studies Forum*, 4, 49–67.
- FRIENDLY, M. (1994). Mosaic displays for multi-way contingency tables. *Journal of the American Statistical Association*, 89(425), 190–200.
- GÜNDÜZ, N., SUNAY, H., & KOZ, M. (2007). Incidents of sexual harassment in Turkey on elite sportswomen. *The Sport Journal*, 10, 1–10. Verkregen op 1 oktober 2018, via <http://thesportjournal.org/article/incidents-of-sexual-harassment-in-turkey-on-elite-sportswomen/>
- HARDT, J., & RUTTER, M. (2004). Validity of adult retrospective reports of adverse childhood experiences: Review of the evidence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(2), 260–273.
- HARTIGAN, J. A., & KLEINER, B. (1981). Mosaics for contingency tables. In W. F. EDDY (Ed.), *Computer Science and Statistics: Proceedings of the 13th Symposium on the Interface* (pp. 268–273). New York: Springer-Verlag.
- KIRBY, S., GREAVES, L., & HANKIVSKY, O. (2000). *The Dome of Silence: Sexual Harassment and Abuse in Sport*. Halifax: Fernwood Publishing.
- LENSKYJ, H. (1992). Unsafe at home base: Women's experiences of sexual harassment in university sport and physical education. *Women in Sport and Physical Activity Journal*, 1(1), 19–34.
- MERGAERT, L., ARNAUT, C., VERTOMMEN, T., & LANG, M. (2016). *Study on gender-based violence in sport*. Brussels: European Commission.
- MOUNTJOY, M., BRACKENRIDGE, C. H., ARRINGTON, M., BLAUWET, C., CARSKA-SHEPPARD, A., FASTING, K., ... & BUDGETT, R. (2016). The IOC Consensus Statement: Harassment and abuse (non-accidental violence) in sport. *British Journal of Sports Medicine*, 50, 1019–1029.
- MUYTERS, P. (2018). 6 maatregelen tegen seksueel grensoverschrijdend gedrag. Verkregen op 1 oktober 2018, via <https://www.philippemuyters.be/nieuws/6-maatregelen-tegen-seksueel-grensoverschrijdend-gedrag>.

- OOMENS, M., & VAN DER LINDEN, J. (2015). *Sportkadermonitor 2015*. Utrecht. Verkregen op 1 oktober 2018, via <http://www.nocnsf.nl/sportkadermonitor>.
- RHIND, D., McDERMOTT, J., LAMBERT, E., & KOLEVA, I. (2015). A Review of Safeguarding Cases in Sport. *Child Abuse Review*, 24(6), 418–426.
- RINTAUGU, E. G., KAMAU, J., AMUSA, L. O., & TORIOLA, A. L. (2014). The forbidden acts : Prevalence of sexual harassment among university female athletes. *African Journal for Physical, Health Education, Recreation and Dance*, 20(3), 974–990.
- SAND, T. S., FASTING, K., CHRONI, S., & KNORRE, N. (2011). Coaching behavior: Any consequences for the prevalence of sexual harassment? *International Journal of Sports Science & Coaching*, 6(2), 229–241.
- TOFTEGAARD NIELSEN, J. (2004). *Idrættens Illusoriske Intimitet*. Copenhagen: Kobenhavns Universitet.
- United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. Geneva. Verkregen op 1 oktober 2018, via <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.
- VERTOMMEN, T., KAMPEN, J., SCHIPPER-VAN VELDHOVEN, N., UZIEBLO, K., & VAN DEN EEDE, F. (2018). Severe interpersonal violence against children in sport: Associated mental health problems and quality of life in adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 76, 459–468.
- VERTOMMEN, T., KAMPEN, J., SCHIPPER-VAN VELDHOVEN, N., WOUTERS, K., UZIEBLO, K., & VAN DEN EEDE, F. (2017). Profiling perpetrators of interpersonal violence against children in sport based on a victim survey. *Child Abuse & Neglect*, 63, 172–182.
- VERTOMMEN, T., SCHIPPER-VAN VELDHOVEN, N., HARTILL, M. J., & VAN DEN EEDE, F. (2015). Sexual harassment and abuse in sport: The NOC*NSF helpline. *International Review for the Sociology of Sport*, 50(7), 822–839.
- VERTOMMEN, T., SCHIPPER-VAN VELDHOVEN, N., WOUTERS, K., KAMPEN, J. K., BRACKENRIDGE, C. H., RHIND, D. J. A., ... & VAN DEN EEDE, F. (2016). Interpersonal violence against children in sport in the Netherlands and Belgium. *Child Abuse and Neglect*, 51, 223–236.
- Vlaamse Trainersschool. (2015). *Jaarverslag 2015*. Brussel.

LIESBET STEVENS^a
HANNAH VAN DIJCKE^{b,1}

Eerste ervaringen van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen met de Seksismewet

Panopticon, 39 (5), 420-434
© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | September 2018

- ^a Adjunct-directeur, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen en gastdocent, Instituut voor Familiale en Seksuologische Wetenschappen, KU Leuven (Corresp.: liesbet.stevens@kuleuven.be)
- ^b Voormalig juridisch medewerker, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen

ABSTRACT

INITIAL EXPERIENCES OF THE INSTITUTE OF EQUALITY OF WOMEN AND MEN WITH THE ACT ON SEXISM

As in many other EU member states, sexist harassment also seems to be a pervasive phenomenon in Belgium. The Act on Sexism of 2014 rendered certain serious forms of sexist harassment in public punishable. From the onset this Act was criticized for its presumed incompatibility with the principle of legality and with the right to freedom of speech. In May 2016 the Constitutional Court repudiated these critiques in May 2016. Taking the unique practical experiences of the Institute for equality of women and men with the Act as a starting point, this article analyses the different constitutive elements of the criminal offence of 'public sexism'. Although these elements undoubtedly require further interpretation, the Act on Sexism constitutes an important step forwards in the fight against sexist harassment and sexist hate speech.

Keywords: Act on sexism, public sexist harassment, constitutive elements

Kernwoorden: Seksismewet, publiek seksisme, constitutieve bestanddelen

1. INLEIDING

Uit een groots opgezet onderzoek van het *Agency for Fundamental Rights* van de EU, het Europees expertisecentrum inzake mensenrechten, blijkt dat seksisme voor een zeer groot aantal vrouwen deel uitmaakt van hun leven (FRA, 2014). Van de 42.000 vrouwen in de Europese Unie die bevraagd werden naar hun ervaringen met geweld, gaf 55% aan dat ze sinds de leeftijd van 15 jaar al eens het slachtoffer waren van één van de elf bevraagde vormen van seksuele intimidatie. In België loopt dit percentage zelfs op tot 60 procent. In het licht van de omvang van het fenomeen lijkt het maatschappelijk onder de radar blijven ervan en het ermee samengaande uitblijven van een juridische aanpak minstens opvallend te noemen. België nam in 2014 het voortouw in de strafrechtelijke aanpak met de invoering van de Wet ter bestrijding van seksisme in de openbare ruimte (Seksismewet, 2014). In augustus 2018 volgde alvast Frankrijk dit voorbeeld (*Loi contre les violences sexuelles et sexistes*, 2018).

¹ De auteurs schreven deze bijdrage in eigen naam.

De invoering in 2014 van de Seksismewet volgde op een reeks pogingen daartoe in 2003, 2006, 2008 en 2010.² Ongetwijfeld heeft de in 2012 uitgebrachte documentaire *Femme de la rue* van toenmalig filmstudente Sofie Peeters bijgedragen tot de totstandkoming van de wet (JANSSENS, 2018). Deze documentaire bracht de seksistische straatintimidatie in beeld die vrouwen in Brussel dagelijks ervaren, wat in de publieke opinie de vraag deed rijzen naar middelen om dit fenomeen aan te pakken. De Seksismewet werd net voor het einde van de legislatuur 2010-2014 aangenomen.

Bij de invoering ervan werd de Seksismewet hevig bekritiseerd (JANSSENS, 2018). Verschillende juristen stelden zich vragen bij de verenigbaarheid van de wet met het wettigheidsbeginsel in strafzaken en met het recht op vrije meningsuiting, en bij de noodzaak of doeltreffendheid van de wet (VRIELINK & VAN DYCK, 2015b; VRIELINK, 2016). Andere auteurs wezen op de hoge symboolwaarde van de wet (VOORHOOF, 2014). Deze vragen maakten uiteindelijk zelfs het voorwerp uit van een beroep tot vernietiging van de Seksismewet bij het Grondwettelijk Hof (GwH 25 mei 2016, nr. 72/2016).

Met de Seksismewet wou de wetgever “*de strijd aangaan met het achterbakse seksisme*” (Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/001: 3). Vier jaar na de inwerkingtreding van de wet, nadat de wet de wettigheidstoets van het Grondwettelijk Hof doorstond en tegen de achtergrond van de zich ontwikkelende rechtspraak, doen de eerste toepassingen van de Seksismewet vanuit de praktijk een aantal vragen rijzen die tot nu toe minder aan bod kwamen in het maatschappelijk debat naar aanleiding van deze wet. In dat opzicht geven de ervaringen van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen³ een interessante inkijk in de dagdagelijkse praktijk van de juridische strijd tegen seksisme. Vanuit haar rol als onafhankelijk gelijkheidsbevorderend orgaan, of *equality body*, behoort het immers tot de opdracht van het Instituut om slachtoffers van seksisme, zoals gedefinieerd door de Seksismewet, vertrouwelijk en gratis te informeren en bij te staan, en om eventuele rechtszaken hieromtrent op te starten.⁴ Deze wettelijke opdracht verplicht het Instituut ertoe om, vooralsnog *de facto* als quasi enige overheidsinstantie, de concrete gevallen die gemeld worden te analyseren in het licht van de vraag of de Seksismewet mogelijks van toepassing is. In deze bijdrage wordt het misdrijf ‘openbaar seksisme’ geanalyseerd vanuit deze praktijkervaringen.

De concrete meldingen die het Instituut over seksisme ontvangt, vormen aldus de aanleiding en de rode draad van dit artikel. Dit uitgangspunt verklaart een aantal keuzes die in het kader van deze bijdrage gemaakt werden. Ten eerste verklaart het de focus op de ervaringen van vrouwen. 70% van de meldingen die het Instituut in 2017 over seksisme ontving, gingen uit van vrouwen. Vanzelfsprekend betekent dit niet dat mannen niet het slachtoffer van seksisme kunnen worden. Ten tweede verklaart het waarom we ervoor kozen om regelmatig seksistische beledigingen in hun letterlijke bewoordingen in dit artikel op te nemen. De in de klassieke rechtsliteratuur vaak geabstraheerde manier van berichten over deze materie heeft immers vaak ook tot gevolg dat de intimiderende of vernederende dimensie van de ervaring van slachtoffers, en dus de ernst van de inbreuk op hun persoonlijke waardigheid, verdwijnt.

2 Voor de voorstellen zie: Parl. St. Kamer 2002-03, nr. 50-2459/1; Parl. St. Senaat 2005-06, nr. 3-1840/1; Parl. St. Kamer 2005-06, nr. 51-2663/1; Parl. St. Kamer 2008-09, nr. 52-1516/1; Parl. St. Senaat 2010-11, nr. 5-447/1; Parl. St. Kamer 2010-11, nr. 53-433/1-3.

3 Het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen is een onafhankelijke overheidsinstelling die discriminatie en uitsluiting op grond van geslacht bestrijdt en toeziet op de naleving van de wetgeving inzake de gelijkheid van vrouwen en mannen. Het Instituut kan kennis nemen van klachten in verband met discriminatie en gendergelijkheid, hierover advies verlenen, bemiddelen en indien nodig gerechtelijke stappen ondernemen.

4 Dit werd ten andere ook uitdrukkelijk opgemerkt tijdens de parlementaire voorbereiding van de Seksismewet. Zie bv. Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/003: 16.

2. SEKSISME ALS MISDRIJF

De Seksismewet definieert openbaar seksisme als “*elk gebaar of handeling die, in de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden, klaarblijkelijk bedoeld is om minachting uit te drukken jegens een persoon wegens zijn geslacht, of deze, om dezelfde reden, als minderwaardig te beschouwen of te reduceren tot diens geslachtelijke dimensie en die een ernstige aantasting van de waardigheid van deze persoon ten gevolge heeft*” (art. 2). Wie openbaar seksisme pleegt wordt gestraft met een gevangenisstraf van een maand tot een jaar en met een geldboete van vijftig euro tot duizend euro of met een van die straffen alleen (art. 3 Seksismewet). Hoewel dat even het voorwerp uitmaakte van debat tijdens de parlementaire voorbereiding, is dit wanbedrijf geen klachtmisdrijf (*Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/003*).

Het misdrijf openbaar seksisme bevat aldus vijf constitutieve bestanddelen: (i) een gebaar of handeling, (ii) in de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden, (iii) jegens een persoon, (iv) met een ernstige aantasting van de waardigheid van deze persoon tot gevolg en (v) klaarblijkelijk bedoeld om minachting uit te drukken wegens geslacht, of iemand om dezelfde reden als minderwaardig te beschouwen of te reduceren tot diens geslacht.

2.1 Materieel element

De objectieve constitutieve bestanddelen van het misdrijf seksisme zijn: (i) een gebaar of handeling, (ii) in de in artikel 444 van het Strafwetboek bedoelde omstandigheden, (iii) jegens een persoon, (iv) met een ernstige aantasting van de waardigheid van deze persoon tot gevolg.

2.1.1 Een gebaar of handeling

In principe kan elke vorm van menselijk gedrag in aanmerking komen als een gebaar of handeling in de zin van de Seksismewet.⁵ Tijdens de parlementaire bespreking van de wet werd onder meer het spuwen naar een persoon, iemand achtervolgen, verbale beledigingen en publicaties op sociale media als voorbeelden van gebaren of handelingen aangehaald (*Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/001*). Abstractie makend van hun inhoudelijke betekenis gaat het om voorbeelden van materiële, verbale, audiovisuele of virtuele handelingen, wat zowat het gehele menselijke repertorium van handelingen omvat.

Na de totstandkoming van de Seksismewet werd in vraag gesteld of verbale handelingen op basis van de Seksismewet wel bestraft kunnen worden (VRIELINK & VAN DYCK, 2014). De bewoordingen ‘een gebaar of een handeling’ zouden suggereren dat enkel non-verbale handelingen geviséerd (kunnen) worden. Deze interpretatie gaat voorbij aan het feit dat het met de Seksismewet beoogde fenomeen, en in het bijzonder seksistische straatintimidatie, zich in verreweg de meeste gevallen via verbale handelingen manifesteert. Deze interpretatie zou met andere woorden resulteren in een verregaande uitholling van de slagkracht van de Seksismewet en aldus ingaan tegen de *ratio legis* van de wetgever. Ze gaat ook voorbij aan het feit dat in de ontstaansgeschiedenis van de Seksismewet verbale handelingen aanvankelijk uitdrukkelijk beoogd werden (*Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/001*) en dat tijdens de parlementaire voorbereiding herhaaldelijk expliciet of impliciet naar verbale handelingen

5 Vanzelfsprekend moet het gebaar of de handeling ook aan bepaalde inhoudelijke kwalificaties beantwoorden om in het toepassingsgebied van de Seksismewet te vallen. Op deze inhoudelijke component wordt later ingegaan.

verwezen wordt als gevisieerd gedrag (zie onder meer *Parl. St. Kamer*, 2013-14, 3297/003: 4, 11 en 14). Verder dient in dit verband ook gewezen te worden op het feit dat deze betekenis van het begrip ‘handeling’ reeds gangbaar is in het Strafwetboek, nu sinds 2014 in art. 377*quater* Sw. in de context van het misdrijf *grooming* uitdrukkelijk navolgende ‘materiële handelingen’ vereist worden voor de strafbaarheid van een verboden voorstel tot ontmoeting. Louter verbale handelingen volstaan daartoe niet (STEVENS, 2015). Als het begrip ‘handeling’ in een strafrechtelijke context enkel naar materiële handelingen zou verwijzen, *quod non*, dan was het niet nodig geweest om in de context van het misdrijf *grooming* uitdrukkelijk ‘materiële’ handelingen te vereisen. Het gebruik van het bijvoeglijk naamwoord ‘materiële’ wijst er precies op dat de wetgever het onderscheid wou maken met verbale handelingen. Het feit dat in de uiteindelijke strafbepaling inzake seksisme niet meer uitdrukkelijk naar ‘verbale’ handelingen wordt verwezen, dient dan ook begrepen te worden als het wegvallen van een overbodig bijvoeglijk naamwoord omdat de wetgever alle mogelijke vormen van handelingen beoogde. Ook de eerste veroordeling op basis van de Seksismewet is in overeenstemming met deze interpretatie. De feiten in deze zaak betroffen immers louter verbale handelingen: een man werd veroordeeld omdat hij een politieagente had toegebeten dat ze beter een job zou zoeken die wel geschikt is voor vrouwen, dat ze moest zwijgen want dat hij niet naar vrouwen luisterde en dat ze een “vuile hoer” was (Corr. Brussel (Nl.), 2017).

Een voorbeeld van wat als een virtuele handeling opgevat kan worden, is het plaatsen van een foto op een Instagramprofiel waarop een voetbaltribune te zien was waarin alle vrouwelijke voetbalfans weggegomd waren.⁶

2.1.2 De in art. 444 Sw. bedoelde omstandigheden

Seksistische gebaren of handelingen zijn slechts strafbaar wanneer zij in het openbaar gepleegd werden. Deze voorwaarde krijgt haar concrete invulling met de verwijzing naar de omstandigheden omschreven in art. 444 Sw. Gezien het in het strafrecht klassieke karakter van deze invulling van openbaarheid (DE NAUW, 2010) is het aannemelijk dat dit constitutief bestanddeel geen aanleiding zal geven tot grote interpretatieproblemen.

Aldus voldoen seksistische gebaren of handelingen aan de openbaarheidsvereiste wanneer ze gesteld worden op openbare plaatsen of in openbare bijeenkomsten, op niet-openbare plaatsen die voor bepaalde personen toegankelijk zijn om er te vergaderen of ze te bezoeken, of, in tegenwoordigheid van het doelwit van het seksisme en getuigen op om het even welke plaats (DE NAUW, 2010; KUTY, 2015). De vereiste openbaarheid is eveneens gerealiseerd door seksistische teksten of beelden openlijk te tonen of ze aan meerdere personen te bezorgen (DE NAUW, 2010; KUTY, 2015).

Seksistische gebaren of handelingen in de publieke ruimte, zoals op straat of in een park, maar ook op het openbaar vervoer, op de werkvloer, in een winkel, op een festival, in een sportzaal of zwembad, in de pers of op internetfora of sociale media zoals Facebook, Twitter of Instagram beantwoorden concreet aan de openbaarheidsvereiste. Ook het verzenden van een seksistische e-mail of een seksistische bijlage bij een e-mail realiseert de vereiste openbaarheid (DE NAUW, 2010). Hetzelfde dient o.i. verdedigd te worden met betrekking tot een seksistische conversatie in een WhatsApp-groep van collega's van het doelwit. De aanwezigheid van het doelwit van de seksistische gebaren of handelingen is niet vereist wanneer het

6 Het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen ontving meerdere meldingen over deze zaak. Uiteindelijk werd besloten deze zaak in der minne af te sluiten nadat de betrokken voetballer zijn excuses had aangeboden voor het plaatsen van de foto en uitdrukkelijk bevestigde dat vrouwen wel degelijk welkom zijn in voetbalstadia. In het kader van de analyse van de feiten was het bovendien aannemelijk geworden dat enerzijds, de man in kwestie de foto niet zelf had bewerkt en anderzijds, dat op basis van de bewerkte foto niet meteen duidelijk was met welk doel de foto precies bewerkt was geweest.

gedrag op een openbare plaats of in een openbare bijeenkomst plaats grijpt, noch wanneer het op een niet-openbare plaats gesteld wordt in aanwezigheid van een aantal personen die het recht hebben er te vergaderen of de plaats in kwestie te bezoeken. In die zin is aan de vereiste openbaarheid voldaan wanneer een docent, nadat de enige vrouwelijke student in de opleiding het lokaal verlaten heeft, tegen de overblijvende mannelijke studenten zegt *“en straks allemaal een beurt van Marie”* (Melding bij het IGVM).

2.1.3 Jegens een persoon

Omtrent het constitutief bestanddeel ‘jegens een persoon’ verduidelijkt de parlementaire voorbereiding dat *“de strafbaarstelling (...) geen abstracte groep van mensen [beoogt], wel gedragingen die om gendergerelateerde redenen gericht zijn tegen één of meer welbepaalde personen”* (Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/003: 5). Seksistische meningen over (subgroepen van) vrouwen dan wel mannen vallen aldus buiten het toepassingsgebied van de Seksismewet (STEVENS, RASSCHAERT & VAN DIJCKE, 2018). Seksistische gebaren of handelingen dienen tegen één of meer concrete personen gericht te zijn. De persoon of personen die het doelwit vormen van het seksisme dienen met andere woorden, minstens in theorie, identificeerbaar te zijn. Dit betekent echter niet dat de personen in kwestie daadwerkelijk geïdentificeerd dienen te worden vooraleer er van het misdrijf sprake zou kunnen zijn. Het is bijgevolg ook niet nodig dat het slachtoffer uitdrukkelijk met naam en toenaam genoemd wordt. Enkel is vereist dat het in principe mogelijk is te achterhalen tegen welke concrete persoon het seksisme gericht was. Zo zou in het hierboven reeds aangehaalde voorbeeld m.b.t. het publiceren via Instagram van een foto waarop een aantal vrouwelijke fans in een voetbaltribune weggegomd werden o.i. vervolgd kunnen worden krachtens de Seksismewet, ook al zouden de concrete, individuele vrouwen (nog) niet geïdentificeerd zijn. *A fortiori*, en zoals hierboven reeds aangegeven, is principieel niet vereist dat het doelwit bij de seksistische gedraging of handeling aanwezig is of het seksistische beeld- of tekstmateriaal te zien of toegestuurd heeft gekregen. In die zin is bv. niet vereist dat het doelwit van het seksisme deel uitmaakt van de WhatsApp-groep waarin bepaalde collega’s wansmakelijke opmerkingen over haar zwangere toestand maken.⁷ Ter volledigheid wordt opgemerkt dat er vanzelfsprekend bijkomend steeds voldaan dient te zijn aan het openbaarheidsvereiste.

Het Grondwettelijk Hof leidde uit de formulering ‘jegens een persoon’ af dat het moet gaan om een gedraging die gericht is tegen een andere persoon dan zichzelf (GwH, 2016). Handelingen zoals zich prostitueren, zich pornografisch (laten) afbeelden of het dragen van een hoofddoek kunnen bijgevolg niet onder de Seksismewet vallen (*Ibid.*). Een interessante toepassing van dit principe had mogelijkerwijze kunnen gebeuren in de zaak rond de reclamecampagne van een online casino waarop een voormalige deelnemster van *Temptation Island* in bikini afgebeeld stond met het opschrift *“Joueuse”*. In België heeft de reclamesector een onafhankelijk zelfregulerend orgaan opgericht dat als opdracht heeft de conformiteit van de inhoud van reclameboodschappen met de regels inzake reclame-ethiek te onderzoeken. Deze Jury voor Ethische Praktijken inzake reclame, of kortweg JEP, overwoog over de kwestieuze reclamecampagne dat *“dit beeld van de vrouw in een houding als verleidster, in combinatie met de term ‘Joueuse’, duidelijk een seksuele toespeling bevat, bovenop de verwijzing naar de rol die door de vrouw in kwestie gespeeld werd in de realityshow ‘Temptation Island’, en aldus in casu vrouwen herleidt tot een lustobject, en dat “de gebruikte afbeelding geen verband vertoont met de diensten van de adverteerder en dat een negatieve beeldvor-*

7 Het Instituut ontving meer specifiek een melding over onder meer de volgende denigrerende opmerking: *“Naar het schijnt zit ons Elseke al vol. Ja lap, dan is da erna allemaal uitgerokken. Voos, daar kan niks goeds van komen”*.

ming van de vrouw als lustobject ingezet wordt voor commerciële doeleinden" (JEP, 2017a). De JEP oordeelde derhalve dat *"het beeld van de vrouw dat verspreid wordt door de reclame denigrerend is voor de vrouw en haar menselijke waardigheid aantast"* (JEP, 2017a).⁸ De reclamecampagne is dus seksistisch t.a.v. vrouwen als groep, en valt als dusdanig buiten het toepassingsgebied van de Seksismewet. Kan de campagne echter ook als seksistisch t.a.v. de voormalige deelnemster van *Temptation Island* zelf beschouwd worden? Qua inhoudelijke betekenis is het antwoord op deze vraag affirmatief – wat seksistisch is t.a.v. alle vrouwen is ook seksistisch t.a.v. een individuele vrouw –, maar omdat in het kader van de Seksismewet vereist is dat het om een gedraging gaat die gericht is tegen een andere persoon dan zichzelf en het *in casu* gaat over het zichzelf seksistisch (laten) afbeelden, ressorteert deze reclamecampagne naar onze mening niet onder de Seksismewet. *A contrario* kan men dus redeneren dat wanneer een foto van een concrete – al dan niet bekende – persoon zonder diens toestemming op een seksistische wijze gebruikt zou worden in een reclamecampagne er wel degelijk sprake kan zijn van het misdrijf omschreven in de Seksismewet.

2.1.4 Met een ernstige aantasting van de waardigheid tot gevolg

Het begrip aantasting van de persoonlijke of menselijke waardigheid is een begrip dat ook voor de introductie van de Seksismewet al gebruikt werd zowel door de Grondwetgever (Art. 23, Gw.) en de (straf)wetgever (Art. 136*quater*, 433*quinquies* en 433*decies* Sw.)⁹ als in de rechtspraak (Cass. 23 maart 2014; *Arr. Cass.* 2004, nr. 156 en 8 november 2005; *Arr. Cass.* 2005, nr. 576). Ook de verwijzing naar een bepaalde ernst van een inbreuk is het strafrecht niet onbekend als voorwaarde voor de strafwaardigheid van bepaalde feiten (KUTV, 2015). Hieronder wordt dieper ingegaan op de invulling die deze notie in de context van seksisme kan krijgen.

Objectieve invulling

Het begrip 'ernstige aantasting van de waardigheid' dient allereerst op een objectieve manier invulling te krijgen. Het Grondwettelijk Hof verduidelijkte immers m.b.t. dit begrip dat het *"niet ... een verschillende inhoud [kan] krijgen naar gelang van de persoonlijke en subjectieve beoordelingen van het slachtoffer van de handeling"* (GwH, 2016: B.11.4). Het Hof leidde dit af uit het feit dat de wetgever de ontstentenis van instemming van het slachtoffer niet als een bestanddeel van het misdrijf seksisme beschouwt (GwH, 2016).

Bij de beoordeling of het seksisme in een ernstige aantasting van de waardigheid van de betrokken persoon resulteert, is het oordeel van het slachtoffer zelf dat haar of zijn waardigheid niet ernstig werd aangetast dus niet doorslaggevend. Zelfs wanneer het doelwit van het seksisme voorafgaandelijk met het seksistische gedrag instemde, neemt deze instemming niet automatisch het ernstig aantastende karakter van het gedrag weg (KUTV, 2015). In die zin stelde het Grondwettelijk Hof dat *"de eventuele instemming van het slachtoffer ..., hoewel die in overweging kan worden genomen door de rechter die moet bepalen of dat gebaar dan wel die handeling een ernstige aantasting van de waardigheid van het slachtoffer tot gevolg heeft gehad ... [kan] op zich alleen de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de steller van het gebaar of van de handeling niet ... uitsluiten"* (GwH, 2016: B.11.4). Ook het oordeel van het doelwit van de seksistische gebaren of handelingen dat haar of zijn waardigheid wel ernstig werd aangetast is op zichzelf niet voldoende om tot de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de steller van het gebaar of de handeling te leiden.

8 De JEP gebod dan ook de wijziging of stopzetting van de campagne (JEP, 2017a). Deze beslissing werd in hoger beroep over de hele lijn bevestigd (JEP, 2017b).

9 Zie GwH, 2016: B.11.3 voor verdere verwijzingen naar wetgeving waarin deze notie gehanteerd wordt.

Het Grondwettelijk Hof spreekt zich verder niet uit over hoe die objectieve invulling van de 'ernstige aantasting van de waardigheid' precies dient te gebeuren. Het behoort echter tot de klassieke geplogenheden van het recht om in dat geval een bepaalde redelijkheidsstandaard in acht te nemen: zou een redelijk persoon de gedraging als een ernstige aantasting van haar of zijn waardigheid beschouwen? Om deze vraag te beantwoorden moet de rechter nagaan wat op het moment van de feiten in het collectief bewustzijn van de samenleving waarbinnen de feiten plaatsvonden als een ernstige aantasting van de waardigheid beschouwd wordt (KUTY, 2015).

Binnen een multiculturele en pluralistische samenleving is het uiteraard niet altijd makkelijk om te bepalen wat tot het collectief bewustzijn inzake menselijke waardigheid behoort. Zo percipiëren bepaalde joodse of moslimgemeenschappen de weigering om leden van het andere geslacht de hand te schudden vaak als een teken van respect, terwijl anderen binnen de Belgische samenleving dit als kwetsend of vernederend ervaren. Of er sprake is van een ernstige aantasting van de waardigheid zal onder meer afhangen van welk belang het meest fundamenteel wordt geacht: de gelijkheid van vrouwen en mannen dan wel de vrijheid van religie of expressie. Wat de weigering betreft om de hand te schudden van leden van het andere geslacht en aansprekingen als *"bitch"*, *"hoer"* of *"kech"* is naar onze mening sprake van een ernstige aantasting van de waardigheid van een redelijk persoon. Er bestaat immers geen discussie over het feit dat deze gedragingen steeds, minstens, het doelwit ervan herleiden tot haar of zijn geslacht en meestal een minderwaardigheidsoordeel of minachting wegens geslacht uitdrukken (zie *infra*). Wat handenschudden betreft impliceert dit niet noodzakelijk een verplichting om in de openbare ruimte de leden van het andere geslacht de hand te schudden. Er zijn alternatieve manieren om de gedraging in overeenstemming te brengen met het basisprincipe van gelijkheid van vrouwen en mannen, zonder daarbij ongeoorloofd in te mengen in het recht op vrijheid van godsdienst. Zo kan gevraagd worden om in de openbare ruimte iedereen gelijk te behandelen, d.w.z. iedereen op eenzelfde, andere respectvolle wijze te begroeten en dus niemand de hand te schudden.¹⁰

Ook tussen taalgemeenschappen kunnen er verschillen in appreciatie bestaan m.b.t. de vraag welke scheldwoorden een ernstige aantasting van de waardigheid uitmaken. Zo overwoog de correctionele rechtbank (Fr.) te Brussel in een vonnis van 6 juni 2018 dat het gebruik van het Franse '*con*' onaangenaam, betreurenswaardig en beledigend is, maar dat het gaat om een banale manier van beledigen, zeker nu dit woord zijn seksuele connotatie verloren heeft en er zelfs een expliciet mannelijke vorm, met name '*con*', gangbaar is geworden (Corr. Brussel (Fr.), 2018). Het Nederlandse woord '*kut*' daarentegen wordt in de Dikke Van Daele omschreven als een vulgair scheldwoord voor vrouwen, met een seksuele connotatie.¹¹ Dit woord heeft in het Nederlands nog steeds een uitdrukkelijk seksuele connotatie, minstens wanneer het t.a.v. een persoon gebruikt wordt, wat onder meer blijkt uit het feit dat het geen gangbaar scheldwoord is voor mannen. Het Nederlandse woord '*kut*' zou aldus waarschijnlijk sneller dan het Franse '*con*' een ernstige aantasting van de waardigheid tot gevolg kunnen hebben.

Rekening houdend met de concrete omstandigheden

M.b.t. het constitutief bestanddeel 'een ernstige aantasting van de waardigheid tot gevolg hebben' overwoog het Grondwettelijk Hof bovendien dat het aan de rechter is om "*te bepa-*

10 In die zin werd recent geoordeeld door een Zweedse arbeidsrechtbank (De Standaard, 16 augustus 2018). In Nederlandse rechtspraak wordt evenwel ook betwist dat een dergelijk compromis effectief de ongelijke behandeling wegneemt, omdat het discriminatoir motief blijft bestaan (Gerechtshof 's-Gravenhage, 2012).

11 De Dikke Van Dale omschrijft "*kut*" als "*informeel vrouwelijk geslachtsdeel=vagina, vulva*" en "*scheldwoord, vulgair vrouw*".

len, rekening houdend met de concrete omstandigheden waarin het gebaar of de handeling zijn gesteld, of de bestanddelen van het misdrijf, met inbegrip van de gevolgen op het vlak van de ernstige aantasting van de waardigheid van de betrokken persoon, verenigd zijn” (GwH, 2016: B.11.4, eigen onderlijning). De feitenrechter dient aldus na te gaan of een redelijk persoon in dezelfde omstandigheden geplaagd zou worden door de seksistische gebaren of handelingen als een ernstige aantasting van diens waardigheid zou beschouwen. Onvoldoende aandacht voor de concrete omstandigheden zou er inderdaad in bepaalde gevallen toe kunnen leiden dat te snel besloten wordt dat er geen sprake is van een ernstige aantasting van de waardigheid. Het is in gevallen van seksisme immers vaak niet zozeer een deelaspect van het seksisme, zoals de gebruikte bewoordingen, maar net het geheel van de concrete omstandigheden dat leidt tot een ernstige aantasting van de waardigheid. De getuigenis van een jonge vrouw in *Le Vif Weekend* over de straatintimidatie waarvan zij in Brussel het slachtoffer werd, is in dat opzicht illustratief: *“que leur propos sont moins importants dans mon histoire que leur actes, à savoir de me suivre en voiture, d’être à quatre et qu’ils n’étaient visiblement pas vraiment bien intentionnés”* (BEZIKOFER, 2018).

Het Grondwettelijk Hof specificeert niet welke omstandigheden een rechter in rekening kan brengen. In de eerste plaats dient o.i. de concrete gedraging zelf een belangrijke rol te spelen in de beoordeling van de impact ervan. Wanneer gebaren of handelingen manifest seksistisch zijn, zullen de concrete omstandigheden een minder belangrijke rol spelen bij de beoordeling van de ernst van de aantasting van de waardigheid. Zo is het uitschelden van een vrouw voor *“vuile kuthoer”* op een openbare plaats voor weinig interpretatie vatbaar. Wanneer de gecontesteerde gebaren of handelingen daarentegen voor meerdere, ook niet-seksistische, interpretaties vatbaar zijn, zal het wel noodzakelijk zijn om uit de concrete omstandigheden af te leiden of er sprake is van een ernstige aantasting van de waardigheid. Deze concrete omstandigheden dienen dan wel bewezen te zijn. Zo kwam in de zaak waarover de correctionele rechtbank (Fr) zich diende uit te spreken enkel vast te staan dat de beklagde een vrouwelijke collega in het bijzijn van collega's *“mossel”* noemde, terwijl er twijfel bleef bestaan over de verdere concrete omstandigheden van het incident, zoals bv. de dreigende houding van de beklagde. Dergelijke twijfel speelt terecht in het voordeel van de beklagde en de rechtbank oordeelde dan ook dat de seksistische, ernstige aantasting van de waardigheid onbewezen bleef (Corr. Brussel (Fr.), 2018).

Andere concrete omstandigheden die in rekening kunnen worden gebracht bij de beoordeling van de ernstige aantasting van de waardigheid zijn de toon, de plaats, het tijdstip, het aantal daders of betrokkenen. Zo haalde de correctionele rechtbank te Brussel in zijn vonnis van 8 november 2017 o.a. de zeer neerbuigende toon waarop de beledigingen geuit werden en het publieke karakter ervan, met name dat zij tijdens een interventie in de publieke ruimte geuit werden op een ogenblik dat er veel personen getuige van waren, aan om tot de ernstige aantasting van de waardigheid te besluiten (Corr. Brussel (NL.), 2017).

Het geslacht van het slachtoffer is in dit verband een bijzonder element. Buitenlandse studies tonen aan dat er significante verschillen bestaan in de perceptie van seksistische gebaren en handelingen tussen vrouwen en mannen (ABBAY, 1982; PACKER, 1986; SAAL, JOHNSON & WEBER, 1989). Het gemiddeld genomen aanzienlijke verschil in fysieke weerbaarheid tussen vrouwen en mannen maakt dat een seksistische ervaring *de facto* vaak sneller een grotere impact heeft op vrouwelijke slachtoffers. Bij de beoordeling *in concreto* van de impact op de waardigheid van het slachtoffer dient de feitenrechter met andere woorden na te gaan of een redelijk persoon van hetzelfde geslacht de seksistische gebaren of handelingen als een ernstige aantasting van haar of zijn waardigheid zou beschouwen.

Geen bedreiging vereist

Hoewel eventuele bedreigende of vijandige omstandigheden van belang zijn bij de beoordeling van een ernstige aantasting van de waardigheid, is het voor de kwalificatie als openbaar seksisme niet vereist dat de gedraging gepaard ging met een concrete bedreiging (*Parl. St. Kamer*, 2013-14, 3297/001; 3297/003).

Geen ernstige rustverstoring vereist

Een ernstige aantasting van de waardigheid vereist niet noodzakelijk een ernstige verstoring van de rust van het slachtoffer, zoals vereist in het kader van het misdrijf belaging (*Parl. St. Kamer*, 2013-14, 3297/001; 3297/003). Wanneer de rust van een redelijk persoon ernstig verstoord zou worden door een bepaald seksistisch gebaar of handeling, is het vanzelfsprekend meer aannemelijk dat er ook sprake is van een ernstige aantasting van de waardigheid, maar ook zonder ernstige rustverstoring kan er sprake zijn een ernstige aantasting van de waardigheid van een persoon. In die zin kan het feit dat een bepaald beroep in de praktijk vaker met seksistische scheldwoorden geconfronteerd wordt bezwaarlijk beschouwd worden als een argument om te oordelen dat er geen sprake is van een ernstige aantasting van de waardigheid. Als het al zo zou zijn dat herhaaldelijk met seksisme geconfronteerd te worden tot een gewenning zou leiden waardoor de rust minder verstoord zou worden door navolgende feiten van seksisme, dan is het in ieder geval niet noodzakelijk zo dat eerdere ervaringen met seksisme ertoe leiden dat de waardigheid van een redelijke persoon door latere seksistische gebaren of handelingen minder zwaar aangetast wordt. In die zin kan de overweging van de correctionele rechtbank (Fr.) te Brussel dat *«l'expression utilisée par le prévenu, à l'égard d'un collègue policier aguerri, fût-il féminin, n'a pu porter une atteinte grave à la dignité de celui-ci»* (Corr. Brussel (Fr.), 2018: 6-7) niet overtuigen. Dat de drempel voor een ernstige aantasting van de waardigheid van een ervaren politieagente hoger zou liggen dan voor andere vrouwen is naar onze mening moeilijk te rechtvaardigen.

Geen niet-aflatende of herhaalde gedragingen vereist

Hoewel het niet-aflatende of herhaalde karakter van de gedragingen van belang kan zijn bij de beoordeling van de ernst van de aantasting van de waardigheid, is voor de kwalificatie als openbaar seksisme niet vereist dat de gedraging bestond uit niet-aflatende gedragingen zoals achtervolgen, omsingelen, of herhaalde gedragingen, zoals een reeks ongepaste aanrakingen (*Parl. St. Kamer*, 2013-14, 3297/001; 3297/003).

Geen schending van de goede naam vereist

Tot slot is voor een ernstige aantasting van de waardigheid van een persoon niet vereist dat de feiten de reputatie van het slachtoffer aantasten of de betrokkene kunnen blootstellen aan publieke verachting. De Seksismewet vereist immers niet dat de geviseerde gebaren of handelingen kwetsend of krenkend voor de goede naam van het slachtoffer zijn.

2.2 Moreel element

Het moreel element van het misdrijf openbaar seksisme is in de strafbaarstelling omschreven als *“klaarblijkelijk bedoeld om minachting uit te drukken wegens geslacht, of iemand om dezelfde reden als minderwaardig te beschouwen of te reduceren tot diens geslacht”*.

2.2.1 Algemeen of bijzonder opzet?

Na de totstandkoming van de Seksismewet rees de vraag of het misdrijf openbaar seksisme een louter algemeen dan wel een bijzonder opzet vereist (VRIELINK & VAN DYCK, 2015a). Tijdens de parlementaire voorbereiding werd in een eerste passage opgemerkt dat de notie ‘klaarblijkelijk bedoeld’ sloeg op “*de wil om schade te berokkenen in strafrechtelijke zin (het opzet)*” en dat “*die wil ... duidelijk en onbetwistbaar [moet] zijn*” en werd vervolgens in een tweede passage verder ingegaan op de betekenis van de zinsnede “*om minachting uit te drukken ten opzichte van een persoon wegens zijn geslacht, of deze, om dezelfde reden, als minderwaardig te beschouwen of te reduceren tot diens geslachtelijke dimensie*” (Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/003: 4-5). Beide passages samen gelezen wijzen in de richting van een bijzonder opzet, met name dat de steller van het gedrag daarbij een manifest duidelijk seksistisch motief moet hebben opdat er sprake zou zijn van een strafbaar feit. Het is dan ook aannemelijk dat de verwijzing naar ‘de wil om schade te berokkenen in strafrechtelijke zin’ tijdens de parlementaire voorbereiding slechts diende beschouwd te worden als een eerder theoretische aanduiding van het vereiste bijzonder opzet en de memorie van toelichting in deze passage vooral de nadruk wou leggen op het vereiste klaarblijkelijke of manifeste karakter van dit bijzondere opzet.

Auteurs als KUTY, VRIELINK en VAN DYCK meenden echter uit het feit dat het woord ‘klaarblijkelijk’ taalkundig gezien ‘manifest’, ‘evident’ of ‘flagrant’ betekent en dus niet dezelfde betekenis heeft als ‘kwaadwillig’ of ‘met het oogmerk om te schaden’ dat in andere strafrechtelijke bepalingen, zoals in art. 193 Sw. of art. 443 Sw., de *animus iniurandi* aanduidt, te kunnen afleiden dat deze zinsnede niet op het vereiste moreel element sloeg (KUTY, 2015; VRIELINK & VAN DYCK, 2015a). Op basis van deze analyse en bij ontstentenis van enige andere indicatie over de schuldvorm was volgens KUTY, VRIELINK en VAN DYCK de basisregel van toepassing dat bij een wanbedrijf in een bijzondere strafwet een algemeen opzet volstaat.

Het Grondwettelijk Hof oordeelde echter dat deze strafbaarstelling wel degelijk een bijzonder opzet vereist en omschreef het vereiste moreel element als “*de intentie ... om ‘misprijzen’ uit te drukken jegens een persoon of om deze als minderwaardig te beschouwen in de wetenschap dat het gebaar of de handeling kan leiden tot een aantasting van de waardigheid van die persoon*” (GwH, 2016: B.23.2).

Aldus lijkt vereist dat de dader wetens en willens een gedraging stelt met als motief het uitdrukken van minachting of een minderwaardigheidsoordeel t.a.v. een persoon omwille van diens geslacht of het reduceren van een persoon tot diens geslacht, terwijl de dader weet dat die gedraging een ernstige aantasting van de waardigheid kan opleveren, maar zonder dat de dader bijkomend het motief moet hebben gehad om het slachtoffer op een andere manier te schaden.

2.2.2 Seksistisch motief

Betekenis

Een eerste categorie van geviseerde, seksistische gebaren of handelingen zijn diegene die bedoeld zijn om minachting uit te drukken wegens geslacht. De memorie van toelichting vermeldt dat het begrip verwijst naar “*hypotheses waarbij een persoon als niet achtenswaardig of moreel laakbaar wordt beschouwd*” (Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/001: 7). In de context van de strafverzwaringen op grond van discriminatoire drijfveren gebruikte de wetgever het begrip ‘misprijzen’ (art. 377bis, 405quater, 438bis, 442ter, 453bis, 514bis, 525bis, 532bis en 534quater Sw.). Volgens het Grondwettelijk Hof gebruikte de wetgever het begrip ‘minachting’ in het misdrijf ‘openbaar seksisme’ in dezelfde zin en wijst niets erop dat de

wetgever heeft willen afwijken van de gewone betekenis van het woord ‘misprijzen’ (GwH, 2016). Iemand minachten of misprijzen omwille van geslacht betekent dus neerkijken op een persoon omwille van diens geslacht, geen respect of waardering voor haar of hem hebben (BORGHS, 2017).

Een tweede categorie van geviseerde, seksistische gebaren of handelingen zijn diegene die ingegeven zijn door de opvatting van minderwaardigheid omwille van geslacht. Het verschil met iemand omwille van diens geslacht minachten is subtiel, al lijkt er misschien een sterkere expliciete afkeuring samen te gaan met iemand ‘minachten’ dan met iemand ‘als minderwaardig beschouwen’.

Een derde en laatste categorie van geviseerde, seksistische gebaren of handelingen zijn diegene bedoeld om iemand tot haar of zijn seksuele dimensie te reduceren. Dergelijke situaties doen zich voor wanneer een persoon gereduceerd wordt tot het feit dat zij of hij een seksueel wezen is en/of wanneer een persoon gelijkgesteld wordt met haar of zijn geslachtsorganen of een vrouw met haar borsten. In deze zin overwoog de correctionele rechtbank (Fr.) te Brussel dat een vrouw bestempelen als “*vagina*” haar op beledigende en kwetsende wijze tot haar geslacht reduceert (Corr. Brussel (Fr.), 2018). Ook situaties waarbij een persoon tot een lustobject gereduceerd wordt, zoals in het hierboven aangehaalde voorbeeld van de affiche voor een online casino, kunnen hieronder vallen.

In de praktijk beantwoordt seksistisch gedrag vaak tegelijkertijd aan meerdere van de hierboven aangehaalde categorieën. Aldus kunnen de beledigingen van een man die een politieagente toebeet dat ze beter een ander job zocht die meer geschikt is voor vrouwen, dat ze moest zwijgen want dat hij niet naar vrouwen luisterde en dat ze een vuile hoer was, evenzeer beschouwd worden als ingegeven door minachting of een opvatting van minderwaardigheid t.a.v. de vrouw in kwestie, als door een wens om de vrouw tot haar seksuele dimensie te herleiden (Corr. Brussel (Nl.), 2017). Evenzo kan aan het gebruik van woorden als “*hoer*”, “*bitch*” of “*kech*” minachting of een opvatting van minderwaardigheid t.a.v. vrouwen ten grondslag liggen, of kan het gebruik ervan ingegeven zijn door een wens om vrouwen tot hun seksuele dimensie te herleiden.

Klaarblijkelijk bedoeld

Het klaarblijkelijke of manifeste motief van de dader om ten aanzien van het doelwit minachting uit te drukken wegens geslacht, iemand om dezelfde reden als minderwaardig te beschouwen of te reduceren tot diens geslacht of seksuele dimensie zal veelal afgeleid kunnen worden uit het manifest seksistische karakter van de gebaren of handelingen zelf. Zo is er in het algemeen weinig discussie mogelijk over het motief van een dader die een hem onbekende vrouw in het openbaar in uitermate grove bewoordingen meedeelt dat hij seks met haar wil hebben en haar intrusieve vragen stelt over welke seksuele handelingen zij zoal stelt. Evenmin is er weinig discussie mogelijk over het precieze motief van de oprichting van een internetpagina waarop foto's van jonge vrouwen zonder hun toestemming worden gepubliceerd en waarbij minachtende of seksistische commentaren gemaakt worden (Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/001).

De concrete omstandigheden van de gecontesteerde gebaren of handelingen kunnen het seksistische karakter nog verder bevestigen. Zo nam de correctionele rechtbank te Brussel bij de veroordeling van de dader ook de algemene zelfverklaarde houding van de dader ten aanzien van vrouwen in overweging: “*Het verhoor van beklagde toont aan dat hij moeilijkheden in zijn omgang met personen toeschrijft aan het vrouwelijke geslacht van die persoon en vormt aldus een bevestiging voor een deel van die vaststellingen*” (Corr. Brussel (Nl.), 2017: 4.A.1.). Ook de algemene context waarbinnen gebaren of handelingen gesteld worden kan het seksistische motief bevestigen. Zo bevestigt de dominante voorstelling van vrouwen als

lustobjecten in de rapwereld dat het motief van een rapper om vrouwen “hoer”, “bitch” of “kech” te noemen onder meer ook ligt in een reductie tot hun geslacht of seksuele dimensie.

Zeker wanneer uitspraken of gedragingen op zichzelf niet eenduidig wijzen op het seksistische motief van de dader is het nuttig om de concrete omstandigheden van de geconstateerde gebaren of handelingen in acht te nemen om te interpreteren wat de gedraging uitdrukt. Wat non-verbale gedragingen betreft, is er bijvoorbeeld discussie mogelijk over wat de weigering tot handenschudden met de leden van het andere geslacht uitdrukt. Het Nederlandse Gerechtshof te ‘s Gravenhage overwoog hieromtrent het volgende: “*Het weigeren om de uitgestoken hand van een vrouwelijke klant te schudden is temeer onaanvaardbaar, nu die weigering als een ontkenning van de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen, en dus als extra kwetsend kan worden ervaren. Die ervaring zal worden versterkt als de achtergrond van deze weigering gelegen is in de religieuze overtuiging dat het handenschudden van vrouwen ‘onrein’ is*” (Gerechtshof ‘s Gravenhage, 2012: 15).

2.2.3 Wegens geslacht

Tijdens de voorbereiding van de Seksismewet werd voorgesteld om naast het criterium geslacht, ook de criteria geslachtsverandering, genderidentiteit en -expressie op te nemen. Dit amendement werd echter verworpen, met verwijzing naar het feit dat een wetsontwerp m.b.t. het genderidentiteitsvraagstuk, met name het wetsontwerp tot wijziging van de Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen met het oog op de uitbreiding ervan naar genderidentiteit en -expressie, op dat moment in behandeling was (Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/003). Auteurs als VANDROMME, VRIELINK en VAN DYCK (2017) leiden uit deze overweging *a contrario* af dat gedragingen die bedoeld zijn om minachting of minderwaardigheid uit te drukken wegens iemands geslachtsverandering, genderidentiteit of -expressie niet strafbaar zijn krachtens de Seksismewet (VANDROMME, 2017; VRIELINK & VAN DYCK, 2015a). Zij interpreteren deze overweging immers in die zin dat de gelijkstelling tussen het criterium geslacht en genderidentiteit- of expressie in het kader van de Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen (Art. 4§3, Genderwet, 2007) niet noodzakelijk ook geldt in het kader van de Seksismewet. De verwijzing naar het wetsontwerp i.v.m. de Genderwet kan naar onze mening echter net het omgekeerde impliceren, met name dat nu geslacht en geslachtsverandering, genderidentiteit of -expressie met elkaar gelijkgesteld zijn in het kader van de Genderwet, dit niet noodzakelijk nog eens uitdrukkelijk diende te gebeuren in het kader van de Seksismewet. Voor wat specifiek geslachtsverandering betreft, werd dit ook zo opgemerkt tijdens de parlementaire voorbereiding (Parl. St. Kamer, 2013-14, 3297/001).

Bij de interpretatie van de notie ‘wegens geslacht’ bij het misdrijf openbaar seksisme dient naar onze mening in rekening gebracht te worden dat de juridische betekenis van het begrip geslacht de afgelopen jaren zowel in de Europese (Goodwin t. VK., EHRM, 2002) als de Belgische (Genderwet, 2007; Transseksualiteitswet, 2007; Transgenderwet, 2017) rechtsorde een belangrijke evolutie heeft ondergaan. Daarbij wordt precies uitdrukkelijk erkend dat dit begrip een ruimere invulling dient te krijgen dan de loutere verwijzing naar het biologische geslacht en werden geslachtsverandering, genderidentiteit en -expressie erkend als elementen die in overweging genomen moeten worden bij de juridische invulling van de notie geslacht. Bovendien bevat de Genderwet ook een aantal strafrechtelijke bepalingen waar deze ruimere invulling van toepassing is en fungeert de notie geslacht aldus, door de gelijkstelling van geslacht met geslachtsverandering, genderidentiteit en -expressie in de Genderwet, al in deze betekenis in de context van het bijzonder strafrecht.

De *ratio legis* van de wet ligt bovendien net in het streven om te vermijden dat het geslacht van een persoon de aanleiding is voor gedragingen die de persoonlijke, menselijke

waardigheid aantasten (*Parl. St. Kamer*, 2013-14, 3297/001). Geslachtsverandering, genderidentiteit en -expressie zijn inherent gelinkt aan het geslacht van een persoon en geven net zoals het biologisch geslacht regelmatig aanleiding tot gedragingen die de menselijke waardigheid aantasten. Daaruit volgt logischerwijze dat gedragingen die klaarblijkelijk bedoeld zijn om minachting of minderwaardigheid uit te drukken wegens geslachtsverandering, genderidentiteit of -expressie evenzeer strafwaardig zijn als de analoge gedragingen die gebaseerd zijn op het biologische geslacht van het doelwit.

3. CONCLUSIE

Het nieuwe en nog steeds relatief jonge misdrijf openbaar seksisme vraagt, ook na het arrest van het Grondwettelijk Hof en de eerste vonnissen op basis van de wet, verdere toepassing door de strafrechter. De rechter dient daarbij naar onze mening steeds ook de aard van de gedraging en de context waarin zij plaatsvond in overweging te nemen. Een dergelijke ruime beoordelingsvrijheid voor de rechter is echter geenszins vreemd aan het strafrecht. Het is immers eigen aan de rol van de strafwetgever om in algemene termen te omschrijven welke gedragingen wij als samenleving in die mate onaanvaardbaar achten dat ze met het strafrecht beteugeld dienen te worden en aan de strafrechter om aan deze wettelijke bepalingen concrete invulling te geven door ze in de praktijk al dan niet toe te passen op individuele gedragingen.

In de juridische strijd tegen seksisme kan de Seksismewet een belangrijk instrument worden omdat met deze wet een aanzienlijk aantal seksistische gedragingen strafbaar worden gesteld die voorheen niet bestraft konden worden. Zeker m.b.t. seksistische gedragingen die niet als strafbare vormen van belaging, bedreigingen of beledigingen, gekwalificeerd kunnen worden, betekent dit een belangrijke stap voorwaarts. De autonome strafbaarstelling van seksisme bevordert bovendien het ontwikkelen van een specifiek strafrechtelijk beleid voor seksisme. Openbaar seksisme kan als autonoom misdrijf meer zichtbaar gemaakt worden en wie seksistisch gedrag wil bestrijden, moet niet langer langs de omweg van andere strafrechtelijke bepalingen gaan. Net zoals bij andere specifieke gendergerelateerde fenomenen zoals partnergeweld of stalking het geval was, verhoogt dit de kans dat op termijn ook een specifiek strafrechtelijk beleid ontwikkeld wordt.

Tot op heden ontbreekt een dergelijk specifiek strafrechtelijk beleid voor de strijd tegen openbaar seksisme. De alomtegenwoordigheid van seksisme in de openbare ruimte en de specificiteit van het fenomeen vragen hier nochtans om. Een breed opgezet strafrechtelijk beleid, gebaseerd op kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar seksisme, is noodzakelijk en dient maatregelen te omvatten die op verschillende vlakken ingrijpen, zoals onder meer kennisverspreiding en sensibilisering binnen het strafrechtelijk apparaat, een duidelijk registratiesysteem voor klachten en drempelverlagende maatregelen voor het indienen van een klacht.

Het ontbreken van een dergelijk expliciet strafrechtelijk beleid tegen seksisme leidt ertoe dat het in de praktijk nog steeds bijzonder moeilijk is om tegen gevallen van seksisme op te treden. Als gevolg daarvan zijn het vooral diegenen die er het slachtoffer van worden waarvan *de facto* inspanningen gevraagd wordt om seksisme te voorkomen of aan te pakken. Vaak zijn de enige middelen waarover vrouwen beschikken om te trachten seksistische straatintimidatie of seksistische *hate speech* te voorkomen vormen van zelfbeperking, namelijk niet de kledij dragen die ze willen dragen, niet gaan en staan waar ze willen of niet zeggen wat ze denken. Openbaar seksisme resulteert zo in een aantasting van de fundamentele mensenrechten van vrouwen, met name hun recht op zelfbeschikking, hun vrijheid van komen en gaan en hun vrijheid van meningsuiting. Een performante aanpak van

openbare vormen van seksisme is dan ook noodzakelijk in een samenleving die de gelijkheid van vrouwen en mannen hoog in het vaandel willen dragen.

REFERENTIES

Literatuur

- ABBEY, A. (1982). Sex differences in attributions for friendly behavior: Do males misperceive females' friendliness? *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(5), 830-838.
- BEZIKOFER, I. (2018). Bonne nouvelle, les gars: le harcèlement de rue n'existe pas !. *Le Vif Week-end*. Verkregen op 1 oktober 2018, via <http://weekend.levif.be/lifestyle/news/bonne-nouvelle-les-gars-le-harcèlement-de-rue-n-existe-pas/article-opinion-850349.html>.
- BORGHS, P. (2017). Smaad en seksisme tegenover ordehandhavers. *Nieuw Juridisch Weekblad*, 373, 902.
- DELBROUCK, I. (2015). *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting*. Brugge: Die Keure.
- DE NAUW, A. (2010). *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*. Mechelen: Wolters Kluwer Belgium.
- Fundamental Rights Agency (FRA). (2014). *Violence against women: an EU-wide survey*. Verkregen op 1 oktober 2018, via <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>.
- JANSSENS, Y. (2018). *Sexist street harassment and the law in Belgium: legal assumptions and lived realities*. Onuitgegeven doctoraatsthesis. Gent: Universiteit Gent.
- KUTY, F. (2015). L'incrimination du sexisme. *Revue du droit pénal et de criminologie*, 41-60.
- PAKCEK, J. (1986). Sex differences in the perception of street harassment. *Women & Therapy*, 5(2-3), 331-338.
- SAAL, F.E., JOHNSON, C.B., & WEBER, N. (1989). Friendly or sexy?: It may depend on whom you ask. *Psychology of Women Quarterly*, 13(3), 263-276.
- STEVENS, L. (2015). Grooming en cyberlokkend strafbaar. *Rechtskundig Weekblad*, 22, 844-855.
- STEVENS, L., RASSCHAERT, D. & VAN DIJCKE, H. (2018). Waarom de seksismewet wel een nuttig instrument is. *Juristenkrant*, 365, 13.
- VANDROMME, T. (2017). Seksisme. In A. VANDEPLAS, P. ARNOU, S. VAN OVERBEKE, S. VANDROMME (Eds.), *Strafrecht en strafvordering. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer* (pp. 1-20). Mechelen: Wolters Kluwer Belgium.
- VOORHOOF, D. (2014). Seksismewet: sterk symbool, beperkte impact. *Juristenkrant*, 293, 16.
- VRIELINK, J., & VAN DYCK, S. (2014). Verbiedt de seksismewet wel meningsuitingen?, *Juristenkrant*, 319, 11.
- VRIELINK, J., & VAN DYCK, S. (2015a). Seksismeverbod in de Strafwet. Baat niet, schaadt wel (deel 1). *Nieuw Juridisch Weekblad*, 331, 770-793.
- VRIELINK, J., & VAN DYCK, S. (2015b). Seksismeverbod in de Strafwet. Baat niet, schaadt wel (deel 2). *Nieuw Juridisch Weekblad*, 332, 834-843.
- VRIELINK, J. (2016). *Pro Deo. Ongevraagd juridisch advies voor vrijheidsstrijders en andere fanatici*. Leuven: Universitaire Pers.

Rechtspraak

- Cass. 16 maart 1842, Pas., I, 158.
- Cass. 5 januari 1887, Pas., I, 42.
- Cass. 15 januari 1912, Pas., I, 81.
- Cass. 6 maart 2012, AR P.11.1374.N. en P.11.0855.N.
- Corr. Brussel (Fr.) 6 juni 2018, BR.BR.56.98.1575/16, onuitg.

Corr. Brussel (NL) 8 november 2017, *Nieuw Juridisch Weekblad* 2017, afl. 373, 900, noot BORGHS, P.
EHRM 11 juli 2002, nr. 28957/95, Goodwin t. VK.
Gerechtshof s' Gravenhage (NED) 10 april 2012, ECLI:NL:BROT:2008:BD9643.
GwH 25 mei 2016, nr. 72/2016.
JEP 30 mei 2017a. Verkregen op 1 oktober 2018, via <https://www.jep.be/nl/beslissingen-van-de-jep>.
JEP 15 juni 2017b. Verkregen op 1 oktober 2018, via <https://www.jep.be/nl/beslissingen-van-de-jep>.

Wetgeving

Loi n° 2018-703 du 3 août 2018 renforçant la lutte contre les violences sexuelles et sexistes ("Loi contre les violences sexuelles et sexistes"), Journal Officiel 5 augustus 2018.
Parl. St. Kamer 2002-03, nr. 50-2459/1.
Parl. St. Senaat 2005-06, nr. 3-1840/1.
Parl. St. Kamer 2005-06, nr. 51-2663/1.
Parl. St. Kamer 2008-09, nr. 52-1516/1.
Parl. St. Senaat 2010-11, nr. 5-447/1.
Parl. St. Kamer 2010-11, nr. 53-433/1-3.
Parl. St. Kamer 2013-2014, 3297/001.
Parl. St. Kamer 2013-2014, 3297/003.
Wet 4 augustus 1996 betreffende het welzijn van de werknemers bij de uitvoering van hun werk ("Welzijnswet"), *BS* 18 september 1996.
Wet 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen ("Genderwet"), *BS* 30 mei 2007.
Wet 10 mei 2007 betreffende de transseksualiteit ("Transseksualiteitswet"), *BS* 11 juli 2007.
Sociaal Strafwetboek 6 juni 2010, *BS* 1 juli 2010.
Wet 22 mei 2014 ter bestrijding van seksisme in de openbare ruimte en tot aanpassing van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie teneinde de daad van discriminatie te bestraffen ("Seksismewet"), *BS* 24 juli 2014.
Wet 25 juni 2017 tot hervorming van regelingen inzake transgenders wat de vermelding van een aanpassing van de registratie van het geslacht in de akten van de burgerlijke stand en de gevolgen hiervan betreft ("Transgenderwet"), *BS* 10 juli 2017.

Desistance onder zedendaders: Narratieven van mannen veroordeeld voor zedenmisdrijven tegen minderjarigen in België¹

LUCILE DE KRUIJFF^a
LIDEWYDE BERCKMOES^b

Panopticon, 39 (5), 435-454
© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | September 2018

- ^a Onderzoeker, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) (Corresp.: Lde-Kruijff@nscr.nl)
^b Postdoctoraal onderzoeker, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR)

ABSTRACT

DESISTANCE AMONG SEX OFFENDERS: NARRATIVES OF MEN CONVICTED FOR SEXUAL OFFENSES AGAINST CHILDREN IN BELGIUM

This study analyses the narratives of 19 Belgian men convicted for sexual offenses against children, who, after being in custody, have returned to live in society. The theoretical vantage point is Maruna's (2001) identity theory of desistance, in which narratives following a redemption script are seen as a way to reconcile past misdoings with the present conventional self. Rather than a redemption script however, the men interviewed in the current study seem to employ a 'behavioral script': a storyline in which identity and behavior are strictly separated, but which nevertheless recognizes a continuous risk for recidivism. We interpret this behavioral script as an attempt to facilitate re-integration in the community in the absence of a redemption narrative that can be convincingly told in the Belgian context by those who committed sexual offenses against children.

Keywords: desistance, sexual offending, narratives

Kernwoorden: desistance, zedencriminaliteit, narratieven

1. INTRODUCTIE

De afgelopen decennia heeft de levensloopcriminologie zich ontwikkeld tot een van de leidende paradigma's in het verklaren van crimineel gedrag (CULLEN, 2011). Kenmerkend voor de levensloopcriminologie is dat deze zich niet alleen richt op de vraag wie een grote kans heeft zich crimineel te gedragen en wie niet, maar ook op hoe het criminele gedrag van eenmaal actieve daders zich ontwikkelt gedurende hun leven. De aandacht gaat hierbij niet alleen uit naar de start (*onset*) of het voortduren (*persistence*) van het criminele gedrag, maar ook naar *desistance*; het proces van stoppen met crimineel gedrag (BERSANI & DOHERTY, 2018; ROQUE, 2017).

¹ Dit onderzoek werd door het Federaal Wetenschapsbeleid gefinancierd [BR/154/A4/SOC].

Zelfs de meest persistente daders lijken op enig moment te stoppen met het vertonen van crimineel gedrag. Soms is dit gedwongen door fysieke beperkingen of detentie, maar vaker lijkt er sprake van een – al dan niet bewuste – keuze van de dader zelf. Levensloop-criminologisch onderzoek naar *desistance* richtte zich in eerste instantie met name op de sociale omstandigheden die de kans op *desistance* beïnvloeden, zoals de mate van sociale binding met de conventionele maatschappij (BLOKLAND & NIEUWBEERTA, 2010; CARLSSON & SARNECKI, 2015). Kwantitatieve studies lieten bijvoorbeeld zien dat het vinden van een baan, de aanwezigheid van een partner en het krijgen van kinderen, de kans op herhalingscriminaliteit doen afnemen (BLOKLAND & DE SCHIPPER, 2016; CRAIG, DIAMOND & PIQUERO, 2014; LAGE-SON & UGGEN, 2013). Meer recent richt kwalitatief levensloopcriminologisch onderzoek zich op de vraag wat maakt dat daders besluiten met criminaliteit te (willen) stoppen, hoe zij dit ‘stoppen’ in de dagelijkse praktijk vormgeven, en hoe het hen ten slotte lukt om ook daadwerkelijk gestopt te blijven (VERSEY, MARTINEZ & CHRISTIAN, 2013; HART & GINNEKEN, 2017). Deze theorieën benadrukken het belang van interne *desistance*, het cognitieve proces van identiteitsverandering dat maakt dat daders een andere betekenis gaan geven aan hun (criminele) gedrag en hun sociale omstandigheden. Bovengenoemd levensloopcriminologisch onderzoek betreft tot nu toe vaak daders van algemene criminaliteit. De mate waarin deze theorieën ook van toepassing zijn op (het stoppen met) andere typen criminaliteit, is op dit moment goeddeels onbekend.

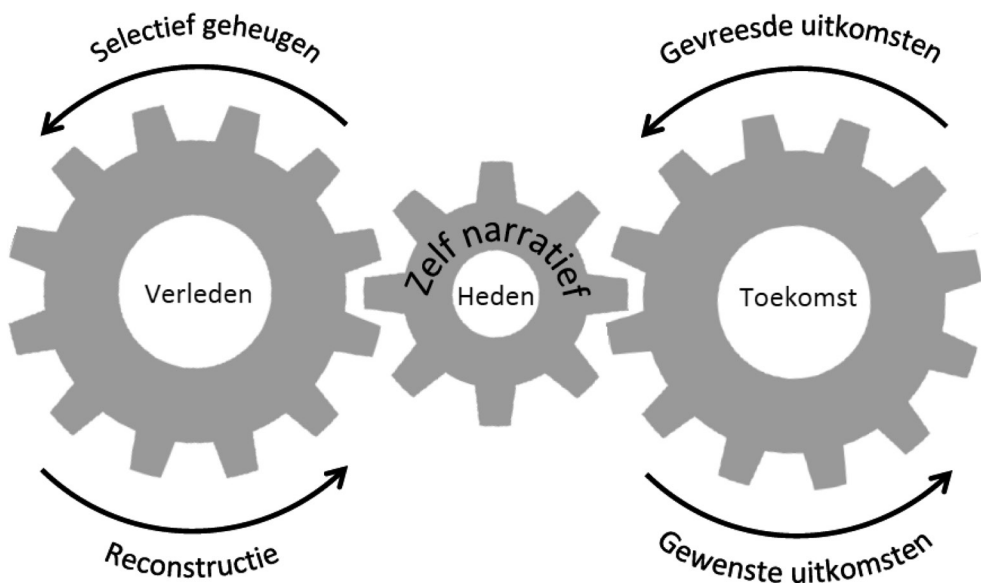
Een kleine, maar groeiende literatuur, past het levensloopcriminologisch perspectief toe om ontwikkelingen in het criminele gedrag van zedendaders te verklaren (BLOKLAND, 2018; BLOKLAND & LUSSIER, 2015; LAWS & WARD, 2011). Dit onderzoek heeft bijvoorbeeld laten zien dat de mate van recidive naar nieuwe zedendelicten onder veroordeelde zedendaders veel minder groot is dan dat door het publiek wordt verondersteld (LEVENS-ON, BRANNON, FORTNEY & BAKER, 2007). *Desistance* van zedencriminaliteit is, met andere woorden, een veel voorkomend fenomeen. Welke omstandigheden bijdragen aan *desistance* van zedencriminaliteit is minder duidelijk (BLOKLAND & VAN DER GEEST, 2015).

Deze studie draagt bij aan dit vraagstuk door middel van kwalitatief onderzoek naar *desistance* bij zedendaders in België. De afgelopen decennia is België verschillende keren opgeschrikt door zedenschandalen. Het meest spraakmakend is misschien de zaak Dutroux, welke, zo bleek, nog steeds als referentiepunt dient voor althans respondenten uit deze studie. In de zomer van 1996 werden twee ontvoerde, minderjarige meisjes ontdekt in een kelder onder het huis van Marc Dutroux. Politieonderzoek toonde aan dat Dutroux ook verantwoordelijk was voor de ontvoering en daaropvolgend overlijden van nog eens vier jonge slachtoffers. De zaak Dutroux leidde tot hevige protesten en vormde de aanzet voor belangrijke wijzigingen in het politieapparaat en leidde zelfs tot een wijziging in de Belgische grondwet (FIJNAUT, 2001; WALGRAVE & VARONE, 2008). Vanaf maart 2000 bepaalt Grondwets-artikel 22bis dat elk kind recht heeft op eerbiediging van zijn of haar morele, lichamelijke, geestelijke en seksuele integriteit. Meer recent werd duidelijk dat in België, net als in veel andere landen, vooraanstaande geestelijken in de Katholieke kerk zich schuldig hadden gemaakt aan seksueel misbruik van kinderen, of misbruik door anderen hadden stilgehouden (AERTSEN & DE RANTER, 2012).

2. HOMO NARRATIVUS – DE MENS ALS VERHALENVERTELLER

Een van de meest invloedrijke levensloopcriminologische theorieën in kwalitatief onderzoek naar *desistance* is de louteringstheorie (*redemption theory*) van MARUNA (2001). Kort gezegd stelt deze theorie dat gestopt blijven voor daders enkel mogelijk is wanneer zij in staat zijn hun oude criminele gedrag te voorzien van een betekenis die strookt met hun nieuwe, conventionele zelf. De basis voor MARUNA's louteringstheorie ligt in McADAMS' (1985; 1993)

levensverhaal model van identiteit. Volgens McADAMS baseren mensen hun identiteit op een dynamisch zelf narratief, een doorlopend intern (levens)verhaal waarmee zij betekenis proberen te geven aan wat zij doen en waarom zij dit hebben gedaan. Door het construeren van een coherent zelf-narratief proberen mensen met een voor zichzelf (en anderen) samenhangeende verklaring te komen voor hun huidige positie. Hiervoor worden gebeurtenissen en gedragingen uit het verleden selectief herinnerd en wordt het herinnerde verleden gereconstrueerd tot een causale keten van gebeurtenissen met het heden als logisch gevolg (McADAMS, 2008). Het zelf-narratief is geen objectief, feitelijk verslag van wat mensen hebben meegemaakt, maar een continue interpretatie en herinterpretatie van die ervaringen (BRUNER, 2004). Narratieven zijn omvattender dan louter (her)interpretaties van opzichzelfstaande gebeurtenissen, omdat zij direct betrekking hebben op de eigen identiteit (PRESSER & SANDBERG, 2015). Eenmaal vormgegeven, biedt het zelf-narratief mensen ook een doel en fungeert het daarmee als richtlijn voor toekomstig gedrag. Mensen zullen zich richten op scenario's die de kans op gewenste uitkomsten in de toekomst vergroten en scenario's die leiden tot ongewenste uitkomsten proberen te vermijden (GIORDANO, CERNKOVICH & RUDOLPH, 2002; PATERNOSTER & BUSHWAY, 2009). Keuzevrijheid, of *agency*, krijgt zo vorm binnen de kaders van het eigen levensverhaal. Het zelf-narratief verbindt op deze wijze verleden, heden en toekomst (McADAMS, 1996) (zie Figuur 1).²

FIGUUR 1. SCHEMATISCHE WEERGAVE VAN DE ROL VAN HET ZELF-NARRATIEF ALS DYNAMISCHE SCHAKEL TUSSEN VERLEDEN, HEDEN EN TOEKOMST (GEÏNSPIREERD OP EEN COMBINATIE VAN BOVENGENOEMDE THEORIEËN).

In hun pogingen een coherent zelf-narratief te construeren (een cognitief proces), maken mensen gebruik van voor hen bekende culturele narratieven en discoursen (PRESSER & SAND-

² De tandwielen in Figuur 1 symboliseren enerzijds de manier waarop (herinnering en reconstructie van het) verleden, (beleving van het) heden en (wensen en vrees over de) toekomst op elkaar inwerken en met elkaar verband houden. Anderzijds symboliseren zij de continue dynamiek van het zelf-narratief: het levensverhaal is nooit 'af', maar altijd in beweging.

BERG, 2015). McADAMS (1985) spreekt van scripts en plots: de ons bekende verhaallijnen die ons van jongs af aan worden aangereikt via verhalen van anderen, boeken, films en andere media. Het levensverhaal is daarmee zowel een eigen als een sociale constructie (TOMKINS, 1979). Verhalen worden verteld binnen een sociale relatie en de ontvanger moet de verhaallijn kunnen volgen en de hierin verpakte boodschap kunnen begrijpen (McADAMS, 2008). In persoonlijke levensverhalen horen we daarom enkel die verhalen terug die binnen een bepaalde samenleving kunnen worden verteld (McADAMS, 2008).

3. CRIMINALITEIT ALS PROLOOG- MARUNA

In zijn louteringstheorie past MARUNA ideeën en concepten uit het werk van McADAMS en andere biografisch psychologen toe op het proces van stoppen met criminaliteit (MARUNA, 2001). Daders die besluiten te stoppen met hun criminele gedrag zien zich volgens MARUNA voor de taak gesteld een nieuw zelf-narratief te creëren dat past bij hun nieuwe, niet-criminele identiteit. Kleine misstappen uit het verleden kunnen gemakkelijk selectief worden vergeten, maar ingrijpende gebeurtenissen, zoals ernstige delicten of een veroordeling tot gevangenisstraf, kunnen niet zomaar uit het levensverhaal worden weggelaten omdat dit de coherentie en daarmee de geloofwaardigheid van het narratief in gevaar zou brengen. Stoppende daders moeten hun criminele verleden zo zien te reconstrueren dat hun huidige conventionele zelf hier logischerwijs uit lijkt te volgen. Een 'kloppend' zelf-narratief vergroot het vertrouwen dat de dader het serieus meent en dat hij of zij zich niet anders probeert voor te doen dan dat hij of zij eigenlijk (nog steeds) is.

Volgens de louteringstheorie maken stoppende daders bij het construeren van hun narratief gebruik van twee verschillende verhaallijnen, of scripts, om het gat tussen hun oude criminele identiteit en hun nieuwe conventionele identiteit te overbruggen. Het eerste script is dat van verdoeming (*condemnation*). In zelf-narratieven volgens het verdoemingscript positioneren daders zichzelf vooral als speelbal van het lot en schrijven zij hun eerdere criminele gedrag toe aan omstandigheden die buiten hun invloedssfeer liggen. Binnen het verdoemingscript is weinig ruimte voor *agency* en controle en daarmee weinig hoop op blijvende verandering. Het tweede script is dat van loutering (*redemption*). Zelf-narratieven die deze verhaallijn volgen reconstrueren het oude criminele gedrag als een noodzakelijke proloog in het levensverhaal dat leidt tot de huidige, conventionele zelf. Externe omstandigheden maakten eerder dat stoppende daders niet hun ware zelf konden tonen, maar nu, dankzij hulp van buitenaf, kunnen (ex-)daders deze omstandigheden de baas en zijn ze in staat datgene te bereiken waarvoor zij altijd al voorbestemd waren. Hun criminele verleden wordt gereconstrueerd als een beproeving die zij hebben moeten doorstaan en die van hen sterkere en wijzere personen heeft gemaakt. Juist vanwege hun eigen fouten zijn zij nu beter in staat anderen voor diezelfde valkuilen te behoeden. Deze rol van ervaringsdeskundige stelt daders in staat iets terug te geven aan de samenleving (generativiteit) en helpt hen betekenis te geven aan hun voorheen criminele leven.

De empirische basis van MARUNA's louteringstheorie ligt in de *Liverpool Desistance Study*, een vierjarige, narratieve studie waarin de levensverhalen van 55 mannen en 10 vrouwen die zich naar eigen zeggen in het recente verleden wekelijks of zelfs dagelijks schuldig maakten aan een breed palet aan criminele gedragingen, zoals winkeldiefstallen, inbraken, overvallen en het dealen van drugs, op een systematische manier met elkaar werden vergeleken (MARUNA, 2001). Dertig van hen werden aangemerkt als '*desister*', op basis van het feit dat ze ten tijde van hun interview tenminste een jaar delictvrij waren. Twintig werden aangemerkt als '*persister*' en waren nog steeds crimineel actief. Terwijl de levensverhalen van *persisters* vaak een verdoemingscript volgden, bleken *desisters* vaker een levensverhaal te vertellen volgens het louteringscript. De *Liverpool Desistance Study* en de louteringstheo-

rie van MARUNA hebben veel kwalitatief onderzoek naar het *desistance* proces geïnspireerd (VERSEY, MARTINEZ & CHRISTIAN, 2013). Dit onderzoek betrof echter in verreweg de meeste gevallen daders van algemene criminaliteit. In sommige studies werden daders van zedenmisdrijven zelfs met zoveel woorden geëxcludeerd (bijvoorbeeld HEALY, 2010).

4. VERHALEN VAN DADERS VAN ZEDENCRIMINALITEIT

Recent verschenen er echter resultaten van een aantal kwalitatieve studies naar *desistance* specifiek onder daders van zedencriminaliteit. Hoewel het aantal studies op dit moment nog te beperkt is om definitieve conclusies te kunnen trekken, lijken gestopte zedendaders hun levensverhaal niet, of slechts in zeer beperkte mate, vorm te geven volgens het louteringsscript. De resultaten van deze kwalitatieve studies naar het stoppen met criminaliteit onder daders van zedencriminaliteit plaatsen met andere woorden vraagtekens bij de toepasbaarheid van de narratieven en scripts waarmee algemene daders hun *desistance* verwoorden voor de groep zedendaders (BLOKLAND & DE KRUIFF, in druk; McALINDEN, FARMER & MARUNA, 2017). Het kwalitatieve onderzoek naar *desistance* onder zedendaders geeft enkele aanknopingspunten voor de wijze waarop narratieven en *desistance* bij zedendaders gerelateerd zijn.

Zo vergeleken FARMER, BEECH & WARD (2012) de narratieven van vijf kindermisbruikers met, volgens hun score op een risicotaxatie instrument, een laag risico op recidive met die van vijf kindermisbruikers met een hoog recidive risico. Zij vonden met name aanwijzingen voor loutering in de laag risicogroep.

HARRIS (2014; 2016; 2017) interviewde 60 veroordeelde mannelijke zedendaders die, na het uitzitten van een gevangenisstraf tussen de 4 maanden en 21 jaar vrij waren en gedurende die periode niet opnieuw voor een zedendelict in aanraking waren gekomen met politie en justitie en naar eigen zeggen ook geen nieuwe zedendelicten hadden begaan. De mannen werden geworven via het *Counseling and Psychotherapy Center* in Boston, Verenigde Staten, waar zij deelnamen aan groepstherapie. Eenenvijftig van deze 60 respondenten pleegde seksuele feiten met kinderen als slachtoffer. HARRIS onderscheidt vier verschillende verhaallijnen in de narratieven van de geïnterviewde zedendaders. Het levensverhaal van een beperkt aantal van hen draait om leeftijd en volwassenwording. Daders die dit narratief bezigen stellen dat ze 'te oud zijn' om nog langer delicten te plegen. Dit betreft hoofdzakelijk daders die naast een of meer zedendelicten ook veel niet-zedendelicten hebben gepleegd. Het leeftijdsnarratief lijkt daarom met name te worden toegepast door daders die hun algemeen criminele levensstijl achter zich willen laten. Een kwart van de door HARRIS geïnterviewde daders lijkt te berusten in hun huidige situatie (een leven als geregistreerd zedendader). Deze daders vertellen een incoherent verhaal en lijken verlamd door schaamte over wat is voorgevallen. Ongeveer een even groot deel van de levensverhalen wordt door HARRIS geclassificeerd als 'therapiepraat'. De narratieven van deze daders benadrukten situationele omstandigheden in de totstandkoming van de zedendelicten en toegenomen kennis over de 'delictketen' en het herkennen van risicofactoren als voornaamste reden om gestopt te kunnen blijven. De verhalen van deze daders kwamen geïnteressant en soms zelfs geknutseld over (HARRIS, 2016: 1728). Een vierde script, dat nog het meest verwantschap met het door MARUNA beschreven louteringsscript vertoont, wordt door HARRIS aangeduid als dat van veerkracht (*resilience*). Daders die hun levensverhaal volgens deze verhaallijn vertellen spreken van hun 'oude' en hun 'nieuwe' leven. Een deel van hen spreekt ook de wens uit om als mentor te kunnen fungeren voor andere zedendaders. Verder blijkt uit hun verhalen dat ze het narratief dat de therapie hen aangereikt daadwerkelijk hebben geïnternaliseerd (en niet alleen napraten).

FARMER, McALINDEN en MARUNA (2015; 2016; McALINDEN, FARMER & MARUNA, 2016) interviewden 32 mannen die veroordeeld waren voor het seksueel misbruiken van kinderen en die

onder toezicht stonden van de reclassering³ in Engeland en Wales. Ook zij vonden dat *desisters* in deze groep in hun narratieven vooral verwezen naar de omstandigheden waaronder het delict (of de delicten) had(den) plaatsgevonden. Zij benadrukten hun seksuele delictgedrag als 'afwijkend' van hun normale manier van doen en niet als onderdeel van hun identiteit. De schok van hun arrestatie werd door hen genoemd als belangrijke motivatie om te stoppen met hun delictgedrag. Werk en romantische relaties werden genoemd als belangrijke elementen in het vormgeven van een conventionele identiteit (McALINDEN, FARMER & MARUNA, 2016). Werk werd door de geïnterviewde mannen gezien als iets wat hen ' bezig' hield, maar verschaftte hen ook een doel. Romantische en vriendschapsrelaties vormden voor deze mannen een bron van steun en de angst die steun te verliezen was een belangrijke incentive om gestopt te blijven.

De 15 mannen uit Engeland en Wales geïnterviewd door HULLEY (2016), zaten allemaal een gevangenisstraf uit vanwege het misbruiken van kinderen en hadden tijdens de gemiddeld 6,5 jaar na hun detentie naar eigen zeggen geen nieuwe zedenfeiten gepleegd. Met name mannen die minder dan negen jaar vrij waren, hadden de neiging hun delict gedrag te neutraliseren. HULLEY suggereert dat deze mannen nog in de eerste stadia van *desistance* verkeren en dat het neutraliseren van het seksuele delict gedrag voor hen de mogelijkheid creëert een nieuwe, niet-criminele identiteit vorm te geven. Voor mannen die al langer delictvrij waren, en dus 'meer' hadden om hun nieuwe identiteit mee te staven, was het neutraliseren van hun seksuele delict gedrag minder noodzakelijk.

KRAS en BLASKO (2016) onderzochten de narratieven van 28 mannen die veroordeeld waren voor zedenmisdrijven (waarvan 17 veroordeeld voor zedenmisdrijven enkel tegen minderjarigen) in de Amerikaanse staat Missouri. *Desisters*, degenen die drie jaar delictvrij waren gebleven, gaven aan dat hoewel zij verantwoordelijkheid voor hun daden accepteerden, hun seksuele delict gedrag niet voortkwam uit de intenties of deviante verlangens kenmerkend voor 'echte' zedendaders. Net als de respondenten in de onderzoeken van HARRIS en HULLEY noemen zij vooral situationele factoren om hun delict gedrag te verklaren. Het narratief van seksuele *persisters*, daders die binnen de drie jaar van het onderzoek opnieuw een zeden-delict hadden gepleegd, vertoonden veel trekken van het verdoemingscript. Zij leken hun seksuele deviantie te accepteren als onderdeel van hun identiteit ("zo ben ik nu eenmaal" KRAS & BLASKO, 2016: 1748).

KEWLEY, LARKIN, HARKINS & BEECH (2017) ten slotte, interviewden vier religieus actieve mannen die veroordeeld waren voor hands-on en hands-off zedenmisdrijven tegen kinderen. Het zelf-narratief van deze mannen bleek niet altijd coherent en hun identiteit was soms ambigu. Enerzijds verschaftte het religieuze narratief van een 'herboren persoon' deze daders een script voor loutering. Anderzijds stond voor drie van deze mannen hun delict gedrag op gespannen voet met hun religieuze identiteit, waardoor het voor hen lastig bleek deze te verenigen.

De kwalitatieve studies naar *desistance* onder zedendaders overziend, kan worden samengevat dat het benadrukken van situationele omstandigheden een belangrijk terugkerend thema lijkt in de zelf-narratieven van veroordeelde zedendaders. Ook de verhaallijn aangereikt door de therapie – delictketen, risicofactoren – wordt door veel daders uit bovengenoemde studies tot op zekere hoogte verweven in het eigen levensverhaal. Hoewel in de zelf-narratieven van sommige veroordeelde zedendaders elementen van zowel het louteringsscript dan wel het verdoemingscript te zien zijn, lijken deze verhaallijnen vooralsnog minder herkenbaar dan dat in de zelf-narratieven van niet-zedendaders het geval is.

3 De Engelse variant van de Belgische justitiehuisen.

5. METHODEN

De huidige studie probeert antwoord te vinden op de vraag: Hoe verwoorden mannen veroordeeld voor zedenmisdrijven hun *desistance*? Respondenten voor dit onderzoek werden geworven uit de populatie veroordeelde zedendaders die ten tijde van het onderzoek onder toezicht stonden van een Justitiehuis in het Vlaamstalige gedeelte van België. Het wervingsproces begon met het verkrijgen van toestemming van de overkoepelende en lokale directies van vier Justitiehuizen in Vlaanderen om respondenten te werven onder hun cliëntèle.⁴ Nadat toestemming was verkregen werden deze vier Justitiehuizen, te weten die van Gent, Dendermonde, Hasselt en Antwerpen, voorzien van twee folders. Een van de folders was bedoeld voor de justitieassistenten die veroordeelde zedendaders in hun *caseload* hadden. De andere folder was gericht aan de cliënten zelf. De folder voor de justitieassistenten beschreef kort het doel van de studie en gaf een opsomming van de criteria waaraan respondenten dienden te voldoen. De studie richtte zich op respondenten die:

- Veroordeeld waren voor een zedenmisdrijf
- Na het uitzitten van een gevangenisstraf momenteel vervroegd in vrijheid waren gesteld
- Tenminste een jaar buiten de gevangenis hadden doorgebracht (inclusief eventuele periodes waarin sprake was van elektronisch toezicht)
- Ten tijde van het interview niet woonachtig waren in een residentiele setting

Deze criteria werden opgesteld om er zeker van te zijn dat de uiteindelijke respondenten van de studie allen langgestrafte zedendaders betrof die inmiddels weer geruime tijd op vrije voeten waren. Toen tijdens de uitvoering van het onderzoek de aanmeldingen achterbleven bij de gewenste respons, werd besloten ook zedendaders te includeren die veroordeeld waren tot Ter Beschikking Stelling (TBS) – een bijkomende straf die doorgaans de vorm heeft van een vooraf omschreven 5 tot maximaal 15-jarige periode van toezicht tijdens hun terugkeer in de maatschappij. Deze gaat in na het verstrijken van het effectieve gedeelte van de hoofdgevangenisstraf.⁵ Aan de justitieassistenten werd gevraagd of zij de cliënten, die naar hun oordeel voldeden aan de in de folder genoemde criteria, uit wilden nodigen om deel te nemen aan het onderzoek. Aan de justitieassistenten werd ook gevraagd of zij wilden benadrukken dat deelname geheel vrijwillig was en dat de beslissing van de cliënt al dan niet deel te nemen geen gevolgen zou hebben voor zijn contact met het Justitiehuis.

Cliënten die voldeden aan de vooraf opgestelde criteria werden door de Justitieassistenten voorzien van een folder waarin het onderzoek nader werd toegelicht. Justitieassistenten noteerden de contactgegevens van cliënten die geïnteresseerd waren in deelname. De eerste auteur benaderde vervolgens de respondenten persoonlijk om een interviewafspraken te plannen. Dit contact stelde de haar in staat om vast te stellen of er een mogelijke taalbarrière was door dialect en of zodoende de aanwezigheid van een onderzoeker uit Vlaanderen bij het interview was gewenst.⁶

5.1 Respondenten

Uiteindelijk zijn tussen april 2017 en november 2017 19 respondenten geïnterviewd. Van deze 19 respondenten waren acht cliënt bij het Justitiehuis Gent, vijf bij het Justitiehuis Dendermonde, vier bij het Justitiehuis Hasselt en twee bij het Justitiehuis Antwerpen. Respon-

4 De vier justitie huizen werden gekozen op basis van het aantal zedendaders dat zij op het moment van onderzoek onder hun cliëntèle hadden.

5 De Belgische TBS is niet te vergelijkbaar met de Nederlandse tbs-maatregel. De Nederlandse tbs-maatregel heeft meer overeenkomsten met de Belgische internering.

6 Waar nodig zijn ook (delen van) de verbatim transcripten van de overige interviews waarover twijfel bestond voorgelegd aan een van oorsprong Vlaamssprekende onderzoekster.

denten waren allen van het mannelijke geslacht en tussen de 45 en 72 jaar oud (gem. 53) ten tijde van het interview. Alle deelnemende respondenten bleken veroordeeld voor seksuele feiten tegen minderjarigen. Allen waren langgestraft. Hun vrijheidsstraf inclusief periode van toezicht en bijkomende maatregelen varieerde tussen de 6 en 21 jaar. De meeste respondenten zaten na hun gevangenisstraf ook in een residentiële behandelinstelling. Gemiddeld verbleven respondenten 24 maanden in een residentiële setting. De overige respondenten werden ambulant behandeld. Respondenten woonden ten tijde van het interview inmiddels gemiddeld 35 maanden in een niet-residentiële setting. Respondenten gaven aan in die tijd geen nieuwe seksuele feiten te hebben gepleegd en voor zover ons bekend zijn er tegen de respondenten ook geen politieonderzoeken of rechtszaken vanwege nieuwe zedenmisdrijven aanhangig gemaakt. *Desistance* in deze studie is daarom geoperationaliseerd als het stoppen met zedendelictgedrag sinds de laatste vrijlating. Alle 19 respondenten namen deel aan behandelingsprogramma's gericht op zedendaders tijdens detentie en/of daarna. Vijftien van hen werden behandeld in een residentiële setting, vier namen deel aan een ambulant behandelprogramma. Omwille van de leesbaarheid worden in dit artikel pseudoniemen gebruikt. Zie Tabel 1 voor nadere informatie over de deelnemende respondenten.

TABEL 1. PERSOONLIJKE EN JUSTITIËLE KENMERKEN VAN DE 19 DEELNEMENDE RESPONDENTEN

	Naam (Pseudoniem)	Leeftijd (ttv interview)	Slachtoffer zedendelict	Maat- regelen	Tijd in residen- tiële instelling	Tijd in de maatschappij
1	Arthur	60	kind	VI	21	19
2	Briek	56	kind	VI+TBS	24	95
3	Cyriel	52	kind	TBS	–	34
4	Emiel	71	kind	VI	27	28
5	Fons	62	kind	VI+TBS	26	30
6	Gust	56	kind	VI	25	34
7	Tobias	51	kind	ET+TBS	34	15
8	Kamiel	48	kind	ET	–	40
9	Lowie	46	kind	VI	21	11
10	Marijn	52	kind	ET+VI	12	36
11	Neel	46	kind	VI	20	22
12	Pepijn	62	kind	VI	20	7
13	Thieu	56	kind	VI+TBS	24	28
14	Valère	47	kind	VI+TBS	30	49
15	Xavier	62	kind	ET+TBS	–	55
16	Jef	50	kind	VI+TBS	28	47
17	Boris	45	kind	VI+TBS	24	19
18	Cesar	45	kind	VI	20	42
19	Ernest	59	kind	ET+VI	–	61

¹ TBS = *Ter Beschikking Stelling*; VI = *Voorlopige invrijheidsstelling*; ET = *Elektronisch Toezicht*

² In maanden

5.2 Dataverzameling

Met elk van de respondenten werd een *face-to-face* diepte-interview gehouden op een locatie naar eigen keuze. Vijftien interviews vonden plaats in de woning van de respondent, een interview op het werk van de respondent en drie in het Justitiehuis. In alle gevallen

werd de respondent na uitleg van het onderzoek schriftelijk toestemming gevraagd om de interviews op te nemen zodat deze later *verbatim* zouden kunnen worden uitgewerkt. Respondenten werd gewezen op de mogelijkheid bepaalde vragen onbeantwoord te laten. Ook werden ze op de hoogte gebracht van de in acht genomen procedures om de anonimiteit en vertrouwelijkheid van de verstrekte informatie te garanderen. Onder andere, om de identiteit van de respondenten te beschermen, zijn alle transcripten geanonimiseerd en zijn de respondenten voorzien van een onderzoeksnummer.

Voor de interviews werd een topic list opgesteld zodat tijdens elk interview belangrijke onderwerpen aan bod kwamen, zoals de detentie ervaring, gepercipieerde obstakels en steun bij herintegratie in de gemeenschap na detentie, ervaringen met behandelingsprogramma's, contacten met het Justitiehuis, sociale relaties en het proces van stoppen en gestopt blijven met zedencriminaliteit⁷. In delen van het interview gebaseerd op McADAMS' (1993) *Life History Interview Protocol* werd gevraagd naar hoogte-, diepte- en keerpunten in de levensloop en de kijk van de respondenten op de toekomst.

Op één na, werden alle interviews gehouden door twee vrouwelijke interviewers (i.c. de eerste auteur en een onderzoeksassistent). Eén interview werd, in verband met een mogelijke taalbarrière, gehouden door de eerste auteur en een mannelijke (Vlaamse) onderzoeker. In de meeste gevallen was de respondent alleen tijdens het interview. Vijf keer was een partner en één keer was een zoon (16 jaar) aanwezig tijdens delen van het interview. Dit vormde, aldus de respondenten en voor zover wij hebben kunnen observeren, geen beletsel om over mogelijk gevoelige onderwerpen te kunnen spreken. De interviews duurden twee tot zes en een half uur, met een gemiddelde van 3,5 uur. Respondenten gaven doorgaans aan het interview als prettig te hebben ervaren. Na afloop van het interview ontvingen respondenten (onaangekondigd) een cadeaubon van 25 euro voor hun medewerking.

5.3 Analyse

Alle interviews werden opgenomen en *verbatim* getranscribeerd om zo dicht mogelijk bij de originele narratieven te blijven voor de analyse. Om misverstanden te voorkomen werden delen van de interviews die vanwege het dialect of het gebruik van typisch Vlaamse uitdrukkingen voor de Nederlandse transcribenten onduidelijk waren, nagelopen door een Vlaamssprekende onderzoeker. Opvallende non-verbale uitingen, zoals huilen, roken en lange periodes van stilte, werden eveneens in de transcripten genoteerd. De transcripten werden door de eerste auteur gecodeerd.

Overeenkomstig het doel van de huidige studie en tegen de achtergrond van de MARUNA'S (2001) louteringstheorie, werden de transcripten zowel inductief als deductief geanalyseerd. In eerste instantie werden brede thema's in de transcripten gecodeerd (bijvoorbeeld *desistance*, loutering, identiteit). Deze bredere thema's werden in volgende codeerronden nader verfijnd. Bij het coderen ging speciale aandacht uit naar centrale thema's uit het verdoemings- en louteringsscript: hulp van iemand die in de respondent gelooft of een hogere macht; (gebrek aan) persoonlijke controle en *agency*; vroegere versus huidige identiteit; en generativiteit. Alternatieve thema's en scripts die naar voren kwamen uit de levensverhalen die de respondenten vertelden, werden apart gecodeerd. De analyses van de transcripten werden aangevuld en getrianguleerd met observaties en persoonlijke indrukken tijdens het betreffende interview van de twee aanwezige interviewers.

7 Onderwerpen op deze topiclijst werden gedestilleerd uit de bestaande *desistance* en re-integratie literatuur en meer specifiek het eerdergenoemde *desistance* onderzoek onder zedendaders.

6. RESULTATEN

6.1 Identiteit en gedrag

Opvallend is dat hoewel alle geïnterviewde respondenten zijn veroordeeld voor zedenmisdriven tegen kinderen, en sommigen gedurende langere perioden meerdere slachtoffers hebben gemaakt, slechts enkele respondenten zichzelf beschrijven als pedofiel.⁸ Drie respondenten geven met zoveel woorden aan dat zij, vanuit het nu, zichzelf vroeger zien als pedofiel. Onder hen, Pepijn die veroordeeld is voor seksuele feiten met de kleinkinderen van zijn vrouw, en Valère die twee keer veroordeeld is voor seksuele feiten met kinderen. De tweede keer was dit vanwege seksuele feiten met de dochter van zijn zus.

“Ik ben ook kindermisbruiker geweest ... gij zijt verslaafd eraan ... toen in die tijd toch zeker toen het gebeurd is he” (Pepijn)

“Ik voelde me toen aangetrokken tot kinderen, nu niet meer” (Valère)

Enkel Briek, veroordeeld voor het bezit van kinderpornografie en seksuele feiten met meerdere kinderen buiten de familie, identificeert zich op dit moment met zoveel woorden nog als pedofiel:

“Dat ik altijd wel een stuk aangetrokken ben, tot kinderen. Ik zeg wel ‘ben’, omdat dat iets is wat nooit meer gaat uitgaan, dat verschil ... beetje tussen de pedofiel, die is meestal éénmalig of, hè, en eh, pedoseksueel dat is ja, ge zijt voor de rest van uw leven zijt ge aangetrokken, tot kinderen” (Briek)

Maar voegt hij hier gelijk aan toe, refererend naar de beruchte zedenzaak in het verleden:

“Ik heb altijd gezegd: ‘ik ben geen Dutroux’. Hè, ik ben een pedoseksueel, maar ik ben geen Dutroux, want ik ging nooit een kind kunnen pijn doen, lichamelijk”

De meeste respondenten identificeren zich expliciet niet als pedofiel: *“Ik ben geen pedofiel”*, nu niet, maar ook niet in het verleden. Respondenten maken in hun levensverhalen een duidelijk onderscheid tussen wat ze hebben gedaan en wie zij zijn. Jef, een 51-jarige man die foto's en filmpjes van kindermisbruik downloadde, later zelf ook foto's ruilde, en seksuele feiten pleegde tegen een meisje van 13 jaar:

“Ik heb het gedaan he ja', maar uh, voor mij is het niet zo. Ah, hoe moet ik dat zeggen? Bij mij is het door omstandigheden gebeurd. Ik ben niet specifiek op zoek gegaan achter kinderen. Ik doen da ni, ik ben er met stomheden ingerold” (Jef)

Fons, die zijn dochter van vier jaar seksueel misbruikte terwijl zijn vrouw dit filmde, vertelde:

8 Een deel van de geïnterviewde respondenten maakt zelf het onderscheid tussen pedofiel en pedoseksueel. Dit onderscheid komt echter niet altijd overeen met de wijze waarop dit in de wetenschappelijke en behandel-literatuur wordt gebruikt. In de wetenschappelijke en behandel-literatuur wordt een pedofiel doorgaans gedefinieerd als iemand die seksuele gevoelens koestert voor personen jonger dan 13 jaar, terwijl een pedoseksueel iemand is die seksuele handelingen verricht met een kind jonger dan 16 jaar, of kinderporno bekijkt/downloadt (b.v.: <https://stopitnow.be/faq>).

“Om het zo uit te drukken, ehm ik ben zeker geen pedofiel, maar ik heb wel pedoseksuele daden gepleegd, da's een groot verschil”

Interviewer: *Wat is een pedofiel voor u?*

“Da's iemand die eigenlijk enkel en alleen aangetrokken wordt door minderjarigen”
(Fons)

En Marijn, een katholieke priester die over een periode van 10 jaar twee kinderen uit zijn parochie herhaaldelijk misbruikte, zei:

“Voor mijzelf denk ik, omdat in mijn hoofd toch duidelijk is, ja ten eerste dat ik niet echt aangetrokken ben tot kinderen, dat stelt mij al gerust. Dus eh, dus in die zin ben ik ook niet zo” (Marijn)

Respondenten komen ook in verzet als anderen hen een ‘pedo’ identiteit lijken op te dringen. Zoals Xavier, veroordeeld voor het misbruiken van de kleinkinderen (4 en 8 jaar) van zijn toenmalige vriendin:

“Ik geloof dat erin, stond in, er stond in, van [plaatsnaam], verkrachter, verkrachter ehh krijgt 4 ehh allé ja 4 jaar, 4 jaar met 2 ehh ja ja, en een tweede keer was 't pedofiel. Da weet ik allemaal ja, en de advocaat die zei 'voor niet te willen in de krant te zetten, mah ze emme da wel gedoan (maar ze hebben dat wel gedaan). Eerste keer stond op verkrachter en tweede keer was pedofiel, ah wel ja, da was 't he, ja da was 't, ja ... En de tweede keer was ik bij mijn zuster in [plaatsnaam], en mijn schoonbroer komt beneden, “ja maar” zegt em, “ge zijt terug in de gazet, u staat terug in de krant”, ja 't was zo he, ‘pedofiele’ enzo ja, dan begin je te blozen he, ja ja ja, ja, ja.”

Interviewer: *En wat dacht u toen u, toen u die berichten zag?*

“Ah ja.. ten eerste dat het wel juist was, maar 'k ging dan van een verkrachter naar een pedofiel, da was 't wel, da was wel, da was wel een klein beetje over, wel, een klein beetje over, overdreven ja” (Xavier)

6.2 Continuïteit van risico

Desalniettemin benadrukken vrijwel alle geïnterviewde respondenten dat ze, zelfs geruime tijd na hun detentie zonder nieuwe veroordelingen, alert moeten blijven op signalen die zouden kunnen wijzen op een verhoogde kans op herval. De respondenten geven aan dat, hoewel zij de kans voor zichzelf zeer klein of zelfs praktisch afwezig achten, er altijd een kans bestaat op recidive. Bijna alle respondenten zeggen: *“zeg nooit nooit”*. Hun verwoorde identiteit is er niet een van ‘pedofiel’ of van ‘ex-pedofiel’, maar een van ‘niet-pedofiel’, zij het met een blijvende zwakte. Een zwakte die, wanneer zichzelf of anderen de teugels al te zeer laten vieren, opnieuw zou kunnen leiden tot delictgedrag. Zo zeggen Boris, die na zijn detentie vanwege het jarenlang seksueel misbruiken van zijn stiefdochter weer bij zijn vrouw en biologische kinderen woont, en Cyriel, die seksuele feiten pleegde met jonge jongens buiten de familie:

Interviewer: *En hoe schat u de kans in dat u dan eh vrij blijft?*

“Goh, ik schat ze eigenlijk heel hoog in (lacht), eh, maar ik kan, ik kan niet zeggen 100% maar dat je nooit niet zeggen. Maar ik mag toch zeggen toch 85%, zekers dat eh ... na ja. Ja er is altijd een kans dat je nog eens iets ... ge mag nooit niet zeggen dat je nou niks meer gaat doen of dat je nooit niks niet meer verkeerd gaat doen dus...” (Boris)

“Eh ... de boeken blijven altijd open, altijd op een kier hè. Dus de deuren zijn niet gesloten eh, van dat... wat gebeurd is. Het blijft op een kier staan. Bij iedereen. Zij [zijn broer en zussen] blijven even aandacht[ig] als ik. Dus, als het gesloten is, dan vervaagt de aandacht, dan dan, letten ze niet meer op. Op de signalen, op de dingen. Hè, ze blijven op een kier” (Cyriel)

“Dus ik weet dat ik altijd voorzichtig moet zijn... Maar ja. Ik moet altijd voorzichtig blijven. Dus dat is wel waar ik, al word ik 100 jaar. Ik moet voorzichtig blijven. En hopelijk ben ik wel verstandig dat ik voorzichtig blijf he. Maar je weet het niet he” (Jef)

6.3 Agency en controle

Over het algemeen zijn respondenten dus opvallend positief over hun kansen om gestopt te blijven met het plegen van zedendelicten. *Desistance* wordt door hen verwoord als een bewuste keuze. Wanneer we met Boris spreken over het stoppen met zedencriminaliteit zegt hij:

“Da's ook heel helpend natuurlijk hè, van ... dat niet meer terug willen meemaken eigenlijk ook hè. Dus eh ja, dus dat. Ook mijn ingesteld heb[ben] van het niet meer te willen doen eigenlijk, dat helpt natuurlijk wel” (Boris)

Ook andere respondenten spreken over *desistance* als een keuze. Zoals Gust, veroordeeld voor seksuele feiten met zijn 16-jarige dochter, die vertelt over een gesprek dat hij met zijn dochter had nadat zij op school seksuele voorlichting had gekregen (een paar jaar voordat zij aangifte doet naar aanleiding waarvan hij uiteindelijk wordt veroordeeld):

“... en dan heb ik gezegd, ‘oke je hebt gelijk’, dus [ze] zei al van van ‘het kan niet, ge zijt mijn vader’... ‘Oke, ... u gaat, ja u gaat het probleem niet meer hebben hè’. Oke, dus dat is ook gestopt” (Gust)

En Pepijn, die na zijn arrestatie nog 3,5 jaar in vrijheid was voordat hij uiteindelijk de gevangenis inging. Over die periode zegt hij:

“De flikken kwamen toch niet meer kijken, dus ik kon de kinderen nog gewoon laten doorkomen dus. Ik [heb] dat mee afgekap, dat was gedaan vanaf dat moment [het moment waarop hij tijdelijk in vrijheid werd gesteld na zijn arrestatie], stop, is niks niet meer thuis geweest of niks” (Pepijn)

Uit de narratieven van de respondenten spreekt *agency*: stoppen met het plegen van seksuele feiten wordt neergezet als het resultaat van een rationele belangenafweging. Hoewel sommige respondenten refereren naar de wens om geen slachtoffers meer te maken, lijken voor de meesten het vooruitzicht op een nieuwe detentieperiode en het verlies van steun van de hen nog resterende naasten de belangrijkste beweegredenen voor *desistance*.

“En op een dag stond ik aan de, tram. En toen was daar een kind aan het spelen, met zijn pop. Hoe dat komt weet ik niet, maar mijn hart brak. En ik zei van ‘In godsnaam, waarom heb je dat gedaan? Een kind moet met je poppen spelen niet met uw piemel’. Daarom ben ik. Ik brak, en ik huilde als een klein kind, omdat ik dat gedaan had. En dan denk ik dat ik pas ben bewust geworden van wat dat er verkeerd gelopen is of dat

er ... dat dan werd uiteindelijk de theorie praktijk. Want ik dacht van mezelf van 'allez, een kind moet spelen met zijn pop, niet met ik'” (Briek)

En Ernest, veroordeeld voor jarenlang seksueel misbruik met zijn tienerstiefdochter, voor wie met name de negatieve gevolgen voor zichzelf een belangrijke beweegreden lijken te zijn om gestopt te blijven, zei:

“U doet uw daden en u weet van het eerste moment, als u toenadering zoekt, ‘oei ik ben verkeerd’, dan is er nog een weg van ‘ik kan terug, ja ik kan terug’ ... De rem wil zeggen, ehh je kan contact zoeken met iemand, gaat die een hand geven, daar stopt het bij en dan zet je die roze bril af en zet dan een zwarte bril op. Dat wil zeggen, de bril vol gevaren. U doet dat, dan kom je in de gevangenis terecht, u bent alles terug kwijt ... je bent alles kwijt, ook je verloofde ... De enige vrienden, en je moeder, die je dan terug hebt, die laat je ook vallen en dan, ja ben je helemaal alleen op de wereld. Heb je enkel vriendschap van die boom die daar verder staat” (Ernest)

In hun narratieven verwijzen de respondenten ook impliciet naar het ontbreken van kennis over de signalen, omstandigheden en gevoelens die voorafgaan aan het plegen van het delict. Door de therapie zijn zij hier wel bewust van geworden en zijn die signalen, omstandigheden en gevoelens voor hen nu een trigger geworden om hun *agency* aan te wenden om gestopt te blijven.

“En vooral die delictketting ehm... helpt daar heel veel mee, omdat je dan die stappen herkent, die dat er voordien eh, zijn gebeurd eigenlijk. Dat je weet van, oh hier moet ik oppassen, hier moet ik al actie ondernemen voor toch. Eh, een andere richting in te slagen” (Boris)

“Ja bewapenen, dus ehh signaal leren herkennen van eh, ‘oeh pas op, ik zit weer in dezelfde situatie van vroeger’, moe[t] je zien dat ‘t niet de verkeerde kant op gaat... voor mij het grote signaal, voor mij, is eenzaamheid. Als ik mij echt eenzaam begin te voelen, dat is een signaal van ‘ola, opletten’” (Fons)

6.4 Zelf-opgeworpen barrières

Een aantal respondenten refereert naar de voorwaarden waaronder zij in vrijheid zijn gesteld en het voornemen om zich ook nadat de periode van verplicht toezicht vanuit het Justitiehuis is komen te vervallen, aan deze voorwaarden te blijven houden. Respondenten benoemen ook door henzelf opgeworpen barrières die bedoeld zijn om recidive te voorkomen. Zij passen hun routineactiviteiten aan om niet nogmaals in de verleiding te komen een zedendelict te plegen. Zoals Thieu, veroordeeld voor het jarenlang plegen van seksuele feiten met twee jonge kinderen, die er graag op uit gaat met zijn boot:

“Als ik met m’n bootje vaar dan blijf ik uit de buurt van ‘t strand, (...) dat is een veiligheidsmarge die ik ergens neem, van niet in de buurt te komen daar [waar] echt kinderen in een ontspannen sfeer ergens genieten van de open lucht of allé ja, ik zal nooit naar een camping gaan bijvoorbeeld, want ehh ja, de relaties zijn eigenlijk bijzonder los, zijn allemaal kinderrijke gezinnen die daar rondlopen en ja, de caravan of tent die naast u komt staan, ge drinkt er iets mee enzovoorts en ge leert de kinderen kennen en en de relaties allé, en de omgeving is ook heel losjes en, dus dat zijn dingen die ik

allemaal niet doe, eh ja, (stilte) dus goed op tijd inschatten van 'hier zou het kunnen gebeuren dat ik kinderen leer kennen' (Thieu)⁹

Ook anderen beschrijven hoe ze hun gedrag hebben veranderd om nieuwe delicten te voorkomen:

"Mijn broer was in relatie, met een meisje, met een vrouw, en die had een klein kind. Dus ik belde hun nooit naar de vaste telefoon. Dat was een afspraak. Ik bel nóóit naar de vaste telefoon, want de kleine zou kunnen opnemen. Dus ... het waren eigenlijk strikte regels dat ik ... oplegde voor mezelf. En was nodig of niet, ik vind van wel" (Briek)

"Als ik een kind zie, dan ben ik weg" (Marijn)

Voor sommige respondenten hebben de zelf-opgeworpen barrières zelfs een fysieke component. Wanneer we aankomen bij Marijn, liggen de krantenknipsels van zijn strafzaak – dan inmiddels jaren geleden – al op de keukentafel. Marijn stelt zich zeer behulpzaam op en kiest zijn woorden zorgvuldig:

"Ik heb de krantenberichten bewaard omdat, allé, omdat ik het ook, ja ten eerste, ik zal het ook nooit echt willen afronden, omdat ik vind van ja, dat is nu eenmaal ook bij mijn leven en (zucht) da's een vieze kant, maar die wil ik, die draag ik mee, omdat ik ook nooit, niet wil dat het nog ooit gebeurt. ... dat ge dan toch ja, denkt van, ik mag dat niet vergeten. (Marijn)

Cesar, die naast het kijken van kinderporno seksueel misbruik pleegde bij diverse jonge jongens buiten de familie, laat ons zijn zelfontworpen ketting zien: een gouden sieraad met daarin een rode edelsteen in de vorm van een oog:

"En dan had ik [op de therapie] een oog gemaakt in hout. Een houten oog, ja met een, met een traan. En die traan had ik dan rood geschilderd. Dat was dan eigenlijk een bloedend oog. ... Het oog houdt mij in 't oog. Kijkt naar mij. Ja? ... En het rood is eigenlijk om te waarschuwen van denk aan de toekomst en, ja, het het is bloed en en gevaar en en... Ik heb mij een eh hanger laten maken. Dit is eigenlijk het oog dat ik toen gemaakt heb ... Ik heb al het goud dat nog van mijn, van mijn moeder is achtergebleven, ja? ... Die heeft dan ook nog eens een keer een sentimentele waarde hè, da's ook weer een herinnering aan mijn moeder en en dingen. Dus ze kan eigenlijk mij mij 'in t oog [houden] met eh met de gouden druppel. Dit is eigenlijk mijn laatste beschermingsmiddel" (Cesar).

Briek, voorheen actief op het *Darkweb*, veranderde het wachtwoord van zijn computer in de naam van de behandelinstelling waar hij na zijn detentie verbleef:

"Briek oppassen!" Kwestie van dat je een keer goed weet van waar dat ge komt hè" (Briek)

9 De door respondenten zelf opgeworpen barrières kunnen gezien worden als een vorm van wat Bottoms (2011) diachronische zelf-controle noemt. Van diachronische zelf-controle is sprake wanneer het moment van controle (b.v. de beslissing niet met de boot langs het strand te varen) voorafgaat aan het moment van het optreden van de daadwerkelijke verleiding (het zien van schaars geklede kinderen op het strand).

6.5 Rol van sociale omgeving

Meer dan eens werd ook de directe sociale omgeving medeverantwoordelijk gemaakt; verschillende respondenten benadrukken dat ook anderen een oogje in het zeil houden.

“We hebben een caravan, En op een bepaalde moment waren er jongeren, die er op afkwamen, maar ik wilde ze weg hebben hè, in mijn caravan komen ze niet, maar bij mijn voortent zaten ze wel. En mijn zuster zag het en die kwam toen, ‘ah joh jongens kom, niet bij de caravans gaan spelen’. Ai ja, dat eh, zo weet ik van, ze houdt het ook in ‘t oog” (Cyriel)

Het interview met Boris werd op zijn verzoek gehouden in zijn achtertuin. Op die zomerse dag waren ook de burens hoorbaar aanwezig in de aangrenzende tuin. Boris gaf aan dat dit voor hem geen belemmering vormde om zijn verhaal te doen. Hij had, zo zei hij, *“niets te verbergen”*. In plaats van het afschuiven van verantwoordelijkheid, lijkt het door respondenten vrijwillig opgeven van een beperkt deel van hun autonomie, een middel om de geloofwaardigheid van hun narratief, en daarmee hun kans op sociale herintegratie, te vergroten.

7. DISCUSSIE

Om te komen tot een beter inzicht in het proces van stoppen met zedencriminaliteit, richtte de huidige studie zich op de narratieven waarmee mannen veroordeeld voor zedendelicten tegen kinderen hun proces van *desistance* verwoorden en welke betekenis ze hieraan geven. Een uitgangspunt hierbij is de vraag of de scripts die de basis vormen voor de louteringstheorie van MARUNA (2001) handleiding kunnen bieden bij het begrijpen van *desistance* onder zedendaders.

Uit de narratieven van de geïnterviewde mannen komen de scripts die door MARUNA bij niet-zedendaders werden gevonden niet duidelijk naar voren. Hoewel enkele thema's overeenkomen, zoals *agency*, hoop voor de toekomst en voor een klein aantal respondenten generativiteit, blijven belangrijke thema's uit het louteringsscript (identiteitsverandering en het terugvinden van het ware zelf) onbesproken. Zo zien wij bijvoorbeeld dat de *agency* van respondenten is gericht op het veranderen van hun gedrag en niet, zoals het louteringsscript veronderstelt, op hun identiteit. Respondenten willen zich vooral anders 'gedragen', niet iemand anders 'zijn'.

Het overkoepelende script dat respondenten hanteren om hun *desistance* te verwoorden benadrukt dan ook 'gedrag', en, anders dan bij het louteringsscript, de scheiding tussen identiteit en gedrag. Het plegen van een pedoseksueel feit maakt iemand, in de ogen van de geïnterviewde respondenten, nog niet tot een pedofiel. Gewapend met kennis van risicofactoren en triggers opgedaan in de therapie, presenteren respondenten zich veeleer als 'gewone' mannen die hun gedrag onder controle hebben en daarmee de sleutel naar een delictvrije toekomst in handen hebben. Voor deze respondenten lijkt er daarom geen discrepantie te bestaan tussen hun vroegere en huidige identiteit. Je kan veronderstellen dat dit hen tot op zekere hoogte ontslaat van de verplichting om met een nieuw narratief te komen dat de coherentie tussen het oude zelf en het nieuwe zelf bewaart.

Hoe kunnen we het door respondenten gebruikte 'gedragsscript' begrijpen? Een eerste mogelijke verklaring is dat respondenten in hun narratief sterk putten uit het narratief dat hen tijdens de behandeling, die alle respondenten van deze studie ondergingen, is aangeleerd. Ook in het eerdergenoemde onderzoek van HARRIS (2016) kwam deze mogelijkheid naar voren. Het verschil met respondenten uit het onderzoek van HARRIS is echter dat, mocht er tot op zekere hoogte sprake zijn van 'therapiepraat', de huidige respondenten het therapeutisch

narratief niet louter lijken na te praten, maar lijken te hebben geïnternaliseerd. Zelfs na enkele uren interviewen, blijven respondenten trouw aan hun gedragsscript. Bovendien zijn respondenten niet alleen maar positief over de therapie; verschillende respondenten benoemen ook negatieve aspecten van hun behandeling.¹⁰ Meer dan sociaal wenselijke antwoorden, lijkt daarom het gedragsscript respondenten de mogelijkheid te bieden de toekomst positief tegemoet te treden en het gestopt blijven met zedencriminaliteit te verwezenlijken.¹¹

Een andere manier om het gedragsscript te begrijpen is vanuit een functioneel perspectief. Namelijk, net zoals het louteringsscript is een narratief volgens het gedragsscript gericht op inclusie. De louteringstheorie stelt dat een levensverhaal op basis van het louteringsscript de functie heeft om de afstand te overbruggen tussen het oude, criminele zelf en het nieuwe, conventionele zelf. Daders van seksuele feiten tegen kinderen kunnen doorgaans rekenen op weinig begrip en worden sterk gepercipieerd als 'de ander'. Zij worden gezien als outsiders in absolute zin, met wie wij – de morele meerderheid – helemaal niets gemeen hebben (GREER & JEWKES, 2005). Zeker binnen de Belgische context, met de gruweldaden van Dutroux nog vers in het collectieve geheugen, worden mannen die kinderen misbruiken bijna zonder uitzondering gezien als het vleesgeworden kwaad (VAN LEE, VAN BAUWEL & DHAENENS, 2017). Zelfs binnen de context van de gevangenis worden, aldus respondenten, zedendelinquenten in het algemeen en kindermisbruikers in het bijzonder door medegevangenen en gevangenispersoneel gezien en behandeld als tweederangs gevangenen (MICHALSKII, 2017). Het zou zo kunnen zijn dat de gepercipieerde afstand tussen kindermisbruikers en conventionele burgers hierdoor zo groot is dat het zowel de daders van seksuele feiten tegen kinderen als de maatschappij waarin zij wensen terug te keren, aan een script ontbreekt om deze afstand te overbruggen. Identificatie als pedofiel, nu of in het verleden, zou daarom waarschijnlijk voor respondenten niets minder betekenen dan sociale zelfmoord, of op zijn minst blijvende verbanning naar een kleine kring gelijkgestemden. Het hanteren van een strikte scheiding tussen het delict gedrag en de eigen identiteit lijkt voor respondenten daarom vooral een poging om sociale exclusie te beperken.

De werkzaamheid van het door respondenten geconstrueerde narratief staat of valt overigens bij de geloofwaardigheid hiervan. MARUNA (2001) spreekt van een beroep op het ware goede en conventionele zelf, ondanks de in het verleden begane misstappen. De paradoxale bevinding dat respondenten enerzijds zich niet willen identificeren als pedofiel, maar anderzijds in hun narratief de zelf-opgeworpen barrières en het blijvende risico op herval benadrukken, kan mogelijk worden gezien als een poging om de geloofwaardigheid van hun zelf-narratief te vergroten. Hiermee proberen zij de boodschap over te brengen dat zij hun *desistance* serieus nemen. Ook het opgeven van een deel van de eigen autonomie door anderen uit te nodigen een controlerende positie in te nemen lijkt bedoeld om de geloofwaardigheid van hun *desistance* narratief te versterken en sociale inclusie bevorderen.

8. CONCLUSIE

Een belangrijke meerwaarde van het levensloopperspectief op zedencriminaliteit is de nadruk op *desistance*. Dit perspectief beklemtoont dat *desistance* niet simpelweg het spiegelbeeld is van recidive – het uitblijven van herhaald crimineel gedrag –, maar een actief proces is waarin gedragsverandering, betekenisgeving en sociale interactie op een complexe manier met elkaar verweven zijn. Zelf narratieven kunnen hier inzicht in geven.

10 Respondenten noemen bijvoorbeeld dat de therapie te lang duurt, of dat men verplicht wordt pillen te slikken. Anderen klagen dat alle seksuele feiten hetzelfde worden benaderd, of dat men niet vrijelijk kan praten over pedofiele gevoelens (uit angst om eenmaal verworven vrijheden te verliezen).

11 Zelf als er sprake is van sociaal wenselijke antwoorden, blijft de vraag waarom een dergelijke verwoording van het *desistance* proces door toehoorders als 'wenselijk' wordt ervaren.

In dit artikel bespreken we de resultaten van een kwalitatieve studie naar de vraag hoe daders van zedenmisdrijven hun *desistance* verwoorden. Antwoord op de vraag is theoretisch interessant omdat eerder kwalitatief onderzoek laat zien dat theorieën die opgesteld zijn om het *desistance* proces bij algemene daders te begrijpen, niet één-op-één toepasbaar zijn op mannen veroordeeld voor seksuele delicten met kinderen. De narratieven van de mannen in de huidige studie suggereren dat het louteringsscript, zoals door MARUNA geïdentificeerd bij algemene daders, een verhaallijn is die niet kan worden verteld door dit type seksuele dader in de huidige westerse samenleving (zie MARUNA, 2018).

In plaats van een louteringsscript, toonde de data uit de huidige studie een 'gedragsscript'. Het gevonden gedragsscript, dat daders in staat stelt de identiteit van outsider te omzeilen en zo de weg terug naar de maatschappij voor hen openhoudt, onderstreept het belang van de huidige behandelingsbenadering van seksuele daders waarin gedrag en identiteit los van elkaar staan. De nadruk op het herkennen van de stappen die in het verleden hebben geleid tot een delict, biedt daders niet alleen handvatten voor het activeren van hun *agency*, maar het voorziet hen in belangrijke mate ook van een verhaal dat nodig is om hun positie naar anderen te kunnen verklaren (vergelijk: MARUNA & LE BEL, 2010).

De praktische relevantie van een beter inzicht in de *desistance* narratieven van veroordeelde zedendaders ligt in de informatie die deze narratieven bieden over de belangrijkste hindernissen in het re-integratie proces – hindernissen die daders met narratieve middelen proberen te overwinnen. Veel van het bestaande levensloop criminologische onderzoek schrijft *desistance* toe aan een cognitieve verandering die de dader doormaakt (GIORDANO, CERNKOVICH & RUDOLPH, 2002; PATERNOSTER & BUSHWAY, 2009). De huidige resultaten pleiten echter voor het benaderen van *desistance* als niet alleen een individueel, maar ook als een sociaal proces. *Desistance* voltrekt zich immers in constante dialoog met zowel de directe sociale kring van de dader als met de samenleving in het algemeen. *Desistance* is hiermee niet enkel de verantwoordelijkheid van de (ex-)dader zelf, maar ook van die samenleving (McALINDEN, 2016).

Voor zover succesvolle *desistance* voor de hier onderzochte dadergroep afhankelijk is van het kunnen construeren van een maatschappelijk geaccepteerd zelf narratief, is het belangrijk dat hiervoor toepasselijke scripts beschikbaar komen. Binnen het huidige punitieve discours rondom daders van seksuele feiten lijkt er echter weinig ruimte over voor verhaallijnen die re-integratie van eenmaal veroordeelde seksuele daders mogelijk maakt. Hierdoor loopt de maatschappij het risico een categorie van absolute anderen te creëren die, in de woorden van GREER & JEWKES (2005: 21), zich wel 'in' de maatschappij bevinden, maar hier 'geen onderdeel' (meer) van zijn. Kans op herval wordt zo naar verwachting groter. Daartegenover staat dat een meer menselijk beeld van daders van zedendelicten in de maatschappij, uitsluiting en gevoelens van eenzaamheid kunnen beperken, waardoor kans op recidive ook afneemt (KRAS, 2018).

Eerder onderzoek benadrukt al dat gevangenispersoneel, behandelaars en justitieassistenten belangrijk zijn in de eerste fasen van het *desistance* proces (bv. WARD & BROWN 2004). Wanneer zij in staat zijn de mens achter het delict te blijven zien, geeft dit daders de narratieve ruimte die nodig is om hun *desistance* vorm te geven (BLAGDEN, WINDER & HAMES, 2016). Respondenten in het huidige onderzoek onderschrijven de positieve invloed van de open en respectvolle houding van behandelaars en justitie assistenten die veel van hen hadden ervaren. Door deel te nemen aan het maatschappelijk debat kunnen gevangenispersoneel, behandelaars en justitieassistenten kunnen een rol in spelen in het verspreiden van re-integratieve scripts.

Het seksuele misbruik en de gevolgen daarvan zijn vaak zeer ingrijpend. De samenleving heeft dan ook de morele plicht haar kinderen hier zo goed mogelijk tegen te beschermen, ook door het bestedingen van *desistance*. Hiervoor is het nodig om met daders in

gesprek te blijven en samen de woorden te vinden die nodig zijn om herval te voorkomen. De lancering, in mei 2017, van een anonieme telefonische hulplijn voor mannen die kampen met pedofiele gevoelens (<https://stopitnow.be>) kan worden gezien als een eerste stap in die richting.

In hoeverre de bevindingen uit deze studie ook gelden voor andere seksuele daders blijft een vraag voor volgend onderzoek. De steekproef waarop deze studie is gebaseerd, is – net als veel van het eerdere kwalitatieve onderzoek naar *desistance* onder zedendaders – begrensd in termen van geslacht, leeftijd, ondergaane vrijheidsstraf en type zedenfeit. Vrouwelijke daders of jeugdigen kunnen wellicht beschikken over alternatieve scripts, terwijl daders die volwassen slachtoffers maken wellicht minder sterk als ‘de ander’ worden gezien door de maatschappij. Aanvullend onderzoek onder daders die tijdens of na hun verblijf in detentie niet langdurig zijn blootgesteld aan therapie zou eveneens een welkome uitbreiding zijn.

DANKWOORD

Voor hun bijdrage en hun deelname aan deze studie, bedanken wij allereerst de respondenten en de justitieassistenten. Daarnaast bedanken wij Els Sneider, directeur-coördinator van de afdeling Justitiehuisen, de directies van de justitiehuisen Gent, Dendermonde, Hasselt en Antwerpen, en Luc Robert en Eric Maes van het NICC voor het mogelijk maken van deze studie. Tot slot willen wij de stagiaires Jacky Zantveld, Jolijne Bosman, Saskia Seele, Mara van Gulik en Eva van Merrienboer bedanken voor hun ondersteuning bij de dataverzameling.

LITERATUUR

- AERTSEN, I., & DE RANTER, N. (2012). Seksueel misbruik binnen de katholieke kerk: Een schets van fenomeen en ouderschap. *Panopticon*, 33(1), 3-23.
- BERSANI, B.E., & DOHERTY, E.E. (2018). Desistance from offending in the twenty-first century. *Annual Review of Criminology*, 1, 311-34.
- BLAGDEN, N., WINDER, B., & HAMES, C. (2016). “They Treat Us Like Human Beings”—Experiencing a Therapeutic Sex Offenders Prison: Impact on Prisoners and Staff and Implications for Treatment. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(4), 371-396.
- BLOKLAND, A. (2018). Taking a criminal career approach to sexual offending. In P. LUSSIER & E. BEAUREGARD (Eds.), *Sex Offending. A Criminological Perspective* (pp. 141-157). New York: Routledge.
- BLOKLAND, A., & DE KRUIJFF, L. (in druk). Desistance bij seksuele daders in criminologisch perspectief. In K. GOETHALS, T. DILLIËN, M. DE BOECK, A. NUYTS & W. HUYS (Eds.), *Handboek Behandeling van seksuele daders*. Antwerpen: Garant.
- BLOKLAND, A., & DE SCHIPPER, N. (2016). How important are life-course transitions in explaining desistance? Examining the extent to which marriage, divorce and parenthood account for the age-crime relationship in former juvenile delinquents. In J. SHAPLAND, S. FARRALL & A. BOTTOMS (Eds.), *Global Perspectives on Desistance. Reviewing what we know and looking to the future* (pp. 144-169). New York: Routledge.
- BLOKLAND, A., & NIEUWBEERTA, P. (2010). Life course criminology. In S.G. SHOHAM & P. KNEPPER (Eds.), *International Handbook of Criminology* (pp. 51-94). Boca Raton: CRC Press / Taylor and Francis.
- BLOKLAND, A., & VAN DER GEEST, V. (2015). Life-course transitions and desistance in sex offenders: an even history analysis. In A. BLOKLAND & P. LUSSIER (Eds.), *Sex Offenders: A Criminal Career Approach* (pp. 257-288). Chichester, UK: Wiley Blackwell.

- BOTTOMS, A. (2006). Desistance social bonds and human agency: a theoretical exploration. In P.O. WIKSTRÖM & R.J. SAMPSON (Eds.), *The Explanation of Crime: Contexts, Mechanisms, and Development* (pp. 243-290). Cambridge: Cambridge University Press.
- BRUNER, J.S. (2004). Life as Narrative. *Social Research*, 71(3), 691-710.
- CARLSSON, C., & SARNECKI, J. (2015). *An Introduction to Life-Course Criminology*. London, UK: Sage.
- CULLEN, F.T. (2011). Beyond adolescence-limited criminology: choosing our future – the American Society of Criminology 2010 Sutherland Address. *Criminology*, 49(2), 287-330.
- FARMER, M., McALINDEN, A.M., & MARUNA, S. (2015). Understanding desistance from sexual offending: A thematic review of research findings. *Probation Journal*, 62(4), 320-335.
- FARMER, M., McALINDEN, A.M., & MARUNA, S. (2016). Sex Offending and Situational Motivation: Findings From a Qualitative Analysis of Desistance From Sexual Offending. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(15), 1756-1775.
- FIJNAUT, C. J. C. F. (2001). Crisis and Reform in Belgium: The Dutroux Affair and the Criminal Justice System. In U. ROSENTHAL, R.A. BOIN & L. COMFORT (Eds.), *Managing Crises; Threats, Dilemmas, Opportunities* (pp. 235-250). Springfield, Ill.: Charles C. Thomas.
- GIORDANO, P.C., CERNKOVICH, S.A., & RUDOLPH, J.L. (2002). Gender, crime and desistance: Toward a theory of cognitive transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), 990-1164.
- GREER, C., & JEWKES, Y. (2005). Extremes of otherness: Media images of social exclusion. *Social Justice*, 32(1), 20-31.
- HART E.L., & VAN GINNEKEN, F.J.C. (2017). *New perspectives on desistance: theoretical and empirical developments*. London: Palgrave.
- HEALY, D. (2010). *The Dynamics of Desistance*. Cullompton, UK: Willan Publishing.
- KRAS, K. (2018). Desistance From Sexual Offending: Reentry and Community Management. In: Maruna, S. (panel organizer) *Desistance from Sex Offending*. 18th Annual Conference of the European Society of Criminology. Sarajevo, Bosnia & Herzegovina, 29.08. – 01.09.2018
- LAGESON, S., & UGGEN, C. (2013). How work affect crime and crime affects work – over the life-course. In C.L. GIBSON & M.D. KROHN (Eds.), *Handbook of Life-Course Criminology: Emerging Trends and Directions for Future Research* (pp. 201-212). New York: Springer.
- LAWS, R.D., & WARD, T. (2011). *Desistance from Sexual Offending: Alternatives to Throwing Away the Keys*. New York: The Guilford Press.
- LEVENSON, J.S., BRANNON, Y.N., FORTNEY, T., & BAKER, J. (2007). Public perceptions about sex offenders and community protection policies. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 7(1), 137-161.
- MARUNA, S. (2001). *Making Good. How Ex-Convicts Reform and Rebuild their Lives*. Washington D.C.: American Psychological Association.
- MARUNA, S. (2018). There Are No Words: Sex Offending and the Search for a Redemption Narrative. In S. MARUNA (panel organizer), *Desistance from Sex Offending*. 18th Annual Conference of the European Society of Criminology. Sarajevo, Bosnia & Herzegovina, 29.08.- 01.09.2018.
- MARUNA, S. & LeBEL, T.P. (2010). The Desistance Paradigm in Correctional Practice: From Programmes to Lives. In F. McNEILL, P. RAYNOR & C. TROTTER (Eds.), *Offender Supervision: New Directions in Theory, Research and Practice* (pp. 65-89). Cullompton, UK: Willan.
- McADAMS, D.P. (2008). Personal narratives and the life story. In O.P. JOHN, R.W. ROBINS & L.A. PERVIN (Eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (3rd edition) (pp. 242-262). New York: Guilford.
- McADAMS, D. P. (1996). Personality, Modernity, and the Storied Self: A Contemporary Framework for Studying Persons. *Psychological Inquiry*, 7(4), 295-321.
- McALINDEN, A.M. (2016). The Reintegration of Sexual Offenders. *Irish Probation Journal*, 13(5), 21.
- McALINDEN, A.M, FARMER, M., & MARUNA, S. (2017) Desistance from sexual offending: Do the mainstream theories apply? *Criminology & Criminal Justice*, 17(3), 266-283.

- MICHALSKII, J.H. (2015). Status hierarchies and hegemonic masculinity: A general theory of prison violence. *The British Journal of Criminology*, 57(1), 40-60.
- PATERNOSTER, R., & BUSHWAY, S. (2009). Desistance and the feared self: Toward an identity theory of desistance. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 99(4), 1103-1156.
- ROCQUE, M. (2017). *Desistance from Crime: New Advances in Theory and Research*. New York: Palgrave Macmillan.
- TOMKINS, S.S. (1979). Script theory. In H. HOWE & R.A. DIENSTBIER (Eds.), *Nebraska Symposium on Motivation*, 26, 201-236. Lincoln: University of Nebraska Press.
- VANLEE, F., VAN BAUWEL, S., & DHAENENS, F. (2017). Same-sex love in times of Dutroux: the articulation of homosexuality with child abuse in the late 1990s' Flemish print media. *Catalan Journal of Communication and Cultural Studies*, 9(2), 185-199.
- VERSEY, B.M. MARTINEZ, D.J., & CHRISTIAN, J. (2013). "Getting Out" A summary of qualitative research on desistance across the life-course. In C.L. GIBSON & M.D. KROHN (Eds.), *Handbook of Life-Course Criminology: Emerging Trends and Directions for Future Research* (pp. 233-260). New York: Springer.
- WALGRAVE, S., & VARONE, F. (2008) Punctuated Equilibrium and Agenda-Setting: Bringing Parties Back in: Policy Change after the Dutroux Crisis in Belgium. *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 21(3), 365-395.
- WARD, T., & BROWN, M. (2004). The good lives model and conceptual issues in offender rehabilitation. *Psychology, crime & law*, 10(3), 243-257.

Beleidstransfer en criminologisch onderzoek

TOM DAEMS^a
DANIQUE GUDDERS^b

- ^a Hoofddocent, Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven (Corresp.: tom.daems@kuleuven.be)
^b Onderzoeker, Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven

1. INLEIDING

Het is geen nieuwigheid dat beleidsmakers wel eens over de landsgrenzen heen kijken om te leren uit de successen (of mislukkingen) van anderen. De negentiende-eeuwse discussie over het ideale gevangenisregime biedt een treffende illustratie: Alexis DE TOCQUEVILLE en Gustave DE BEAUMONT reisden naar de Verenigde Staten om de voor- en nadelen van afzonderings- en gemeenschapsregimes te bestuderen. Hun relaas (1833) zou mee inspiratie verschaffen voor de beleidskeuzes die gemaakt werden in Europa – inclusief de Belgische optie voor cellulaire opsluiting in de nieuwbakken Ducpétiaux-gevangnissen die vooral in de tweede helft van de 19e eeuw werden gebouwd.

Dergelijke vormen van wat ook wel ‘*policy transfer*’ wordt genoemd – we vertalen het hier als ‘beleidstransfer’ – vormen sinds enkele decennia ook voorwerp van wetenschappelijk onderzoek. Aanvankelijk gebeurde dit vooral in de politieke wetenschappen – in het bijzonder in het kielzog van het werk van David DOLOWITZ en David MARSH (1996; 2000) – maar sinds een kleine twee decennia krijgt dergelijk onderzoek ook voet aan grond binnen de criminologie. Die belangstelling voor de studie van processen van beleidstransfer valt enerzijds te begrijpen tegen de achtergrond van ontwikkelingen rond globalisering, internationalisering, Europeanisering, enzovoort die maken dat criminaliteitsfenomenen en de beleidsmatige reacties erop in toenemende mate grensoverschrijdende dimensies aannemen. Maar anderzijds zorgen nieuwe communicatietechnologieën, transportmogelijkheden, enzovoort er ook voor dat informatie over de sterktes en zwaktes van lokale oplossingen al snel een globaal publiek bereikt. Landen zijn – misschien nu meer dan voorheen – geen hermetisch afgesloten entiteiten wat impliceert dat criminologen die willen begrijpen hoe beleid tot stand komt, niet blind kunnen blijven voor de mogelijke rol van dergelijke processen van beleidstransfer.

2. BELEIDSTRANSFER

Het concept ‘beleidstransfer’ wordt vandaag de dag vooral in verband gebracht met het werk van David DOLOWITZ en David MARSH (zie DOLOWITZ & MARSH, 1996, 2000) die op hun beurt schatplichtig zijn aan en verder bouwen op eerdere discussies over ‘*policy diffusion*’, ‘*policy convergence*’, ‘*policy learning*’ en ‘*lesson-drawing*’. Met de term ‘*policy transfer*’ doelen DOLOWITZ en MARSH (1996: 344) op “... *the process by which knowledge of policies, administrative arrangements, institutions and ideas in one political system (past or present) is used in the development of policies, administrative arrangements, institutions and ideas in another political system*”. Er wordt daarbij uitdrukkelijk aandacht gevraagd voor het doelgericht aanwenden van kennis en ervaringen afkomstig uit andere jurisdicties om welbepaalde beleidsprogramma’s of –ideeën te ontwikkelen (NEWMARK, 2002; JONES & NEWBURN 2007).

In onderzoek naar beleidstransfer staan doorgaans een zestal vragen centraal (bv. DOLOWITZ & MARSH, 1996; NEWBURN & SPARKS 2004b; BENSON & JORDAN, 2011): (1) Wie is betrokken in het proces van beleidstransfer? (potentiële actoren kunnen zeer divers zijn: ambtenaren, politici, academici, experts, ngo's, internationale of supranationale organisaties, enzovoort); (2) Waarom zoeken actoren hun toevlucht tot beleidstransfer? (gebeurt dit vrijwillig of veel eerder onder (in)directe dwang?); (3) Wat wordt er getransfereerd? (betreft het beleidsdoelen, programma's, instrumenten, instituties, enzovoort (zogenaamde 'harde' transfer) of gaat het eerder om retoriek, ideologie, symbolen, enzovoort (zogenaamde 'softe' transfer)?); (4) Welke graad van transfer is aan de orde? (hier worden doorgaans vijf graden van transfer geïdentificeerd (ROSE, 1991,1993)): (a) kopiëren (het overnemen uit een andere jurisdictie van een min of meer intact programma zonder noemenswaardige wijzigingen); (b) emulatie (een bepaald programma doet dienst als richtsnoer voor het eigen beleid, maar met de nodige aanpassingen gelet op andere omstandigheden); (c) hybridisering (het combineren van elementen afkomstig van programma's die ontwikkeld werden op twee verschillende plaatsen); (d) synthese (het combineren van elementen van drie of vier verschillende programma's); en (e) inspiratie (het aanwenden van programma's als inspiratie of intellectuele stimulus voor beleidsontwikkeling in eigen land)); (5) Vanwaar worden er lessen getrokken? (lokaal, nationaal, internationaal? Loopt de transfer horizontaal (bv. van jurisdictie A naar jurisdictie B) of verticaal (bv. fungeert een supranationale organisatie of regionale overheid als bron?); (6) Welke factoren belemmeren dan wel faciliteren beleidstransfer? (complexiteit van beleid, vroegere beleidskeuzes, middelen, institutionele en politieke factoren, enzovoort).

3. CRIMINOLOGISCH ONDERZOEK

Binnen de politologie worden processen van transfer onderzocht met betrekking tot zeer uiteenlopende beleidsdomeinen en heeft ook het onderzoek zelf een hele ontwikkeling doorgemaakt. In een uitgebreide bespreking van de wetenschappelijke literatuur komen BENSON en JORDAN (2011) tot het besluit dat het onderzoek zich nu in een '*more mature phase*' bevindt: "*...instead of a discrete area of research, nowadays policy transfer is commonly employed in the analysis of broader phenomena such as Europeanisation, globalization and policy innovation*" (BENSON & JORDAN 2011: 366). Processen van beleidstransfer hebben intussen ook aandacht gekregen binnen de criminologie. Tim NEWBURN en Richard SPARKS (2004b: 10) formuleerden de uitdaging voor de criminologie als volgt "*... understanding similarities and differences in the pattern of contemporary systems of crime control, and understanding the movement and translation of commodities between and within these systems, is arguably one of the key tasks facing criminology*". Dergelijk onderzoek is vooral interessant voor de criminologie, zo wordt daarbij gesteld, omdat onderzoek naar beleidstransfer de focus niet zozeer richt op de inhoud of de uitkomsten van beleid, maar wel op het proces van beleidsvorming (JONES & NEWBURN, 2007). Maar aandacht voor beleidstransfer zou ook welgekomen zijn tegen de achtergrond van debatten over de controlecultuur (GARLAND, 2001), enzovoort waarbij ingrijpende transformaties op vlak van criminaliteitsbestrijding en bestraffing zich lijken te voltrekken boven de hoofden van mensen heen (DAEMS, 2009) – en net daar wil onderzoek naar beleidstransfer, door actoren van vlees en bloed op de voorgrond te plaatsen, een antwoord op bieden.

Binnen de criminologie was John MUNCIE (2001) wellicht de eerste die uitdrukkelijk de term 'beleidstransfer' hanteerde in een artikel waarin hij onderzocht of herstelrechtelijke ideeën afkomstig uit Australië en Schotland ook doorstroomden naar het jeugdrechtsysteem in Engeland en Wales. MUNCIE (2001) stelde dat de obsessie met de '*what works*'-benadering en de

zoektocht naar pragmatische en kostenbesparende oplossingen beleidsmakers ertoe brachten om de wereld rond te reizen op zoek naar de ‘evidence’ die zou aantonen wat ‘werkt’. Maar MUNCIE drukte zich eerder sceptisch uit over het eenvoudigweg overnemen van ideeën en programma’s: ‘cultural difference’ en ‘ideological specificity’ staan vaak in de weg van het simpelweg overbrengen (wat ook wel ‘kopiëren’ wordt genoemd) van mirakeloplossingen uit andere jurisdicties (MUNCIE 2001); of zoals hij gebald (en misschien weinig verrassend) besloot: “...what works in some contexts may not work in others” (MUNCIE, 2001: 33). Enkele jaren later gebruikte MUNCIE andermaal het concept ‘beleidstransfer’ in een poging om ontwikkelingen te begrijpen in beleid t.a.v. jeugddelinquentie. De transfer van dergelijk beleid is niet “one directional” of “one dimensional”, zo stelde hij (MUNCIE, 2005: 42). Ook nu verwees hij naar de introductie en verspreiding van herstelrechtelijke praktijken afkomstig uit Nieuw Zeeland, Australië en Canada en belichtte hij de haperingen en obstakels op hun weg naar Europa: “...policy transfer is rarely direct and complete, but partial and mediated through national and local cultures” (MUNCIE, 2005: 44).

In 2002 publiceerde het tijdschrift *Criminal Justice* (intussen omgedoopt naar *Criminology and Criminal Justice*) een themanummer, onde redactie van Richard SPARKS en Tim NEWBURN, gewijd aan ‘How Does Crime Policy Travel?’. De vijf bijdragen in het nummer vormden de neerslag van lezingen die verzorgd werden op een symposium dat werd georganiseerd aan Keele University, UK: “The focus of the papers was on the interdependence of criminal justice systems and criminological commodities. More particularly, participants were concerned with the issue of how crime control policies, practices, ideas and ideologies flow within and between nation states. This is not a new subject ... but it is undoubtedly one whose “moment” has arrived” (SPARKS & NEWBURN, 2002: 107). In 2004 werden de bijdragen uit het themanummer herdrukt en aangevuld met een eerder gepubliceerd artikel uit *Theoretical Criminology* (MELOSSI, 2001) en vijf bijkomende papers in een boek getiteld *Criminal Justice and Political Cultures: National and International Dimensions of Crime Control* (NEWBURN & SPARKS, 2004a). In juni 2003 organiseerden Dario MELOSSI, Máximo SOZZO en Richard SPARKS daarenboven een workshop in Oñati met een gelijkaardige insteek: ‘Discourses and Practices of Crime and Punishment: The Question of Cultural Embeddedness and Travels’. De papers verschenen in 2011 in de bundel *Travels of the Criminal Question: Cultural Embeddedness and Diffusion* (MELOSSI et al., 2011).

De Keele en Oñati-workshops (en de publicaties die eruit voortvloeiden) illustreren hoe in het begin van de eenentwintigste eeuw vraagstukken gerelateerd aan beleidstransfer hun weg vonden naar de criminologie. Dit werd wellicht nog het sterkst op de agenda gezet – en ook empirisch uitgewerkt door middel van een ESRC-project (NEWBURN, 2007) – in een reeks publicaties van Trevor JONES en Tim NEWBURN (JONES & NEWBURN, 2002a, 2002b, 2005, 2007, 2013; NEWBURN, 2002, 2010; NEWBURN & JONES, 2005, 2007), in het bijzonder hun boek *Policy Transfer and Criminal Justice: Exploring US influence over British Crime Control Policy*. In dit boek richten JONES en NEWBURN hun blik op drie casussen: (1) de privatisering van gevangnissen en elektronisch toezicht; (2) hervormingen op vlak van straftoemeting in de richting van ‘mandatory minimum sentencing’; en (3) ‘zero tolerance policing’ (voor een bespreking, zie DAEMS, 2008b). Het boek introduceert heel wat concepten verwant aan beleidstransfer (‘lesson drawing’, ‘policy diffusion’, ‘policy convergence’, enzovoort) bij een veelal niet-ingewijd criminologisch leespubliek. De studie is echter vooral interessant voor het empirische luik: JONES en NEWBURN (2007) combineerden een literatuurstudie en documentenanalyse met een reeks interviews met sleutelfiguren, zowel in Groot-Brittannië als in de Verenigde Staten. De analyse van de drie casussen gebeurde in vier stappen: (1) is er een verschil in tijdsverloop op vlak van beleidsontwikkeling (eerst Verenigde Staten, dan Groot-Brittannië)

en zijn er gelijkenissen vast te stellen zodat er op het eerste zicht sprake kan zijn van beleidstransfer?; (2) wie zijn de sleutelactoren die betrokken waren bij beleidstransfer en wat waren hun strategieën en motivaties?; (3) wat is de aard van beleidstransfer?; (4) wat zijn de grenzen van beleidstransfer?

Wat zijn de vaststellingen? JONES en NEWBURN (2007) stootten inderdaad op aanwijzingen van beleidstransfer, maar dit blijft toch eerder beperkt. Zo werd voor de eerste gevalstudie ook heel wat weerstand in kaart gebracht. Hier stellen ze dat privatisering zich op een ‘typisch Britse manier’ voltrok met bijvoorbeeld een strikter regulerend kader en een meer nauwgezette opvolging van de contracten. Ook werden de ervaringen in de Verenigde Staten soms in negatieve zin gebruikt (bv. bij elektronisch toezicht), als voorbeelden over hoe privatisering in Groot-Brittannië niet moest verlopen. Voor de tweede casus bleek er nauwelijks empirische evidentie om te kunnen stellen dat Amerikaanse ontwikkelingen op vlak van ‘three strikes’ en ‘mandatory sentencing’ de Britse ontwikkelingen op vlak van straftoemeting hadden beïnvloed. Bij de derde casus wordt er heel wat politieke aandacht in kaart gebracht – inclusief plaatsbezoeken in New York en het overvliegen van Bratton en Kelling naar Groot-Brittannië, maar ook hier bleef de transfer beperkt: er waren nauwelijks een drietal lokale experimenten met ‘zero tolerance’ (Kings Cross, Strathclyde en Hartlepool) en er was heel wat weerstand bij de toplagen van het Britse politiewezen. JONES en NEWBURN besluiten dat het vooral de Amerikaanse terminologie en ideeën zoals ‘Broken windows’ waren die met succes de grote plas overstaken.

Met uitzondering van de eerste gevalstudie beperkte de beleidstransfer zich dus vooral tot een eerder ‘softe’ transfer, d.w.z. de overname van taalgebruik en symboliek. De vaststelling dat transfer vooral ‘soft’ van aard is, doet echter geen afbreuk aan het belang van dergelijke studies – dit geldt vooral voor het criminologische onderzoeksdomein waar taal en verpakking, *talk* en discours, zo’n belangrijke rol vervullen: “... *the fact that transfer might be more common at the level of symbol than substance should not be taken as an indication of its relative unimportance*” (NEWBURN & SPARKS, 2004b: 5; zie ook CANTON & McFARLANE, 2014; STONE, 2004: 556).

Beleidstransfer wordt intussentijd in uiteenlopende domeinen van criminaliteitsbeleid bestudeerd, o.m. criminaliteitspreventie (STEINBERG, 2011), probatie (McFARLANE & CANTON, 2014; CANTON, 2009; VANSTONE, 2008; DURNESCU & HAINES, 2012), opvolging in de gemeenschap (CANTON, 2006), terreur (MULCAHY, 2005), jeugdrechtsysteem (BRADY & CURTIN, 2012; COX, 2010; FERNANDEZ MOLINA & RECHEA ALBEROLA, 2005; MUNCIE, 2001 & 2005; SPROTT, 2011), drugbeleid (BEWLEY-TAYLOR, 2014), politiezorg (ROBERTSON, 2005; BLAUSTEIN, 2015), radicalisering in gevangnissen (MONAGHAN, 2015), preventieve justitie (Ogg, 2015) en slachtofferbeleid (WEMMERS, 2005). In sommige publicaties wordt de complexiteit van beleidstransfer ook duidelijk door de directe betrokkenheid van de onderzoekers bij hervormingsprocessen. Inderdaad, ook academici en experts – en dus ook criminologen – spelen soms een rol in beleidstransfer (cf. de eerste deelvraag: Wie is betrokken in het proces van beleidstransfer?). Zo waren DURNESCU en HAINES (2012) betrokken bij een project gericht op de opstart van een nationale probatiedienst en de ontwikkeling van gemeenschapsstraffen in Roemenië. In een reflectie op de eigen ervaringen komen ze tot het besluit dat een “... *simplistic and linear notion of policy transfer is ill conceived and unhelpful*” en dat “... *simplistic notions of transfer need to be challenged if the development and delivery of criminal justice services are to develop along a constructive route*” (DURNESCU & HAINES, 2012: 904-905). De studie van McFARLANE en CANTON (2014), die participeerden in een project over de hervorming van probatie in Turkije, stellen dat “... *there is a common set of challenges with which any transfer project will have to*

engage" (McFARLANE & CANTON, 2014: 2), o.m. "... how to engage with policy makers and practitioners, the logistics of planning meetings and managing training events, working with people in another language and the importance of demonstrating a respect for and sensitivity to culture" (McFARLANE & CANTON, 2014: 2).

In het eigen taalgebied blijft de studie van beleidstransfer vooralsnog beperkt. Maurice PUNCH (2006) voerde een studie uit in opdracht van 'Politie en wetenschap' waarin hij onderzocht hoe 'zero tolerance' zijn weg vond in de Nederlandse context. Hij bestudeerde de ontwikkelingen in Utrecht, Amsterdam en Rotterdam en interviewde politiemensen en politici. Punch merkt daarbij o.m. het volgende op over de Nederlandse politiechef, deze concentreert zich voornamelijk op:

"...de Nederlandse samenleving en binnen een Nederlands politieparadigma. Hij of zij kan concepten en praktijken uit het buitenland overnemen, maar ziet deze zeer waarschijnlijk als een aanvulling op het bestaande beleid. Om kort te gaan, zie ik geen bewijs van het wijdverbreid en kritiekloos overnemen van praktijken uit het buitenland. Er zijn gedurende dertig jaar zaken "overgenomen" of "ontleend", maar dit gebeurde na een behoorlijk selectief proces en constante aanpassing... Het kan zelfs het geval zijn dat externe ontwikkelingen worden gebruikt als een negatief referentiepunt. De Nederlandse samenleving is duidelijk heel anders dan bijvoorbeeld de VS en het VK. Dit kan er misschien toe leiden dat het niet aannemen van innovaties wordt generationaliseerd door te beargumenteren dat de lokale situatie heel specifiek is en dat de bezochte situatie niet toepasbaar is (bv. New York wordt gezien als een fascinerende, maar heel andere wereld)" (PUNCH, 2006: 68)

Voor België worden binnen het FWO-onderzoeksproject 'Penal policy transfer' (projectnr. G054614N, 2015-18) twee gevalstudies uitgewerkt: elektronisch toezicht en herstelrecht. Via een studie van literatuur en relevante beleidsdocumenten en interviews met politici, kabinetsmedewerkers, ambtenaren, academici enzovoort wordt daarbij een antwoord geformuleerd op de zes deelonderzoeksvragen van DOLOWITZ en MARSH om op die manier de rol van beleidstransfer in kaart te brengen. De resultaten van dit onderzoek zullen in de loop van 2019 beschikbaar worden in de vorm van een doctoraatsproefschrift (GUDDERS, 2019).

4. TOT SLOT

Ondanks het feit dat er sinds het begin van de eenentwintigste eeuw binnen de criminologie heel wat aandacht gevraagd wordt voor grensoverschrijdende processen, blijft het aantal diepgravende, empirische studies vooralsnog eerder beperkt. Michael TONRY drukte het wellicht net iets te sterk uit wanneer hij stelde dat Trevor JONES en Tim NEWBURN alleen staan, maar we voelen ons wel geneigd om zijn besluit dat "... it is a pity that more systematic research has not been done on policy transfer" (TONRY, 2015: 510) te onderschrijven. Dit geldt overigens niet enkel voor de studie van beleidsvorming in continentaal-Europese jurisdicties, maar ook voor de rol van internationale en Europese instellingen in beleidstransfer. Op welke wijze kan onderzoek naar beleidstransfer bijvoorbeeld de rol van de Raad van Europa en de EU helpen uitklaren bij de genese en verspreiding (of het gebrek daaraan) van normen en standaarden over detentiecondities voor gevangenen of asielzoekers (DERUITER, 2018)? Het Europese antifoltercomité (CPT), dat intussen zo'n drie decennia ervaring heeft opgebouwd met het bezoeken van plaatsen van detentie in gans Europa, stelt bij herhaling vast dat heel wat aanbevelingen zonder gevolg blijven (DAEMS, 2017a,b): waarom mislukt beleidstransfer in dergelijke gevallen?

Dat meer aandacht mag uitgaan naar dergelijk onderzoek betekent overigens niet dat dit type onderzoek niet kritisch onder de loep mag worden genomen. Het is vooral opletten geblazen om niet de indruk te wekken dat beleidsvorming een al te rationeel en overheids-gestuurd proces zou zijn waarbij actief de wereldwijde markt van beleidsprogramma's afgeschuimd zou worden op zoek naar 'best practices' (zie hierover, NEWBURN et al. 2017; GUDDERS, 2019). Onderzoek naar processen van beleidstransfer wijst vaak op allerlei obstakels en doorprijkt daarmee ook al te gemakkelijke theses als zou er sprake zijn van een 'Amerikanisering' of 'neoliberale revolutie' die de wereld verovert, zoals bijvoorbeeld door Loïc WACQUANT (1999a,b) werd geponeerd voor 'zero tolerance'-policing (voor een kritiek, zie DAEMS, 2008a; GUDDERS & DAEMS, 2018). Vaak zal blijken dat de lokale of nationale context van groot belang is en daardoor zal – ietwat paradoxaal – de studie van de wijze waarop ideeën en beleidsprogramma's reizen ons net meer inzicht kunnen verschaffen in het functioneren van lokale actoren en instellingen en de context waarin deze functioneren.

REFERENTIES

- BENSON, D., & JORDAN, A. (2011). What have we learned from policy transfer research? Dolowitz and Marsh revisited. *Political Studies Review*, 9(3), 366-378.
- BEWLEY-TAYLOR, D. R. (2014). Legitimacy and modernity via policy transfer: The utility of the 2003 Afghan National Drug Control Strategy. *International Journal of Drug Policy*, 25(5), 1009-1018.
- BLAUSTEIN, J. (2015). *Speaking Truths to Power: Policy Ethnography and Police Reform in Bosnia and Herzegovina*. Oxford: Oxford University Press.
- BRADY, B., & CURTIN, C. (2012). Big Brothers Big Sisters comes to Ireland: A case study in policy transfer. *Children and Youth Services Review*, 34(8), 1433-1439.
- CANTON, R. (2006). Penal Policy Transfer: A Case Study from Ukraine. *The Howard Journal*, 45(5), 502-520.
- CANTON, R. (2009). Taking probation abroad. *European Journal of Probation*, 1(1), 66-78.
- COX, P. (2010). Juvenile Justice Reform and Policy Convergence in the New Vietnam. *Youth Justice*, 10(3), 227-244.
- DAEMS, T. (2008a). *Making Sense of Penal Change*. Oxford: Oxford University Press.
- DAEMS, T. (2008b). Boekbespreking: T. JONES & T. NEWBURN, Policy Transfer and Criminal Justice: Exploring US Influence over British Crime Control Policy, *Panopticon*, 29(2), 80-83.
- DAEMS, T. (2009). *De bestraffingssociologie van David W. Garland*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- DAEMS, T. (2017a). *Straffen, slaven en standbeelden: een penologie voor het Europa van nu*. Antwerpen: Intersentia. Verkregen op 1 oktober 2018, via <https://www.law.kuleuven.be/apps/leden/public/content/docs/75520275ed655452985be2efbcc7fa61.PDF>.
- DAEMS, T. (2017b). Slaves and Statues: Torture Prevention in Contemporary Europe. *British Journal of Criminology*, 57(3), 627-643.
- DERUITER, R. (2018). *Detention Conditions in a Cosmopolitan Europe*. Thesis submitted to obtain the academic degree of Doctor in Criminology. Gent: Universiteit Gent.
- DOLOWITZ, D.P., & MARSH, D. (1996). Who learns what from whom? A review of the policy transfer literature. *Political studies*, 44(2), 343-357.
- DOLOWITZ, D.P., & MARSH, D. (2000). Learning from abroad: the role of policy transfer in contemporary policy making. *Governance*, 13(1), 5-24.
- DURNESCU, I., & HAINES, K. (2012). Probation in Romania: Archaeology of a partnership. *British Journal of Criminology*, 52, 889-907.
- FERNANDEZ MOLINA, E. & RECHEA ALBEROLA, C. (2005). Policies transfer: the case of juvenile justice in Spain. *European Journal on Criminal Policy & Research*, 11(1), 51-76.

- GARLAND, D. (2001). *The Culture of Control*. Oxford: Oxford University Press.
- GUDDERS, D. (2019, in voorbereiding). *Penal policy transfer*.
- GUDDERS, D., & DAEMS, T. (2018). Privatisation of punishment in Belgium. In T. DAEMS & T. VAN DER BEKEN (Eds.), *Privatising Punishment in Europe?* (pp. 65-83). Londen: Routledge.
- JONES, T., & NEWBURN, T. (2002a). Learning from Uncle Sam? Exploring US influences on British crime control policy. *Governance*, 15(1), 97-119.
- JONES, T., & NEWBURN, T. (2002b). Policy convergence and crime control in the USA and UK: Streams of influence and levels of impact. *Criminal Justice*, 2(2), 173-203.
- JONES, T., & NEWBURN, T. (2005). Comparative criminal justice policy-making in the US and UK: the case of private prisons. *British Journal of Criminology*, 45(1), 58-80.
- JONES, T., & NEWBURN, T. (2007). *Policy Transfer and Criminal Justice. Exploring US Influence over British Crime Control Policy*. Maidenhead: Open University Press.
- JONES, T. & NEWBURN, T. (2013). Policy convergence, politics and comparative penal reform: Sex offender notification schemes in the USA and UK. *Punishment & Society*, 15(5), 439-467.
- McFARLANE, M.A., & CANTON, R. (2014). *Policy Transfer in Criminal Justice: Crossing Cultures, Breaking Barriers*. London: Palgrave.
- MELOSSI, D. (2001). The Cultural Embeddedness of Social Control: Reflections on the Comparison of Italian and North-American Cultures Concerning Punishment. *Theoretical Criminology*, 5(4), 403-424.
- MELOSSI, D., SOZZO, M., & SPARKS, R. (eds.) (2011). *Travels of the Criminal Question. Cultural Embeddedness and Diffusion*. Oxford: Hart Publishing.
- MONAGHAN, J. (2015). Criminal Justice Policy Transfer and Prison Counter-Radicalization: Examining Canadian Participation in the Roma-Lyon Group. *Canadian Journal of Law and Society*, 1-20.
- MULCAHY, A. (2005). The 'Other' Lessons from Ireland? Policing, Political Violence and Policy Transfer. *European Journal of Criminology*, 2(2), 185-209.
- MUNCIE, J. (2001). Policy transfers and 'What works': some reflections on comparative youth justice. *Youth Justice*, 1(3), 27-35.
- MUNCIE, J. (2005). The globalization of crime control—the case of youth and juvenile justice: Neo-liberalism, policy convergence and international conventions. *Theoretical Criminology*, 9(1), 35-64.
- NEWBURN, T. (2002). Atlantic crossings. Policy transfer and crime control in the USA and Britain. *Punishment & Society*, 4(2), 165-194.
- NEWBURN, T. (2007). *International Influences on UK Crime Control and Penal Policy in the 1990's: Full Research Report*. ESRC End of Award Report, L216252035-A. Swindon: ESRC.
- NEWBURN, T. (2010). Diffusion, differentiation and resistance in comparative penalty. *Criminology & Criminal Justice*, 10(4), 341-352.
- NEWBURN, T., & JONES, T. (2005). Symbolic politics and penal populism: The long shadow of Willie Horton. *Crime, Media, Culture*, 1(1), 72-87.
- NEWBURN, T. & JONES, T. (2007). Symbolizing crime control: Reflections on zero tolerance. *Theoretical Criminology*, 7(2), 221-243.
- NEWBURN, T. & SPARKS, R. (eds.) (2004a). *Criminal Justice and Political Cultures. National and International Dimensions of Crime Control*. Cullompton: Willan Publishing.
- NEWBURN, T. & SPARKS, R. (2004b). Criminal justice and political cultures. In T. Newburn & R. Sparks (eds.), *Criminal justice and Political Cultures. National and International Dimensions of Crime Control* (pp. 1-15). Cullompton: Willan Publishing.
- NEWBURN, T., JONES, T. & BLAUSTEIN, J. (2017). Policy mobilities and comparative penalty. *Theoretical Criminology*. Online first.
- NEWMARK, A. J. (2002). An integrated approach to policy transfer and diffusion. *Review of Policy Research*, 19(2), 151-178.

- Ogg, J. (2015). *Preventive Justice and the Power of Policy Transfer*. Basingstoke: Palgrave.
- Punch, M. (2006). *Van 'alles mag' naar 'zero tolerance': policy transfer en de Nederlandse politie*. Juni, rapport in opdracht van 'Politie en Wetenschap', URL: <https://www.politieacademie.nl/kennisenonderzoek/kennis/mediatheek/PDF/41492.pdf>
- Robertson, A. (2005). Criminal justice policy transfer to post-Soviet states: Two case studies of police reform in Russia and Ukraine. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 11(1), 1-28.
- Rose, R. (1991). What is lesson-drawing? *Journal of Public Policy*, 11(1), 3-30.
- Rose, R. (1993). *Lesson drawing in public policy: A guide to learning across time and space*. New York: Chatham House.
- Sparks, R. & Newburn, T. (2002). Introduction: How does crime policy travel? *Criminal Justice*, 2(2), 107-109.
- Sprott, J.B. (2011). US youth justice policy transfer in Canada: we'll take the symbols but not the substance. In: A. Crawford (ed.), *International and Comparative Criminal Justice and Urban Governance* (pp. 331-355). Cambridge: Cambridge University Press.
- Steinberg, J. (2011). Crime prevention goes abroad: Policy transfer and policing in post-apartheid South Africa. *Theoretical Criminology*, 15(4), 349-364.
- Stone, D. (2004). Transfer agents and global networks in the 'transnationalization' of policy. *Journal of European Public Policy*, 11(3), 545-566.
- Tonry, M. (2015). Is cross-national and comparative research on the criminal justice system useful? *European Journal of Criminology*, 12(4), 505-516.
- Vanstone, M. (2008). The international origins and initial development of probation. An early example of policy transfer. *British Journal of Criminology*, 48(6), 735-755.
- Wacquant, L. (1999a). *Les prisons de la misère*. Parijs: Raison d'agir.
- Wacquant, L. (1999b). How penal common sense comes to Europeans: notes on the transatlantic diffusion of the neoliberal doxa. *European Societies*, 1(3), 319-352.
- Wemmers, J. (2005). Victim Policy Transfer: Learning From Each Other. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 11(1), 121-133.

Housing First: geen wondermiddel maar wel een effectieve benadering voor langdurige thuisloosheid

DANNY LESCRAUWAET^a

^a Stafmedewerker, Steunpunt Mens en Samenleving (Corresp.: ...@...)

1. INLEIDING

Housing First (HF) werd in 1992 gelanceerd in New York door Sam TSEMBERIS en zijn '*Pathways to Housing*' (TSEMBERIS, 2012). Het is een woongerichte oplossing voor langdurig thuislozen met psychiatrische en/of verslavingsproblemen. De effectiviteit van de benadering werd door Sam TSEMBERIS op *evidence-based* wijze aangetoond.

Het duurde bijna 20 jaar tot de succesvolle aanpak de overtocht naar Europa maakte. Nadat enkele steden experimenteerden met het concept, werd *Housing First* in 2011 in vijf Europese testprojecten opgestart: in Amsterdam, Kopenhagen, Lissabon, Glasgow en Budapest (BUSH-GEERTSEMA, 2013). Later werden ook experimenten gestart in Frankrijk en België.

Dit artikel belicht de resultaten van het Belgische experiment dat liep van 2013-2016 en gaat in op de beleidsopvolging die het kreeg in Vlaanderen.

2. WAT IS HOUSING FIRST EN WAT IS HET NIET?

HF kenmerkt zich door het aanbieden van een individuele woonst én langdurige begeleiding aan mensen die langdurig dakloos zijn en kampen met een verslavings- en/of psychiatrische problematiek. De daklozen huren een woning op de private of de sociale huurmarkt.

De meeste Europese landen bakenen langdurige thuisloosheid als volgt af: langer dan een jaar thuisloos zijn of meerdere periodes van thuisloosheid gekend hebben gedurende de afgelopen drie jaar. Dergelijke afbakening is om volgende redenen nuttig en nodig: HF alleen aanwenden waar de effectiviteit ervan het hoogst is en om tot een onderbouwde monitoring en evaluatie van het beleid te kunnen komen.

HF vertrekt van een andere startpositie dan de meer gangbare manier van denken in de hulpverlening, zoals het woonladder- of het herankeringsmodel, waar een dakloze eerst een aantal stappen in een opvangcentrum dient te doorlopen vooraleer hij 'woonklaar' is. HF situeert zich binnen het burgerschapsmodel. Dit stelt dat een dakloze een mens is als een andere, waarvoor geen afzonderlijke voorzieningen moeten worden opgericht zoals opvangcentra, maar dat sommigen wel begeleiding nodig hebben. De evolutie naar dit burgerschapsmodel, een proces van vermaatschappelijking van de zorg, zien we momenteel ook bij andere doelgroepen: personen met een handicap en psychiatrische patiënten. Het gaat gepaard met een afbouw van bedden in residentiële voorzieningen.

HF vertrekt van acht basisprincipes:

- huisvesting is een basis mensenrecht. De HF-bewoner heeft een gewoon huurcontract op de private of de sociale woningmarkt. Zo lang de bewoner zijn huurdersverplichtingen nakomt (huur betalen, woning onderhouden, geen overlast) kan hij daar blijven wonen. Ook als hij van de aangeboden begeleiding geen (verder) gebruik wenst te maken;

- respect, warmte en medeleven voor alle HF-bewoners. Doorheen het begeleidingsproces benadrukt HF een respectvolle omgang tussen hulpverleners en bewoners. Dit vanuit een open houding zonder vooroordelen ten aanzien van de cliënten;
- engagement om met de HF-bewoner te werken zolang nodig is. De termijn waarop de hulp beschikbaar is, wordt niet op voorhand bepaald. Het huurcontract is voor onbepaalde duur en de begeleiding ook. Dit wil niet zeggen dat deze begeleiding door een en dezelfde organisatie gedurende het ganse traject dient geleverd te worden;
- verspreide huisvesting in alleenstaande appartementen. Maar ook gegroepeerde huisvesting kan, mits dat een keuze is van de bewoner;
- splitsing van huisvesting en hulpverlening. Hierdoor kan de huurder in de woning blijven ook als hij niet langer begeleiding wenst of deze weigert;
- keuzevrijheid en zelfdeterminatie. De bewoner heeft keuzevrijheid op zoveel mogelijk domeinen. De begeleidingsdoelen worden in overleg met de bewoner gekozen. De hulpverlener ondersteunt de bewoner hierbij, op weg naar een maximale zelfstandigheid;
- herstelgericht. Een herstelgerichte benadering is een streven naar welzijn van de bewoner door te zorgen dat hiervoor de basisvoorwaarden aanwezig zijn. Voorbeelden zijn actieve rechtendetectie, toeleiden naar gezondheidszorg, ondersteuning bij uitbouw van een sociaal netwerk, tewerkstelling, dag bezigheid, enz.;
- harm reduction. De keuzevrijheid geldt ook bij schadelijk drug- en alcoholgebruik. De nadruk ligt niet op repressie, het verplichten tot behandeling maar op het beperken van de schade van drug- en alcoholgebruik, zowel voor de gebruiker als voor de samenleving. Gekende voorbeelden zijn methadonverstrekking, spuitenruil enz.

HF is niet:

- voorbereiding, therapie of engagementen tot ontwenning vragen van de HF-bewoner;
- de HF-bewoner vragen eerst stappen te nemen om woonklaar te worden. Uiteraard kan en mag een dakloze gebruik maken van (nacht)opvang vooraleer in een HF-traject te stappen. Maar dit eerst gebruiken van opvang mag niet als voorwaarde voor de start van een HF-traject opgelegd worden;
- een tijdelijke woonst, tijdelijke huurcontracten, het tijdelijk aanwenden van leegstaande woningen, het werken met bezettingsovereenkomsten en dagprijsystemen. Op zich kunnen dit allemaal nuttige initiatieven zijn t.a.v. thuislozen, maar ze vallen buiten de HF-benadering;
- een gemeenschappelijke woonst (tenzij de cliënt dit zo wenst);
- huurders uithuiszetten voor redenen anders dan deze in een normaal huurcontract.

3. HET BELGISCHE HOUSING-FIRST EXPERIMENT

3.1 Opzet en methode

Het Belgische HF-experiment kreeg de steun van de staatssecretaris voor armoedebestrijding, de minister van Grootstedenbeleid en de POD-MI. Het werd gefinancierd door de Nationale Loterij. In volgende steden werden pilootprojecten opgezet: Antwerpen, Gent, Brussel, Charleroi en Luik. Na afloop van die eerste experimentele fase en bij de start van de nieuwe legislatuur werd het project *Housing First Belgium* met één jaar verlengd en uitgebreid naar volgende locaties: Molenbeek, Namen en Limburg. Aan het experiment nam nog een tiende partner deel, die geen financiering kreeg: Huis Inclusief voor Zuidwest Vlaanderen.

3.2 Een experimenteel kader

Housing First Belgium was in de eerste plaats een veldexperiment om HF in de praktijk uit te testen. Voor de evaluatie van het experiment werd een evaluatieteam samengesteld. Dit bestond uit drie instellingen (één per gewest) die ervaring hadden met de evaluatie van projecten inzake thuisloosheid.

De evaluatiemethode bestond uit een langdurige *follow-up* van 24 maanden van drie groepen daklozen of voormalige daklozen al van voor ze hun intrek namen in een woonst. Het zijn allemaal mensen die door hun lange verleden op straat of in de thuislozenzorg worstelen met extreme behoeften en met mentale gezondheidsproblemen en/of verslaving. Er werden drie groepen gevormd:

- de experimentele groep (EG): de mensen die opnieuw werden gehuisvest en begeleid door een van de 10 teams die het HF-project verwezenlijken;
- de 'dakloze' controlegroep (DCG): mensen in een situatie van dakloosheid (wonen nog steeds op straat en/of maken gebruik van noodopvang);
- de 'gehuisveste' controlegroep (GCG): daklozen die opnieuw werden gehuisvest maar die geen begeleiding in de stijl van het model *Housing First* krijgen.

Deze groepen werden niet *'at random'* of op toevallige wijze samengesteld. In de experimenten konden de teams kiezen wie een HF-traject wenste te volgen. De controlegroepen werden vooral samengesteld op basis van de bereidheid van de cliënt tot medewerking aan een langdurige *follow-up*.

In totaal werden 378 mensen in het experiment opgenomen. Binnen de experimentele groep gaat het om 141 mensen. Twee beperkingen moeten hierbij worden vermeld: de grote uitval bij de controlegroepen en de lage onderzochte aantallen binnen de drie groepen op het einde van het experiment. Dit laatste was te wijten aan de tijd die nodig was voor het vinden van voldoende thuislozen die wilden meewerken in elke groep.

De evaluatie mondde uit in allerlei documenten, waaronder een implementatiehandboek dat het evaluatieteam schreef in nauwe samenwerking met de teams op het terrein (BUXANT et al., 2016b).

3.3 Voornaamste uitkomsten (BUXANT, 2016; BUXANT, BROSIUS, LELUBRE, 2016a).

De experimentele groep (EG) en de twee controlegroepen hebben een vergelijkbaar socio-demografisch profiel met gelijkaardige kenmerken als de dakloze populatie: de gemiddelde respondent is een man: 69% bij de EG tegenover 82% bij de dakloze controlegroep (DCG) en 80% bij de gehuisveste controlegroep (GCG). Qua leeftijd lag de mediaan in de drie groepen op 40 jaar. De Belgische nationaliteit was als volgt verdeeld: 89% bij de EG, 82% bij de DCG en 86% bij de GCG). De meesten zijn vrijgezel op basis van hun burgerlijke staat of feitelijke situatie (in de EG heeft 15% een relatie, tegenover 18% in de DCG en 31% in de GCG). Een respondent op twee heeft kinderen (53% in de EG, 49% in de DCG en 52% in de GCG).

Hun inkomen halen de respondenten van de drie groepen voornamelijk uit sociale uitkeringen zoals het leefloon (42% bij de EG, 35% bij de DCG en 45% bij de GCG). Het ziekenfonds vormt ook een financiële bron voor veel respondenten (27% bij de EG, 25% bij de DCG en 12% bij de GCG), wat te maken heeft met hun gezondheidstoestand. De helft van de respondenten van de EG leeft onder de armoedegrens van 1074 euro (hun mediaan inkomen bedroeg 817,36 €). Een kwart van de respondenten in deze groep (26%) krijgt budgetbegeleiding (tegenover 22% bij de GCG en 14% bij de DCG). 17% heeft een vermogensbeheerder (tegenover

11% bij de GCG en 7% bij de DCG). Het aantal respondenten zonder financiële middelen is bijzonder hoog in de DCG (22%), maar die situatie houdt geen verband met hun verblijfsstatuut op het grondgebied.

Qua duur van de thuisloosheid onderscheiden de respondenten van de GCG zich op twee vlakken van de respondenten van de andere twee groepen:

- in termen van de totale duur van hun traject als dakloze: 50% van de respondenten van de EG leefde in de loop van zijn hele leven minstens 43 maanden op straat, tegenover 30 maanden bij de respondenten van de DCG. Bij de GCG bracht 50% van de respondenten tijdens zijn leven slechts 6 maanden op straat door;
- in termen van woonsituatie tijdens de week voorafgaand aan de instap in het onderzoek: 47% van de respondenten van de GCG woonde in een opvanghuis, tegenover 13% van de respondenten van de EG, terwijl 54% van de respondenten van de EG en 33% van de respondenten van de GCG op straat of in de noodopvang zat.

Dat verschil tussen beide groepen valt te verklaren door de moeilijkheden die het evaluatieteam, ondanks de vele samenwerkingen met de lokale netwerken waarin de evaluatie plaatsvond, ondervond bij de zoektocht naar thuislozen die voldeden aan de selectiecriteria én die rechtstreeks van de straat naar een woning zijn gegaan. Met die uiteenlopende parameters wordt rekening gehouden tijdens de analyses.

3.4 Behoud van woonst van 90%

Twee jaar na de intrede in de woning, is er een residentiële stabiliteit van 90% bij de EG. In andere landen waar HF werd geïmplementeerd, is er na twee jaar een gemiddeld behoud van de woning van 80%. Maar in Denemarken ligt het aandeel ook op 90%. Eén op vijf ondervindt soms moeilijkheden om de huur te betalen, maar dit kan meestal via de begeleiding opgelost worden. Er zijn geen 'patronen' of terugkomende criteria gevonden van mensen die wel of niet in het traject slaagden. Ook dit werd al in andere experimenten vastgesteld.

Bij de GCG is er ook sprake van een positieve residentiële stabiliteit. Zo beschikt 86% van de respondenten in deze groep, na één jaar nog over een adequate woning.

Bij de DCG zien we dat de actuele aanpak van dakloosheid via nachtopvang en andere tijdelijke opvangstructuren, voor slechts 48% werkt. Na één jaar heeft slechts de helft van deze groep een adequate woning. Bijgevolg is HF vooral een beter alternatief voor wie in nachtopvangcentra of op straat verblijft. Voor de thuislozen met een minder zware problematiek, bereikt de 'gewone thuislozenzorg' een bijna even goed resultaat als HF. Het is dus niet nodig de hele sector te gaan hervormen. Vlaanderen heeft immers al vanaf begin 2000 geïnvesteerd in begeleide woonvormen, precies om beter tegemoet te komen aan noden van thuislozen met weinig woonvaardigheden. Wallonië en zeker Brussel is wel een ander verhaal. In Brussel stond vooral de uitbouw van meer bedden in nachtopvangcentra centraal.

3.5 Meer personen met een tewerkstelling

Bij de start had 10% van de respondenten van de GCG een betaalde baan en twee jaar later is dat 19%. Bij de EG ging het om 4% bij de start en 11% na 2 jaar. Een opleiding wordt bij de start nog maar door 4% gevolgd, maar na 2 jaar is dat al 22%. Bij de GCG wordt een omgekeerde beweging waargenomen: die respondenten gaan in twee jaar tijd van 17% naar 11% qua tewerkstelling. Hiervoor werd geen sluitende verklaring gevonden. In ieder geval illustreert

dit dat de socio-professionele integratie een zeer langdurig proces is. En, het blijft ook een zwakker aspect van de HF-benadering.

3.6 Na 2 jaar is er een positieve evolutie van de gezondheid

Op basis van verschillende indicatoren wordt de evolutie van de gezondheidstoestand van de respondenten van de drie groepen bepaald. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen enerzijds objectieve waarnemingen berekend aan de hand van het behandelings- en nalevingspercentage en anderzijds de subjectieve indruk van elk individu. De analyse houdt opnieuw alleen rekening met respondenten met een ziektebeeld en de lage onderzochte aantallen, vooral na twee jaar, vragen om een voorzichtige interpretatie van de resultaten. Vandaar geven we de evolutie na één jaar weer.

In termen van fysieke gezondheid toonden de drie groepen over het algemeen een verbetering van het behandelingspercentage na één jaar (EG: 74%; DCG: 60%; GCG: 76%). Ook in termen van mentale gezondheid tonen de drie groepen een verbetering van het behandelingspercentage na één jaar (EG: 68%; DCG: 59%; GCG: 82%). In termen van verslaving werd alleen de subjectieve indruk van de respondenten onderzocht. Er zijn relatief weinig respondenten die vinden dat hun druggebruik na 1 jaar is toegenomen (EG: 14%; DCG: 16%; GCG: 0%). Bij de GCG en DCG zegt één op de twee respondenten zelfs dat zijn druggebruik is afgenomen. Qua alcoholgebruik vermeldt in de drie groepen slechts 10% een toename na 1 jaar (EG: 8%; DCG: 8%; GCG: 10%). Tegelijkertijd vermelden de respondenten van de DCG en GCG vooral een afname (EG: 29%; DCG: 61%; GCG: 70%).

4. WAAROM IS HOUSING-FIRST SUCCESVOL?

Zowel uit het Belgische als uit het Europese experiment kunnen we een aantal lessen leren waarom HF succesvol is (LESCRAUWAET, 2017):

- zwemmen leer je in water en wonen leer je in een woning (al dan niet met begeleiding). Een opvangcentrum biedt in tegenstelling tot een woning veel minder leerkanalen om zelfstandig te wonen (BUSH-GEERSTEMA, 2013). Zeker als het een leefgroepwerking is waar er omwille van de leefbaarheid tal van regels zijn, die je niet hebt als je zelfstandig woont. Het is ook pas als de cliënt in een woning woont dat de begeleiding de visu kan vaststellen over welke vaardigheden de cliënt al dan niet beschikt. En vooral, de cliënt zal het zelf ook ervaren;
- een eigen woning geeft rust, privacy en veiligheid. Dit is positief voor het zelfbeeld en maakt dat de cliënt uit de thuislozenrol kan stappen en in de rol van gewone huurder terecht komt. Hierdoor raken mensen meer gemotiveerd om ook aan andere zaken te werken en ontstaat er een gunstiger klimaat om een sociaal netwerk herop te bouwen. Wie zich elke nacht moet aanmelden bij de nachtopvang, met de onzekerheid of hij wel een bed zal hebben, ondervindt hier stress van en kan moeilijk plannen maken voor de toekomst;
- in een groepsopvang is er een veel hoger risico voor onderbreking van het traject wegens regelovertreding;
- HF laat, zoals andere woongerichte oplossingen, beter toe om hulp op maat van de cliënten te bieden;
- het steeds verkassen van mensen van de ene tijdelijke oplossing naar de andere houdt risico's in dat het misloopt en maakt dat mensen moeilijker in staat zijn hun leven te stabiliseren en een sociaal netwerk uit te bouwen;

- HF sluit beter aan bij de visie op de vermaatschappelijking van de zorg en het burgerschapsmodel. Dit stelt dat thuislozen mensen zijn zoals iedereen, waarvoor geen aparte instellingen moeten bestaan, maar dat een aantal van hen wel begeleiding nodig hebben.

Maar... HF is ook geen wondermiddel. Ook binnen HF zijn er trajecten die niet slagen (10 à 30%) al naargelang de evaluatie van de diverse initiatieven in Europa. Het vinden van werk en het uitbouwen van een ondersteunend sociaal netwerk blijven ook binnen HF aandachtspunten. Ook heeft nog geen enkel Europees land zijn opvangcentra reeds kunnen reconverteren naar woongerichte oplossingen. Opvang zal nodig blijven om eerst een HF traject te kunnen opstarten, om zaken zoals een inkomen administratief in orde te krijgen. Vooral ook opdat niemand genoodzaakt zou zijn om op straat te moeten overnachten. Een reconversiebeleid van opvangbedden naar woongerichte oplossingen vergt ook tijd. Dat gaat immers gepaard met renovaties en/of nieuwbouw. Dit realiseer je niet binnen één legislatuur. Finland is daar al 10 jaar op gefaseerde wijze mee bezig.

5. BELEIDSVERVOLG IN VLAANDEREN

Eind 2016 besliste de Vlaamse regering over een actieplan tegen thuisloosheid (Vlaamse Regering, 2016). Het is een onderdeel van het ruimere Vlaams actieplan armoedebestrijding. Vlaanderen sluit hiermee aan bij andere Europese landen die al langer thuisloosheid (willen) voorkomen en bestrijden, via een meer omvattende strategie.

De wetenschappelijke basis voor dit actieplan was een telling (nulmeting) over thuisloosheid in Vlaanderen die in 2014 werd uitgevoerd (MEYS & HERMANS, 2014). De telling bracht volgende zaken in beeld: het aantal unieke thuislozen die in de verschillende opvangvormen verbleven, die begeleid werden in een begeleid wonen traject, en de vorderingen tot uithuiszetting. Buitenslapers werden niet geteld, ook niet de meer verborgen vormen van thuisloosheid, zoals mensen die bij iemand intrekken (de zogenaamde *sofa-sleepers*). In totaal werden 5458 unieke thuislozen geteld, waarvan er 1100 langdurig thuisloos waren. Om langdurige thuisloosheid in Vlaanderen te beëindigen kan men op basis van de evaluaties van HF-experimenten ongeveer becijferen hoeveel woningen daarvoor nodig zijn. Maar men moet natuurlijk ook even krachtig inzetten op preventie. Anders blijft men dweilen met de kraan open.

Het actieplan bevat drie inhoudelijke prioriteiten: de preventie van uithuiszetting van private huurders, het voorkomen van thuisloosheid bij jongvolwassenen die de jeugdzorg verlaten en de vermindering van langdurige thuisloosheid via HF.

5.1 Housing-first in het Vlaams actieplan thuisloosheid 2017-2019

In Vlaanderen legt de regelgeving van het algemeen welzijnswerk helemaal geen herankingsmodel op, waarbij mensen eerst woonklaar worden gemaakt in de opvang. CAW's kunnen momenteel, zonder dat daarvoor enige aanpassing van de regelgeving nodig is, HF toepassen zo zij dit wensen. Dezelfde autonomie hebben de OCMW's. Geen enkele regelgeving dwingt hen langdurig thuislozen onder te brengen in nachtopvangcentra. Zij kunnen even goed HF-benaderingen uitbouwen. Sommigen zullen opwerpen dat OCMW's ook controlerende opdrachten hebben, die op gespannen voet zouden kunnen staan met sommige aspecten van de HF-benadering. Het Belgisch experiment heeft echter aangetoond dat dit niet het geval hoeft te zijn: de projecten in Gent, Luik, Namen en Charleroi werden door OCMW's in samenwerking met actoren op het terrein uitgevoerd. Of m.a.w. niet de kleur van

de kat is belangrijk, wel of ze muizen vangt. Het essentiële is dat een organisatie de kenmerken van HF consequent respecteert.

5.2 Het actieplan voorziet in een uitbreiding van een 80-tal H- trajecten

Op 1 januari 2018 werden 395 unieke personen begeleid in een HF-traject (Lescrauwaet, 2018). Hierin zijn ook de trajecten opgenomen die al tijdens het Belgische experiment werden opgestart. Vandaag situeren de meeste trajecten zich in Gent.

Een HF-traject start natuurlijk niet pas als de persoon op woonst zit. Er gaat een voorbereiding en voortraject aan vooraf. In 10 regio's zijn er multidisciplinaire teams opgericht. Naargelang de regio of de context zitten hierin hulpverleners uit: OCMW, CAW, GGZ, VAPH, drughulpverlening, enz. Reconversies naar housing-first zijn in 3 regio's gepland.

REFERENTIES

- BUSCH-GEERTSEMA, V. (2013). *Housing First Europe*, Final Report.
- BUSCH-GEERTSEMA, V. (2013). Swimming Can Better be Learned in the Water Than Anywhere Else. *European Journal of Homelessness*, 7(2), 323-326.
- Buxant, C., Brosius, C., & Lelubre, M., (2016). Housing First Belgium, presentatie van de resultaten op het Belgisch Housing-First congres.
- BUXANT, C., BROSIUS, C., & LELUBRE, M. (2016a). Statistisch rapport Housing-First Belgium (in vertaling).
- BUXANT, C., BROSIUS, C., LELUBRE, M., LIAGRE, R., & LO SARDO, S. (2016b). Ga voor housing first! Handboek met aanbevelingen voor instituties, Housing First Belgium.
- Idea Consult (2016). Analyse d'efficience des pratiques housing-first menées dans le cadre de Housing-First Belgium en Belgique, rapport final.
- LESCRAUWAET, D. (2017). Housing-first in Vlaanderen: visie en aandachtspunten voor beleid en praktijk, nota, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.
- LESCRAUWAET, D. (2018). Monitoringverslag Housing First, nota, Steunpunt Mens en Samenleving.
- MEYS, E., & HERMANS K. (2014). Nulmeting dak-en thuisloosheid, eindrapport, Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- TSEMBERIS, S. (2010). Housing First Manual: The Pathways Model to End Homelessness for People with mental Illness and addiction. Center City: Hazelden Foundation.
- Vlaamse Regering (2016). Globaal Plan dak-en thuisloosheid 2017-2019.

De stabiliteit van zelfcontrole: een verkennende analyse op Belgische paneldata

ANN DE BUCK^a
LIEVEN PAUWELS^b
WIM HARDYNS^c

- ^a Assistent en doctoraal onderzoeker, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent (Corresp.: ann.debuck@ugent.be)
^b Professor, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent
^c Professor, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent

1. INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Deze rubriektekst handelt over de mogelijkheid om panelstudies te gebruiken in criminologisch onderzoek naar stabiliteit van persoonskenmerken. In de criminologie kunnen fatalistische uitspraken zoals *“eenmaal een dief, altijd een dief”* onderzocht worden door actoren doorheen hun levensloop te volgen. Levenslooponderzoek, een voortvloeisel uit het criminele carrièreperspectief van de jaren 1980, neemt daarbij een belangrijke plaats in. Panelstudies bijvoorbeeld, waarbij dezelfde deelnemers gedurende langere tijd gevolgd worden teneinde veranderingen te meten, hebben levenslooponderzoek een belangrijke boost gegeven. Enerzijds was etiologisch onderzoek oorspronkelijk sterk gericht op het verklaren van inter-individuele verschillen in normovertreding, vooral bij adolescenten. Daar zijn historische en pragmatische redenen voor. Ondanks de leeftijdscriminaliteitscurve stopt het plegen van normovertreding niet van zodra een individu meerderjarig wordt. Anderzijds laten cross-sectionele designs geen causale interpretaties toe.

In de levensloopcriminologie staat ontwikkeling centraal en worden processen van continuïteit en verandering bestudeerd met betrekking tot regelovertrading doorheen de levensloop. Criminologen verwerven daardoor inzicht in de veranderbaarheid van individuen en factoren die aan de basis ervan liggen. Grootschalige longitudinale studies zoals de studie van LAUB en SAMPSON (2003) leverden reeds belangrijke inzichten die zonder de levensloopbenadering empirisch niet zouden zijn aangetoond. Robuuste bevindingen zijn bijvoorbeeld het feit dat de startleeftijd voor regelovertrading ligt tussen 8 en 14 jaar, dat een vroege startleeftijd een langdurige criminele carrière voorspelt, dat de prevalentie van regelovertrading piekt tussen 15 en 19 jaar, dat slechts een kleine fractie van regelovertraders een groot deel van delicten pleegt en dat regelovertraders gemiddeld afzien van normoverschrijdend gedrag tussen 20-29 jaar (FARRINGTON, 2003). Dergelijke inzichten hebben belangrijke beleidsconsequenties. Toch is meer onderzoek nodig naar de stabiliteit van normovertreding en samenhangende kenmerken.

Deze rubriektekst wil hiertoe bijdragen middels een bescheiden studie naar de stabiliteit van zelfcontrole doorheen de levensloop. We nemen de theoretische stelling dat zelfcontrole een levenslang stabiel kenmerk is, onder de loep door te focussen op twee zelfcontrole-dimensies: zwakke impulscontrole en woedebeheersing. We beperken ons tot een korte introductie van de basisveronderstellingen zonder in detail te gaan op ontwikkelingen binnen het domein van de zelfcontroletheorie of diens kritieken. We verwijzen daarvoor naar criminologische overzichtswerken (zie bijvoorbeeld PAUWELS, 2017).

In deze rubriektekst stellen we ons een aantal vragen: (1) Hoe stabiel zijn zwakke impulscontrole en woedebeheersing in een panelstudie van Belgische volwassenen?; (2) In welke mate zijn de bevindingen verschillend naar geslacht?; en (3) Welke *lessons learned* kunnen we naar voor schuiven met betrekking tot het gebruik van panelstudies in het kader van criminologisch onderzoek?

2. WAT IS LAGE ZELFCONTROLE?

Criminologen kennen het concept 'lage zelfcontrole' vooral uit de zelfcontrole theorie van GOTTFREDSON en HIRSCHI (1990) als onderdeel van hun *General Theory of Crime* (GTC). Volgens deze auteurs slagen weinig verklaringsmodellen erin om alle feitelijke kennis over normovertredingen te verklaren. Zij beargumenteren dat zelfcontrole dé belangrijkste remmende factor is die ervoor zorgt dat mensen op het rechte pad blijven: "..., *lack of restraint or low self-control allows almost any deviant, criminal, exciting, or dangerous act*..." (GOTTFREDSON & HIRSCHI, 1990: 88). Gebrek aan zelfcontrole is een determinerende factor die individuen ertoe aanzet zich over te geven aan illegale opportuniteiten. GOTTFREDSON en HIRSCHI (1990) zien zelfcontrole als een *all-in-construct*, een individueel kenmerk, met zes specifieke dimensies die zij identificeren bij individuen met lage zelfcontrole: (1) Zwakke impulscontrole, impulsiviteit of onmiddellijke behoeftebevrediging: de neiging om onmiddellijk, 'hier en nu', te reageren op concrete omgevingscues; (2) Risicogedrag: de neiging tot onbezonnenheid, roekeloosheid; (3) Zwakke woedebeheersing of temperament: de neiging snel agressief te worden en eerst te slaan of te handelen en pas dan te redeneren of te praten; (4) Simplificiteit of voorkeur voor eenvoudige taken (versus complexe taken): afwezigheid van interesse in lange termijn-inspanningen zoals het plannen van een carrière; (5) Egoïsme, gerichtheid op eigenbelang: de neiging tot onverschilligheid voor noden van anderen; en tenslotte (6) Gerichtheid op fysieke activiteiten versus intellectuele activiteiten.

Verschillende grootschalige meta-analyses vinden consistent evidentie voor een samenhang tussen zelfcontrole, in verschillende operationaliseringen, en een breed gamma van gedragsuitkomsten waaronder het plegen van delicten, zowel in cross-sectionele als longitudinale studies (DE RIDDER et al., 2012; ENGEL, 2012; PRATT & CULLEN, 2000; SCHULTZ, 2006; VAZSONYI et al., 2017).

De eerste drie kenmerken zijn belangrijke dimensies van (lage) zelfcontrole die bovendien nauw met elkaar samenhangen. Volgens STEINBERG et al. (2008) zijn impulsiviteit en risicogedrag kenmerken die vaak samen voorkomen bij een individu hoewel ze een verschillende neurologische basis hebben. Zwakke impulscontrole wordt gelinkt aan een breed spectrum van sociale en persoonlijke problemen waaronder middelenmisbruik en delinquentie en verhoogt de kans op woede-uitbarstingen of geweld, denk bijvoorbeeld aan huiselijk geweld (BAUMEISTER, HEATHERTON & TICE, 1994). Zwakke impulscontrole en zwakke woedebeheersing blijken robuuste voorspellers van normovertreding (LOEBER et al., 2012; LYNAM et al., 2000), vandaar onze focus op deze twee dimensies.

De laatste drie kenmerken (voorkeur voor eenvoudige taken, egoïsme en gerichtheid op fysieke taken) zijn echter problematischer. Uit de literatuur blijkt dat egoïsme, het tegenovergestelde van altruïsme, conceptueel verschillend is van (lage) zelfcontrole (bv. KREBS 2011), terwijl de voorkeur voor eenvoudige taken en de gerichtheid op fysieke activiteiten het minst samenhangen met normovertreding.

Dat zelfcontrole belangrijk is voor een breed spectrum van menselijke gedragingen wordt niet enkel bestudeerd in de criminologie. Waar criminologen focussen op de negatieve kant van het spectrum, met name gebrek aan zelfcontrole en de samenhang met normoverschrijding, bestuderen andere wetenschapsdisciplines de positieve kant van zelfcontrole als voorspeller van succes tijdens de levensloop (TANGNEY et al., 2004).

BAUMEISTER et al. (2007) definiëren zelfcontrole als een individuele kwaliteit om te weerstaan aan verleidingen, om gevoelens, gedachten, gedragingen te wijzigen en in lijn te brengen met morele waarden, sociale verwachtingen en aldus te helpen bij het realiseren van lange-termijndoelen. De neiging om voorkeur te geven aan lange-termijndoelen boven onmiddellijke behoeftebevrediging wordt 'geduld' genoemd en wordt over het algemeen beschouwd als een mooie deugd (BAUMEISTER & EXLINE, 2000). Onderzoek naar overconsumptie van fastfood, overmatig roken en drinken, uitstelgedrag, impulsaankopen, belastingfraude,... laat consistent een samenhang zien met een gebrekkige capaciteit tot zelfregulatie (BAUMEISTER et al., 1994; BAUMEISTER & HEATHERTON, 1996; MISCHEL, 2014; MISCHEL et al., 1989). BAUMEISTER en collega's beschouwen zelfcontrole als een kracht en bestuderen het concept vanuit een *ego-depletion* model. Hiermee vergelijken zij het proces van zelfregulatie met een 'mentale spier' die afhankelijk is van een (beperkte) voorraad mentale energie. Veelvuldig gebruik ervan zou leiden tot zelf-uitputting of *ego-depletion* (BAUMEISTER et al., 1998; BAUMEISTER & TIERNEY, 2011).¹

Volgens BAUMEISTER en EXLINE (2000) is zelfcontrole een belangrijke deugd voor het bereiken van morele doelen. Morele doelen verwijzen naar morele standaarden die mensen ertoe kunnen aanzetten om zich pro-sociaal te gedragen, bijvoorbeeld met betrekking tot de sociaal wenselijke manier waarop men anderen hoort te behandelen. Zelfcontrole kan pas uitgeoefend worden als mensen zich 'engageren' tot dergelijk doelgedrag en 'rebel-lerende verlangens' als zodanig herkennen. Rebellerende verlangens zijn herkenbaar als maatschappelijk onacceptabele verlangens: bijvoorbeeld vandalisme, stelen, vechten, buitensporig drankgebruik. Zelfcontrole is dus een morele deugd – het vermogen om ondanks de verleidingskracht van rebellerende verlangens toch morele doelen na te streven – en een heldere voorwaarde voor morele individuele verantwoordelijkheid. Deze opvatting sluit perfect aan bij wat traditioneel onder 'karaktersterkte of wilskracht' wordt verstaan: de capaciteit voor deugdzaam gedrag.²

Belangrijk voor deze bijdrage is de basisassumptie van 'stabiliteit' van lage zelfcontrole. GOTTFREDSON en HIRSCHI (1990) zien een inadequate, gebrekkige socialisatie als belangrijkste determinant die al vroeg in de levensloop leidt naar de ontwikkeling van lage zelfcontrole die, eenmaal aanwezig, relatief stabiel blijft doorheen de levensloop³ (zie ook ARNEKLEV et al., 1999).

3. DATA EN METHODEN

Deze bijdrage is gebaseerd op een grootschalig *survey* in de fusiegemeente Gent, de op een na grootste fusiegemeente van België. Een gestratificeerde steekproef van 50 buurten werd geselecteerd uit het totaal aantal buurten met een minimum inwonertal van 200 volwassen inwoners ($N=142$). Een buurt wordt hier geoperationaliseerd als een statistische sector⁴. Data

- 1 Andere sociaal-psychologen trekken het *ego-depletion*-effect in twijfel (voor alternatieve benaderingen van zelfcontrole: zie onder andere CARTER et al., 2015).
- 2 Een duidelijk onderscheid dient gemaakt tussen de 'capaciteit' om iets te doen en de 'neiging' om iets te doen. Als iemand wel de capaciteit heeft voor deugdzaam gedrag, maar die capaciteit (in bepaalde situaties) niet gebruikt, hoe kan dat verklaard worden? Dit is een interessante vraag voor toekomstig onderzoek.
- 3 GOTTFREDSON en HIRSCHI beweren niet dat iemands niveau van zelfcontrole niet zou kunnen veranderen of dat het noodzakelijkerwijs op vroege leeftijd permanent zou vastliggen. Stabiliteit is een 'empirische observatie' (GOTTFREDSON, 2017), i.e. inter-individuele verschillen in lage zelfcontrole houden relatief stand gedurende de levensloop, ofschoon de omvang afneemt met de leeftijd. Individuen met relatief hoge niveaus van zelfcontrole doen het consistent beter op verschillende levensdomeinen (GOTTFREDSON & HIRSCHI, 1990), maar veranderingen in zelfcontrole kunnen en doen zich voor (zie ook HAY & FORREST, 2006; BURT, SWEETEN & SIMONS, 2014).
- 4 Een statistische sector is de kleinste administratieve eenheid waarop demografische en socio-economische contextinformatie wordt verzameld, vergelijkbaar met de *census tract* in Angelsaksisch onderzoek (HARDYNS, 2014).

werden verzameld op basis van *face-to-face* interviews. Respondenten (+ 18-jarigen) werden *at random* uit het gemeentelijke register geselecteerd. In 2013 werden 943 respondenten bereikt, die in 2015 opnieuw werden gecontacteerd. Dit resulteerde in een responsgraad van 37.8% (356 respondenten)^{5,6}.

Demografische kenmerken worden gepresenteerd in tabel 1. Aangezien op beide meetmomenten (2013 en 2015) data van alle respondenten in de analyse zijn betrokken, testten we op verschillen tussen beide steekproefafnames in termen van geslacht, tewerkstelling, nationaliteit en verblijfsduur en vonden geen significante verschillen, hetgeen betekent dat de kleinere groep van respondenten die twee keer werd bevraagd op die kenmerken niet verschilt van de totale groep respondenten die in de eerste *wave* (2013) werd bevraagd (dus inclusief respondenten die in de tweede *wave* niet meer konden bevraagd worden). Enkel met betrekking tot leeftijd vonden we een klein verschil tussen de vier leeftijdscategorieën (iets meer respondenten uit de categorie 50-74-jarigen).

TABEL 1. DEMOGRAFISCHE KENMERKEN STEEKPROEVEN
(RESPONDENTEN WAVE 1 VERSUS RESPONDENTEN WAVE 1 & WAVE 2)

Variabele	2013 (%) <i>n</i> = 943	2013 & 2015 (%) <i>n</i> = 356	Chisq.	Df.	Sig.
Geslacht (man = 0, vrouw = 1)	47.3	50.0	1.286	1	.257
Tewerkgesteld (ja = 1, nee = 0)	59.0	56.5	0.949	1	.330
Belgische nationaliteit (ja = 1, neen = 0)	89.8	87.1	3.376	1	.066
Verblijfsduur			3.557	3	.313
< 1 jaar	5.9	4.8			
1-5 jaar	26.9	23.6			
6-10 jaar	15.1	16.0			
> 10 jaar	52.1	55.6			
Leeftijd			8.861	3	.031
< 25	9.4	11.5			
25-49	45.0	41.0			
50-74	33.1	38.2			
75 en ouder	12.5	9.3			

4. RESULTATEN

In deze bijdrage toetsen we de stabiliteit van twee zelfcontrole-dimensies: impulscontrole en woedebeheersing bij Belgische mannen en vrouwen (zie tabel 2). Uit de resultaten bij mannen blijkt dat zwakke impulscontrole op T1 een sterke voorspeller is voor zwakke impulscontrole op T2 ($b = 0.465$), onafhankelijk van woedebeheersing en dat zwakke woedebeheersing op T1 een klein maar positief, significant effect heeft op zwakke impulscontrole op T2 ($b = 0.128$). Zwakke woedebeheersing op T2 kan goed voorspeld worden op basis van zwakke woedebeheersing op T1 ($b = 0.52$) maar niet door zwakke impulscontrole. Bij mannen kan 29,6% van intra-individuele veranderingen in impulscontrole op

5 De belangrijkste redenen voor deze hoge uitval waren: (1) respondent was verhuisd; (2) wenst niet langer deel te nemen; en (3) falen respondent te contacteren na tien pogingen.

6 Voor meer informatie naar de studie verwijzen we naar HARDYNS et al. (2015).

T2 verklaard worden door impulscontrole en woedebeheersing op T1 (R^2 : .296) en 30% van intra-individuele veranderingen in woedebeheersing op T2 door woedebeheersing op T1 (R^2 : .300).

Uit de resultaten bij vrouwen blijkt dat zwakke impulscontrole op T1 eveneens een sterke voorspeller is voor zwakke impulscontrole op T2 ($b = 0.549$). Zwakke woedebeheersing op T1 is een sterke voorspeller van zwakke woedebeheersing op T2 ($b = 0.576$). Bij vrouwen is de proportie verklaarde variabiliteit in zwakke impulscontrole en zwakke woedebeheersing op T2 bijna identiek als bij mannen (resp. R^2 : .282 en R^2 : .303).

Hoge waarden voor de stabiliteitscoëfficiënten duiden op sterke stabiliteit van twee zelfcontroledimensies over een periode van twee jaar, zowel bij mannen als bij vrouwen. De resultaten zijn in lijn met inzichten uit longitudinale studies betreffende de relatieve stabiliteit van zelfcontrole (BEAVER et al., 2008; MOFFITT et al., 2013).

TABEL 2. STABILITEIT VAN IMPULSCONTROLE EN WOEDEBEHEERSING BIJ VOLWASSENEN

Geslacht	Afhankelijke variabele op Tijdstip 2	Parameter	B	Sig.
Man	Zwakke impulscontrole T2 R^2 : 0.296	Intercept	.006	.925
		Zwakke impulscontrole T1	.465	.000
		Zwakke woedebeheersing T1	.128	.049
	Zwakke woedebeheersing T2 R^2 : 0.300	Intercept	-.040	.554
		Zwakke impulscontrole T1	.041	.543
		Zwakke woedebeheersing T1	.520	.000
Vrouw	Zwakke impulscontrole T2 R^2 : 0.282	Intercept	-.001	.991
		Zwakke impulscontrole T1	.549	.000
		Zwakke woedebeheersing T1	.041	.559
	Zwakke woedebeheersing T2 R^2 : 0.303	Intercept	.033	.574
		Zwakke impulscontrole T1	-.042	.519
		Zwakke woedebeheersing T1	.576	.000

5. SLOTBEDENKINGEN MET BETREKKING TOT DE MOGELIJKHEDEN VAN PANELSTUDIES

In deze rubriektekst stonden we stil bij de mogelijkheid om panelstudies te gebruiken in criminologisch onderzoek naar stabiliteit van twee belangrijke zelfcontrole dimensies. De resultaten van deze verkennende studie suggereren een sterke stabiliteit van zwakke impulscontrole en woedebeheersing over een periode van twee jaar, zowel bij mannen als bij vrouwen. De bevindingen dienen echter genuanceerd te worden. Enerzijds worden hoge regressiecoëfficiënten zelden gevonden in multivariate cross-sectionele studies waar inter-individuele verschillen verklaard worden. Anderzijds wijst de hoge proportie niet-verklaarde variabiliteit erop dat er andere niet-gemeten kenmerken zijn die veranderingen in impulsiviteit en woedebeheersing kunnen verklaren. Bijvoorbeeld: individuen veranderen ook in termen van blootstelling aan criminogene settings. Verder onderzoek dient daarom ook andere kenmerken van veranderingen in de levensloop te bestuderen. Bovendien dient vermeld dat sommige longitudinale studies eerder evidentie vinden voor instabiliteit van zelfcontrole (zie onder andere Burt et al. 2006; Burt et al. 2014). Tot slot dient opgemerkt dat binnen het domein van de zelfcontrole-literatuur kritiek wordt geuit op zowel de theoretische als empirische stand van zaken. Kritieken betreffen de definiëring van het concept 'zelfcontrole', de manier waarop 'zelfcontrole' en verwante (vaak als synoniem gebruikte) begrippen zoals 'zelfregulatie' worden gemeten en zogenoemde impliciete, niet-getoetste

aannames die aanleiding geven tot controverse en verwarring. Plaatsgebrek verhindert ons hier dieper in te gaan op deze interessante materie, maar we kunnen alvast meegeven dat toekomstig zelfcontrole-onderzoek meer aandacht dient te besteden aan: 1) een heldere conceptualisering van wat met zelfcontrole wel (en niet) wordt bedoeld, 2) een duidelijk onderscheid tussen 'trait' (persoonsskenmerk) en 'state' (executieve functie) zelfcontrole en 3) een ondubbelzinnige evaluatie of in empirisch onderzoek (het uitoefenen van) zelfcontrole degelijk gemeten wordt zoals bedoeld of kort samengevat: meten we wat we willen meten (voor meer informatie zie bijvoorbeeld: MAMAYEK et al., 2016; MARCUS, 2004; MILYAVSKAYA et al., 2018).

Niettegenstaande voornoemde beperkingen heeft theorie-toetsend empirisch onderzoek naar zelfcontrole over de levensloop wel degelijk belangrijke praktische implicaties voor beleid, preventie- en interventieprogramma's met betrekking tot het promoten van zelfcontrole in verschillende leeftijdsfasen (zie bijvoorbeeld HAY & MELDRUM, 2016; PIQUERO et al., 2010).

Aan het uitvoeren van longitudinaal onderzoek zijn diverse problemen verbonden. Voorliggende studie is gebaseerd op slechts twee momenten van dataverzameling (2013 en 2015). Dit kan beschouwd worden als een relatief zwakke vorm van longitudinaal onderzoek (ELLIOTT et al., 2008). Drie of zelfs meer 'waves' hebben analytisch meer potentieel omdat dergelijke designs bijvoorbeeld toelaten om wederkerige effecten te bestuderen. Een volgende punt betreft het tijdsinterval tussen opeenvolgende metingen: hoe groot moet of mag dat zijn, en moet het interval steeds hetzelfde zijn? Hierop valt geen algemeen antwoord te geven hoewel sommige analysetechnieken, zoals *repeated measures ANOVA*, wel gelijke tijdsintervallen veronderstellen. Een derde probleem bij panelstudies is uitval van deelnemers. Dit was ook het geval in dit onderzoek. Met behulp van gegevens van eerdere meetmomenten kan men wel nagaan in hoeverre trouwe deelnemers afwijken van afvallers (zie tabel 1). Een andere optie is om na te gaan in hoeverre resultaten verschillen van analyses die gebaseerd zijn op data verkregen van alleen die respondenten die deelnamen aan beide meetmomenten. Een vierde probleem bij herhaalde metingen met gebruik van hetzelfde meetinstrument betreft de meetschaal. Om een ontwikkeling zichtbaar te kunnen maken moet de schaal geschikt zijn om zowel lage als hoge scores te meten. Scores op verschillende gedeelten van de schaal moeten met elkaar kunnen worden vergeleken en een bepaald scoreverschil op één deel van de schaal mag niet veel meer of een heel andere betekenis hebben dan eenzelfde scoreverschil op een ander deel. Een vijfde probleem is betrouwbaarheid van metingen. Onbetrouwbaarheid bij herhaalde metingen wordt als het ware verdubbeld: verschillen tussen metingen worden dan extra onbetrouwbaar. In deze studie werden respondenten niet door dezelfde interviewer bevraagd. Het effect daarvan is ongekend. Ten zesde kan het een probleem zijn om longitudinaal onderzoek consequent uit te voeren. Subsidiegevers zien soms liever andere vragen toegevoegd, als ze al niet blijvend overtuigd moeten worden van het belang van voortgaande financiering. Tenslotte moet nog maar blijken of resultaten van longitudinaal onderzoek op het moment van beschikbaarheid nog wetenschappelijk of maatschappelijk relevant zijn.

Zijn longitudinale analyses dan nog wel nuttig zou een kritische lezer zich kunnen afvragen? BLUMSTEIN et al. (1988) wijzen erop dat longitudinaal onderzoek gedetailleerde informatie verschaft betreffende: (1) (dis)continuïteit van regelovertreding in verschillende levensstadia; (2) tijdsordering die toelaat uitspraken te doen over de causale opeenvolging van gebeurtenissen; en (3) (in)stabiliteit van gedrag over leeftijdsperiodes. Met andere woorden: longitudinale studies zijn in het bijzonder geschikt om stabiliteit en verandering over tijd te bestuderen. Met deze studie hebben we de meerwaarde van panelstudies trachten aan te

tonen aan de hand van een eerste Belgisch criminologisch onderzoek naar de stabiliteit van impulscontrole en woedebeheersing.

DANKWOORD

De auteurs wensen alle anonieme recensenten hartelijk te bedanken voor hun relevante opmerkingen en feedback die mee hebben geholpen aan een verbetering van de kwaliteit van dit manuscript.

REFERENTIES

- ARNEKLEV, B. J., GRASMICK, H.G., & BURSİK, R. J. JR. (1999). Evaluating the dimensionality and invariance of low self-control. *Journal of Quantitative Criminology*, 15, 307-331.
- BAUMEISTER, R. F., BRATSLAVSKY, E., MURAVEN, M., & TICE, D. M. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of personality and social psychology*, 74(5), 1252.
- BAUMEISTER, R. F., & EXLINE, J. J. (2000). Self-control, morality, and human strength. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 29-42.
- BAUMEISTER, R. F., & HEATHERTON, T. F. (1996). Self-regulation failure: An overview. *Psychological inquiry*, 7(1), 1-15.
- BAUMEISTER, R. F., HEATHERTON, T. F., & TICE, D. M. (1994). *Losing control: How and why people fail at self-regulation*. Academic press.
- BAUMEISTER, R.F. & TIERNEY, J. (2011). *Willpower: Rediscovering the greatest human strength*. New York: Penguin.
- BAUMEISTER, R. F., VOHS, K. D., & TICE, D. M. (2007). The strength model of self-control. *Current directions in psychological science*, 16(6), 351-355.
- BEAVER, K. M., WRIGHT, J. P., DELISI, M., & VAUGHN, M. G. (2008). Genetic influences on the stability of low self-control: Results from a longitudinal sample of twins. *Journal of Criminal Justice*, 36(6), 478-485.
- BLUMSTEIN, A., COHEN, J., & FARRINGTON, D. P. (1988). Longitudinal and criminal career research: Further clarifications. *Criminology*, 26(1), 57-74.
- BURT, C. H., SIMONS, R. L., & SIMONS, L. G. (2006). A longitudinal test of the effects of parenting and the stability of self-control: Negative evidence for the general theory of crime. *Criminology*, 44(2), 353-396.
- BURT, C. H., SWEETEN, G., & SIMONS, R. L. (2014). Self-control through emerging adulthood: Instability, multidimensionality, and criminological significance. *Criminology*, 52(3), 450-487.
- CARTER, E. C., KOFLER, L. M., FORSTER, D. E., & MCCULLOUGH, M. E. (2015). A series of meta-analytic tests of the depletion effect: Self-control does not seem to rely on a limited resource. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144(4), 796.
- DE RIDDER, D. T., LENSVELT-MULDERS, G., FINKENAUER, C., STOK, F. M., & BAUMEISTER, R. F. (2012). Taking stock of self-control: A meta-analysis of how trait self-control relates to a wide range of behaviors. *Personality and Social Psychology Review*, 16(1), 76-99.
- ELLIOTT, J., HOLLAND, J., & THOMSON, R. (2008). Longitudinal and panel studies. In P. Alasuutari, L. Bickman & J. Brannen (Eds.), *The SAGE Handbook of Social Research Methods* (pp. 228-48). Thousand oaks: Sage Publications.
- ENGEL, C. (2012). *Low self-control as a source of crime: A meta-study*. Bonn, Germany: Max Planck Institute for Research on Collective Goods.
- FARRINGTON, D. P. (2003). Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empirical issues-the 2002 Sutherland Award address. *Criminology*, 41(2), 221-225.
- GOTTFREDSON, M. R., & HIRSCHI, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.

- GOTTFREDSON, M. (2017). Self-Control Theory and Crime. *Oxford Research Encyclopedia, Criminology and Criminal Justice* (criminology.oxfordre.com). Oxford: Oxford University Press.
- HARDYNS, W. (2014). Collectief weerbare buurten als bondgenoot? In E. DEVROE, K. VAN DER VIJVER, W. HARDYNS & A. VAN DIJK (Eds.), *De toekomst van de politie* (pp. 47-68). Cahiers Politiestudies 4(33). Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.
- HARDYNS, W., VYNCKE, V., PAUWELS, L., & WILLEMS, S. (2015). Study Protocol: SWING-social capital and well-being in neighborhoods in Ghent. *International Journal for Equity in Health*, 14, 36.
- HAY, C., & FORREST, W. (2006). The development of self-control: Examining self-control theory's stability thesis. *Criminology*, 44(4), 739-774.
- HAY, C., & MELDRUM, R. (2015). *Self-control and crime over the life course*. Thousand oaks: Sage Publications.
- LAUB, J., & SAMPSON, R. (2003). *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- LOEBER, R., MENTING, B., LYNAM, D. R., MOFFITT, T. E., STOUTHAMER-LOEBER, M., STALLINGS, R., FARRINGTON, D. P., & PARDINI, D. (2012). Findings from the Pittsburgh Youth Study: Cognitive impulsivity and intelligence as predictors of the age-crime curve. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 51(11), 1136-1149.
- LYNAM, D. R., CASPI, A., MOFFIT, T. E., WIKSTRÖM, P. O., LOEBER, R., & NOVAK, S. (2000). The interaction between impulsivity and neighborhood context on offending: The effects of impulsivity are stronger in poorer neighborhoods. *Journal of abnormal psychology*, 109(4), 563.
- MAMAYEK, C., PATERNOSTER, R., & LOUGHRAN, T. A. (2017). Self-control as self-regulation: a return to control theory. *Deviant behavior*, 38(8), 895-916.
- MARCUS, B. (2004). Self-control in the General Theory of Crime: Theoretical implications of a measurement problem. *Theoretical criminology*, 8(1), 33-55.
- MILYAVSKAYA, M., BERKMAN, E., & DE RIDDER, D. (2018). The many faces of self-control: Tacit assumptions and recommendations to deal with them. Manuscript accepted for publication in *Motivation Science*. Verkregen op 1 oktober 2018, via https://scholar.google.be/scholar?hl=nl&as_sdt=0%2C5&q=the+many+faces+of+self+control+milyavskaya&btnG.
- MISCHEL, W. (2014). *The marshmallow test: Understanding self-control and how to master it*. Random House.
- MISCHEL, W., SHODA, Y., & RODRIGUEZ, M. I. (1989). Delay of gratification in children. *Science*, 244(4907), 933-938.
- MOFFITT, T. E., POULTON, R., & CASPI, A. (2013). Lifelong impact of early self-control. *American Scientist*, 101(5), 352.
- PAUWELS, L. (2017). *Oorzakelijke mechanismen en verklaringsmodellen voor regelovertredend gedrag*. Gent: Academia Press.
- PIQUERO, A. R., JENNINGS, W. G., & FARRINGTON, D. P. (2010). On the malleability of self-control: Theoretical and policy implications regarding a general theory of crime. *Justice Quarterly*, 27(6), 803-834.
- PRATT, T. C., & CULLEN, F. T. (2000). The empirical status of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime: A meta-analysis. *Criminology*, 38(3), 931-964.
- SCHULZ, S. (2006). *Beyond self-control: Analysis and critique of Gottfredson & Hirschi's General Theory of Crime (1990)*. Berlijn: Duncker & Hirbult.
- STEINBERG, L., ALBERT, D., CAUFFMAN, E., BANICH, M., GRAHAM, S., & WOOLARD, J. (2008). Age differences in sensation seeking and impulsivity as indexed by behavior and self-report: Evidence for a dual systems model. *Developmental psychology*, 44(6), 1764.
- TANGNEY, J.P., BAUMEISTER, R.F., & BOONE, A.L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72, 271-322.

VAZSONYI, A. T., MIKUŠ KA, J., & KELLEY, E. L. (2017). It's time: A meta-analysis on the self-control-deviance link. *Journal of Criminal Justice*, 48, 48-63.